

ВАЗОРАТИ ФАРҲАНГИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ПАЖЌҲИШГОҲИ ИЛМӢ-ТАДҚИКОТӢИ ФАРҲАНГ ВА ИТТИЛОӢТ

**МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН
НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ИНСТИТУТ
КУЛЬТУРЫ И ИНФОРМАЦИИ**

MINISTRY OF CULTURE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN
RESEARCH INSTITUTE OF CULTURE AND INFORMATION

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наширйи илмию таҳлилий
2023, № 3 (63)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно–аналитическое издание
2023, № 3 (63)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2023, № 3 (63)

Душанбе – 2023

ТДУ 37 тоҷик+008+025+9 тоҷик+792 тоҷик
ТКБ – 71.0+71.4 (2 тоҷик)+63.3 (2 тоҷик)+85.313 (2 тоҷик)+78.34 (2 тоҷик)
П–14

Паёмномаи фарҳанг: нашрияи илмию таҳлилии Пажӯхишгоҳи илмӣ- тадқиқотии фарҳанг ва иттилоот / сармуҳаррир А. Аминов; муҳаррири масъул М. Муродӣ. – Душанбе: Аржанг, 2023. – № 3 (63). – 128 с.

Муассиси маҷалла:

Пажӯхишгоҳи илмӣ–тадқиқотии фарҳанг ва иттилооти
Ҷумҳурии Тоҷикистон

САРМУҲАРРИР:

Аминов Абдулфаттох

номзади илми филология, директори
ПИТФИ

ҶОНИШИНИ САРМУҲАРРИР:

Ҷӯраев Мирзоалӣ

номзади илми филология, муовини
директори ПИТФИ оид ба илм

Муродӣ Мурод

МУҲАРРИРИ МАСЪУЛ:

доктори илми филология, профессори ДМТ

Раҳимӣ Дилшод

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:

Ўлмасов Фирӯз

номзади илми филология, мудири Маркази
мероси фарҳангии тоҷикони ПИТФИ

Камолов Ҳамзахон

доктори илмҳои санъатшиносӣ,
профессори кафедраи таърих ва назарияи
мусиқии ДДФСТ ба номи М. Турсунзода
доктори илмҳои таърих, сарҳодими
Институти таърих, бостоншиносӣ ва
мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши
АМИТ

Иброҳимзода Муродалӣ

доктори илмҳои таърих, профессори
кафедраи санъатшиносии Донишкадаи
давлатии санъати тасвирӣ ва дизайн

Раҳимзода Кароматулло

номзади илмҳои санъатшиносӣ, директори
Филармонияи давлатии Тоҷикистон ба
номи А. Ҷӯраев

Комилзода Шариф

номзади илмҳои педагогӣ, дотсент, ходими
пешбари шуъбаи фаъолияти китобдории
ПИТФИ

Маҷалла соли 2000 таъсис ёфтааст. Дар як сол 4 шумора нашр мешавад.

Маҷалла дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон №274/МҚ-97 аз 29 декабри соли 2022 аз нав ба қайд гирифта шудааст.

Маҷалла ба Феҳристи маҷаллаҳои (нашрияҳои) илмӣ тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3.11.2020, №222 ворид гардидааст.

Нишонӣ: 734018, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17 (ошёнаи 2).
Сомонаи пажӯхишгоҳ: www.pitfi.tj; сомонаи маҷалла: www.farhangnoma.tj; e-mail: f_payom@gmail.com; Тел.: (+992 37) 233-58-84. Индекси обуна: 77728.

Маҷалла мувофиқи шартномаи литсензионии №532–09/2013 аз 12 сентябри соли 2013 дар Индекси иқтибосҳои илмӣ Русия (РИНЦ) ворид карда шудааст ва мунтазам дар системаи индексатсионии мазкур дар бораи шумораҳои ҷопшуда маълумот ворид менамояд.

Дараҷаи илмӣ мавод, саҳеҳии арқом, санаду иқтибосҳо ба дӯши муаллифони аст. Нуктаи назари муаллифони маводнаод бо назари идораи маҷалла мувофиқ набошад. Бознашри мавод танҳо бо ризоияти хаттии идораи нашрия ва иқтибос ба маҷалла сурат мегирад.

Матни мукаммали маводи ҷопӣ дар сомонаи расмӣ маҷалла ҷойгир карда шудааст.

УДК 37 тадж+008+025+9 тадж+792 тадж
ББК – 71.0+71.4 (2 тадж)+63.3 (2 тадж)+85.313 (2 тадж)+78.34 (2 тадж)
В–38

Вестник культуры: научно-аналитическое издание Научно-исследовательского института культуры и информации / гл. редактор А. Аминов; ответственный редактор М. Муроди. – Душанбе: Аржанг, 2023. – № 3 (63). – 128 с.

Учредитель журнала:

Научно-исследовательский институт культуры и информации
Республики Таджикистан

Аминов Абдулфаттох

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

кандидат филологических наук, директор
НИИКИ

Джураев Мирзоали

**ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО
РЕДАКТОРА:**

кандидат филологических наук,
заместитель директора НИИКИ по науке

Муроди Мурод

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР:

доктор филологических наук, профессор
ТНУ.

Рахими Дилшод

РЕДКОЛЛЕГИЯ:

кандидат филологических наук,
заведующий Центра культурного
наследия таджиков НИИКИ

Улмасов Фируз

доктор искусствоведения, профессор
кафедры истории и теории музыки ТГИКИ
имени М. Турсунзаде

Камолов Хамзахон

доктор исторических наук, главный научный
сотрудник Института истории, археологии и
этнографии им. Ахмада Дониша НАНТ

Иброҳимзода Муродали

доктор исторических наук, профессор
кафедры искусствоведения Таджикского
государственного института изыска
и дизайна

Рахимзода Кароматулло

кандидат искусствоведения, директор
Государственной филармонии
Таджикистана им. А. Джураева

Комилзода Шариф

кандидат педагогических наук, доцент,
ведущий научный сотрудник отдела
библиотечное дело НИИ культуры
и информации

Журнал основан в 2000 г. Выходит 4 раз в год.

Журнал снова зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан №274/Ж-97
от 22 декабря 2022 г.

Журнал включен в Перечень рецензируемых научных журналов (изданий) рекомендованных
ВАК Республики Таджикистан от 3.11.2020, №222.

Адрес: 734018, Республика Таджикистан, г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж). Сайт
института: www.pitfi.tj; Сайт журнала www.farhangnoma.tj; e-mail: f_payom@gmail.com; Тел.: (+992
37) 233-58-84; Индекс подписки: 77728.

Журнал, на основе лицензионного договора №532-09/2013 от 12 сентября 2013 года, включен
в базу данных Российского индекса научного цитирования (РИНЦ) и регулярно предоставляет в
РИНЦ информацию в виде метаданных.

Авторы несут ответственность за содержание материалов. Точка зрения авторов может не
совпадать с мнением редакции. Полное или частичное воспроизведение материалов,
опубликованных в журнале, допускается только с письменного разрешения редакции.

Полнотекстовые версии опубликованных материалов размещаются на официальном сайте
журнала.

UDC 37 Taj +008+025+9 Taj +792 Taj
LBC – 71.0+71.4 (2 Taj)+63.3 (2 Taj)+85.313 (2 Taj)+78.34 (2 Taj)
C H–11

Herald of Culture: scientific and analytic edition of the Research Institute of Culture and Information / editor in Chief A.Aminov Responsible Editor M. Murodi. – Dushanbe: Arzhang, 2023. – № 3 (63). – 128 p.

HERALD OF CULTURE

Founder of the journal

Research Institute of Culture and Information (RICI)
of the Republic of Tajikistan

Aminov Abdulfattoh

EDITOR IN CHIEF :

Candidate of philological sciences,
Director of the RICI

Juraev Mirzoali

DEPUTY EDITOR:

Candidate of philological sciences,
Deputy of the RICI

Murodi Murod

RESPONSIBLE EDITOR:

Doctor of philological sciences,
Professor of the TNU

Rahimi Dilshod

EDITORIAL BOARD:

Candidate of philological sciences,
Head of the Center for Cultural Heritage of Tajiks
of the RICI

Ulmasov Firuz

Doctor of art sciences, Professor of the Department
of history and theory of the TSICA named after
M. Tursunzoda

Kamolov Hamzakhon

Doctor of historical sciences, Main scientific fellow
of the Ahmad Donish Institute of history,
archeology and ethnography, NAST

Ibrohimzoda Murodali

Doctor of historical sciences, Professor of the
department of Art Studies, Tajik State Institute of
Fine Arts and Design

Rahimzoda Karomatullo

Candidate of art sciences, Director of the State
Philharmony of Tajikistan named after A. Juraev

Komilzoda Sharif

Candidate pedagogical sciences, Docent, Leading
researcher at the Department of Library issues of
the RICI

The journal established in 2000. Issued 4 times a year.

The journal was registered in the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan and obtained the Certificate №274/jr in December 22, 2022.

The journal is included in the List of peer-reviewed scientific journals (publications) recommended by the Higher Attestation Commission of the Republic of Tajikistan from 3.11.2020, No. 222.

Address: 734018, Dushanbe, N. Karabaev avenue, 17 (second floor). Tel.: (+992 37) 233-58-84;

Website of organization: www.pitfi.tj; Website of the journal: www.farhangnoma.tj; e-mail: f_payom@gmail.com; Subscription index: 77728.

The journal was included under License contract №532–09/2013 since September 12, 2013, to the Russian Science Citation Index (RSCI) and regularly submits its informational metadata.

The authors are responsible for the content of the materials. The authors' point of view may not coincide with the opinion of the editorial Board. Full or partial reproduction of materials published in the journal is allowed only with the written permission of the editorial Board.

The full text versions of the published materials are available in the journal's official website.

ТДУ: 37точик+39точик+9точик+008+8точик.ф
Холмуродов Зафар

БОЗТОБИ ЧАШМАҲОИ МУҚАДДАС ДАР РИВОЯТҲОИ МАРДУМӢ

Имрӯзҳо мушкилоти норасоии об ва тағйирёбии иқлим проблемаи глобалӣ буда, ҷомеаи ҷаҳониро ба таъвилӣ овардааст. Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти роҳбарии Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тайи ду даҳсола инчониб ташаббусҳои ҷаҳониро дар самти ҳифзи об пешниҳод ва татбиқ карда истодааст, ки эътибору эътирофи давлати моро боз ҳам баландтар мебардорад.

Табиати зебои кишвари мо, чашмаву дарёҳо, кӯҳҳо, чаманзору бозҳо ва ёдгориҳои таърихӣ фарҳангии он аз даврони қадим таваҷҷуҳи мардумро ба худ ҷалб карда, онҳо дар осори бадеии хаттӣ шифоӣ ва навҳои санъату ҳунари инъикоси бадеӣ ёфтаанд.

Дар мақола бештар ривоятҳои мардумии марбут ба чашмаҳои муқаддас мавриди таҳқиқи қарор гирифтаанд. Маълум аст, ки асоси пайдоиши кӯлу дарёҳоро ба чашмаҳо нисбат медиҳанд. Чашмаҳо дар натиҷаи барфу боронҳои ба вуҷуд меоянд, ки дар кӯҳҳо захира шуда, ба пиряхҳо мубаддал мегарданд ва бо гарм шудани ҳарорати ҳаво об шуда, аз нармиҳо ва сурохиҳои байни сангҳо баромада, ҷорӣ мешаванд.

Дар Тоҷикистон шумораи чашмаҳо хеле зиёданд. Ба ғайр аз чашмаҳои муқаррарӣ боз чашмаҳои шифобахш ба вуҷуд доранд, ки миёни мардум муқаддас шуморида мешаванд. Мардуми тоҷик дар атрофи ҳамин гуна чашмаҳо нақлу ривоятҳо эҷод карда, мақоми онҳоро боз ҳам бузургтар тасвир менамоянд.

Таҳлилҳо нишон доданд, ки мардуми авом дар бораи ҳар як объекти табиӣ ва хусусиятҳои он нақлу ривоятҳо эҷод мекунанд. Хусусиятҳои шифобахшии оби чашмаҳо низ боиси тақаддус ва эҳтироми умуми ғайбӣ, пайдоиши онҳоро мардум ба шахсиятҳои афсонавӣ динӣ ва асотирӣ рабт медиҳанд.

Калидвожаҳо: фолклори тоҷик, ривоят, мотив, ҳазрати Алӣ, чашма, обҳои шифобахш, муқаддас, нақл, бовару эътиқод, зиёратгоҳ, сайёҳӣ, табиат, маъдан.

Асоси пайдоиши кӯлу дарёҳоро ба чашмаҳо мансуб медонанд. Тибқи қоидаҳои табиат чашма ҳама захираҳои бориши барфу боронҳоест, ки дар зер замин, махсусан дар доманакӯҳҳо ҷамъ шуда, аз мавзёҳои муайяни нарми замин ва ё сурохиҳои байни сангҳо роҳ ёфта, ба берун ҷорӣ мешаванд. Тоҷикистон аз нуқтаи назари ҷуғрофӣ, минтақаи кӯҳӣ ва дар Осиёи Марказӣ аз ҷиҳати кӯлу дарёҳо дар ҷойи аввал қарор дорад.

Дар радиои чашмаҳои муқаррарӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон чашмаҳои шифобахш дорои маъданҳои гуногун, чашмаҳои табиатан оби гармдошта бисёранд. Ҳанӯз садсолаҳо пеш гузаштагонӣ мо вобаста ба таҷрибаҳои дар доираи бовару эътиқод оид ба ҷунин нави чашмаҳо нақлу ривоятҳои аҷиб офаридаанд. Ҷунин ривоятҳо бо мурури

замон аз насл ба насл интиқол ёфта, хусусияти чашмаҳои мазкурро аз шакли оддӣ то ба дараҷаи муқаддас расонидааст. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки ҳатто баъзе аз чашмаҳо ба зиёратгоҳу остонҳо мубаддал гардидаанд. Бинобар ин тасмим гирифтем, ки дар ин мақола оид ба чанбаҳои фарҳангии бархе аз чашмаҳои муқаддаси Тоҷикистон дар таъя ба сарчашмаҳои таърихию мардумшиносӣ ва нақлу ривоятҳои мардумӣ назари хешро баён намоем.

Чи тавре ки иттилоъ дорем, дар Тоҷикистон миқдори чашмаҳо бениҳоят зиёданд ва онҳоро метавон ба ду гурӯҳ ҷудо намуд: чашмаҳои муқаррарӣ, ки оби ширини истеъмоли дошта, қисман ба кӯлу дарёҳо мерезанд ва чашмаҳои муқаддасу шифобахш.

Оби чашмаҳои муқаррариро дар илми гидрология обҳои артезианӣ низ мегӯянд: “Обҳои артезианӣ он обҳои зеризаминӣ мебошад, ки миёни қабатҳои обногузари хок (гил) дар чуқуриҳои гуногун захира мешаванд. Азбаски қабатҳои обногузар обҳои артезианиро боло баромадан намеронанд, онҳо ҳамеша таҳти фишор қарор доранд. Ин аст, ки дар вақти кофтани ҷохҳо зуд боло мебароянд. Дар он ҷойҳое, ки фишор аз ҳад зиёд аст, ҳатто ғаввора низ мезанад” [6, с.23].

Шумораи чунин чашмаҳо дар Тоҷикистон аз ҳазор беш буда, миёни мардум ба таври хеле васеъ истифода мешаванд. Ҷохҳои артезианӣ аслан, дар ҳамвориҳо ва баҳусус канори дарёҳо ҷойгир буда, обе, ки аз он берун меояд, софу ширин аст.

Имрӯзҳо дар Тоҷикистон зиёда аз 150 чашмаи шифобахш мавҷуд аст. Дар назди аксари чашмаҳо осоишгоҳу марказҳои табобатӣ таъсис додаанд, ки эҳтиёҷмандону беморон аз оби онҳо баҳра мебардоранд. Маъмултарин чашмаҳои шифобахш дар кишвар Ҷоҳа Оби Гарм, Оби Гарм, Ҷавотоғ, Шоҳамбарӣ, Гармчашма, Авҷ, Чилучорчашма, Андароб, Гармова, Чашмаи Авҷ ва амсоли инҳо мебошанд, ки ҳар сол эҳтиёҷмандон барои табобат ба ин мавзёҳо мераванд. Таркиби оби ин чашмаҳо дорои маъданҳои гуногун буда, барои бемориҳои мухталиф шифобахш мебошанд. Мардуми омма аз обҳои ин навъи чашмаҳо шифо ёфта, ба нақлу ривоятҳои дар атрофи онҳо бофташуда эътиқод пайдо мекунанд ва то як андоза чашмаҳоро муқаддас низ мешуморанд.

Воқеан об дар фарҳанги мардуми тоҷик мавқеи бениҳоят калон дошта, ғиромидошти он дар қатори муқаддасоти иҷтимоӣ ва динӣ ҷой дорад. Дар бораи об ва пайдоиши чашмаҳо нақлу ривоятҳо хеле зиёданд, махсусан дар бораи чашмаҳое, ки аз ҷониби мардум муқаддас шуморида мешаванду мавриди арҷгузорӣ қарор доранд. Қобили таъкид аст, ки аксари чунин чашмаҳо ба зиёратгоҳу мазорҳо табдил ёфтаанд. Таҳлилҳо собит намуданд, ки омили ба мавзёҳои муқаддас табдил ёфтани чашмаву рудҳо бовару эътиқод мебошад, ки дар атрофи онҳо нақлу ривоятҳо ба вуҷуд омадаанд. Одатан чунин зиёратгоҳҳо дар навоҳии дурдаст ва мавзёҳои кӯҳистони кишвар ҷойгир шудаанд ва табиист, ки мардуми кӯҳистон ба суннатҳои аҷдодӣ ва ғуфтаву шунидаҳои мардумӣ, махсусан ходимони динӣ бо назари эҳтиром ва боварии махсус аҳамият медиҳанд [Ниг. 12, с. 26].

Бояд гуфт, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор чашмаҳое мавҷуданд, ки дар бораи пайдоиши онҳо маҳз бо ҳамин мазмун ривоятҳо офарида шудаанд. Масалан, «Чилучорчашма» дар ноҳияи Носири Хусрав,

«Чашмаи Шоҳносир» дар ноҳияи Шугнон, «Хоча Оби Гарм» дар ноҳияи Варзоб, «Пири Сароб» дар ноҳияи Рӯшон ва амсоли инҳо. Маъмулан, ривоят дар атрофи чунин чашмаҳо вобаста ба мавқеи ҷойгиршавии онҳо ба вучуд омадаанд. Зеро аксари чашмаҳои номбаршуда дар мавзёҳои ҷойгир шудаанд, ки нисбатан ҷойҳои камоб буда, пайдо шудани чунин чашмаҳо як андоза ғайриодӣ пиндошта мешаванд. Сабаби дигар дар ғайриодӣ ва ё хусусияти шифобахшӣ доштани онҳо вобаста ба минералҳои табиашон мебошанд.

Бо мақсади таҳлилу баррасӣ метавон Чилучорчашмаро мисол овард, ки миёни мардуми маҳаллӣ бо номи “Чашма” ва ё “Чашмаҷон” маъруф аст. Мавзеи Чилучорчашма яке аз ғӯшаҳои зебоманзари диёр маҳсуб ёфта, дар ноҳияи Носири Хусрави вилояти Хатлон ҷойгир шудааст. Чашма дар ҳавзаи дарёи Кофарниҳон ҷойгир ва оби он дорои 16 навъи минералҳо мебошад. Дар мавриди ба якҷанд бемориҳо манфиатбахш будани он муҳаққиқ Ш. Раҳмон чунин зикр кардааст: “Чашмаҳо ҳар кадом хосияти алоҳида дошта, зойирин мувофиқи дарди худ дармон меёбад. Чашмаҳо ба касалиҳои устухондард, табларза, фишори хун, зарпарвин, касалиҳои рӯҳӣ, дарунӣ, пӯсту хориш, ғӯшу гулӯву бинӣ, хунибинӣ, хунукзадагӣ ва бисёри монанди инҳо шифо мебахшанд” [10, с.132].

Мавзеи мазкур манзараи аҷибе дошта, дарахту гулу гиёҳҳо, моҳӣ ва морҳои гуногун дар як ҳавз бо ҳам шино мекунанд, парандаҳои хушхон боигарии асосии ин макон ба шумор мераванд. Бинобар маълумоти Ғолиб Ғоибов “муаррихи асри XII Абусаъд ас-Самъонӣ (1113-1166) бидуни овардани номи чашма ҳамчун “машҳуртарин чашма дар Қубодиён” ёдовар шудааст. Воқеан, Чилучорчашма ё Чашмаҷон яке аз аҷоиботи табиат буда, аз зери даштҳои мурда ва сӯзони водии Бешкент наҳре ҷорӣ мешавад, ки дарёчаи сероберо ташкил медиҳад” [1, с. 30].

Дар бораи таърихи пайдоиши Чилучорчашма далелҳои қатъӣ ва дақиқ вучуд надошта бошад ҳам, аммо дар бораи қадима будани он нақлу ривоятҳои таърихӣ зиёде миёни мардум паҳн гаштаанд. Зимни омӯзиш якҷанд варианти ривояти Чилучорчашма бо мотивҳои гуногун таҳқиқ карда шуд, ки маъмултаринаш ин мебошад: “Дар замони пеш, хангоме ки лашкари араб барои таблиғи дини ислом ба Осиёи Миёна бо сардории ҳазрати Алӣ (чорумин халифаи рошидин, домоди паёмбари ислом – Х.З.) омада, ба имрӯза мавзее, ки “Чилучорчашма” воқеъ аст, расиданд. Фасли тобистон, ҳарорати ҳаво ниҳоят гарм буд. Аз ҷиҳати беобӣ лашкариён ташна монда, аспҳояшон бемадор мешаванд. Баъд ба ҳазрати Алӣ аз ҷиҳати ташнагӣ шикоят мекунанд. Ҳазрати Алӣ мегӯяд, нигарон набошед, Худо ба мо кӯмак мекунад. Ин замон бо амри Худо нидо меояд, ки асоятро ба чилу чор ҷои замин бизан. Ҳар боре ки асоро мезад, аз пай асои он ҳазрат об ғаввора мезад. Мегӯяд, ин обҳо ғайр аз нӯшидан боз обҳои шифобахш низ ҳастанд. Мувофиқи гуфтаҳои мардум ба чилу чор дард даво мебошад.

Лашкариён бо хурсандӣ об нӯшида истода буданд, ки лашкари кофирҳо онҳоро ихота мекунанд. Лашкари ҳазрати Алӣ мегӯянд, ки мо ҳалок мегардем, зеро лашкари онҳо аз мо дида бештаранд. Ҳазрати Алӣ ба лашкариёнаш хитоб карда мегӯяд: «Ғамгин нашавед, шумо ҳеҷ гоҳ намемиред, ҳамеша ҷовидон мемонед. Чунки шумо хидмати дини

исломро карда истодаед!». Сипас дуо мекунад, ҳамин вақт лашкариён ба сурати моҳӣ ва аспҳояшон ба сурати мор мубаддал гардида дохили об мешаванд. То имрӯз, гӯё, касе надида бошад, ки мор моҳиро хӯрда бошад, баръакс насли онҳо дар даруни об бисёр шуда истодааст. Худи ҳазрати Алӣ бо аспаш ба як ду бор ҷаҳида, аз болои кӯҳҳо нопадид мешавад. Мегӯянд паи сумби аспи ҳазрати Алӣ то ҳол дар кӯҳ боқӣ мондааст”.¹

Чи тавре болотар зикр шуд, ривоятҳо роҷеъ ба Чилучорчашма зиёданд ва аҷибаш он аст, ки қариб дар аксари ривоятҳо пайдоиши онро ба ҳазрати Алӣ нисбат медиҳанд. Аммо ривоятҳои ҳастанд, ки сабаби кашф гардидани Чилучорчашмаро ба аспбони ҳазрати Алӣ – Бобо Қамбар рабт медиҳанд.

Масалан, дар ривояти зерин чунин оварда шудааст: “Вақте ки ҳазрати Алӣ аз муҳориба монда шуда, хоб меравад, аз зери наъли асп чилу чор чашма мерӯяд. Дар чил чашма чилтанҳои ҳазрати Алӣ ва дар чор чашма чор ёрон мебошанд. Бедор мешавад, ки ҳама хоб аст. Таъбиргаронро даъват мекунанд. Онҳо дар давоми ду рӯз ин хобро таъбир карда наметавонанд, рӯзи сеюм хабар мерасад, ки Бобо Қамбар аз дорулфано ба дорулбақо реҳлат кардаанд. Таъбиргарон акнун ба ҳазрати Алӣ таъбири хоби ӯро дар обҳои шаффоф, моҳию морҳои зиёд ва ҷароғи фурузон дида, хулоса карданд, ки ҷароғи дини ислом Бобо Қамбар аст ва ҳар кучо ки 44 чашма ёфт шавад, он ҷо ҷасади Бобоқамбарро дафн менамоянд. Дарҳол чор гурӯҳ ба чор тарафи дунё фиристода мешавад. Гурӯҳи аввал ба Бадахшон 28 чашма, гурӯҳи дигар аз кӯҳҳои Имом Маҳдии Эрон 16 чашма, гурӯҳи сеюм дар Доғистон чор чашма дарёфт мекунанд. Гурӯҳи чорум бо сардории Қутайба ибни Муслим дарёи Омӯро убур карда дар Мовароуннаҳр Чилучорчашмаро пайдо мекунанд. Мувофиқи фармони ҳазрати Алӣ Бобо Қамбарро рӯзи чоршанбе дар болои теппаи Чилучорчашма дафн кардаанд.

Бегоҳи рӯзи ҷумъаи ҳамаи ҳафта ҳазрати Алӣ ба зиёрати Бобо омада, дар поёни қабр ду рақъат намоз мегузорад ва аз оби чашма менӯшад. Аз ҳамаи рӯз инҷониб мусулмонон рӯзҳои чоршанбе ба зиёрати Бобо ва қадамҳои ҳазрати Алӣ меоянд”.²

Аз мазмуни ривоят бармеояд, ки баръакси асо задани ҳазрати Алӣ чилу чор чашмаи муқаддас қаблан дар ин минтақа вучуд доштааст. Таҳлилу баррасии матни ривоятҳо аз он далolat медиҳанд, ки гуяндагон дар доираи фаҳмишҳои худ оид ба ҷанбаҳои муқаддас мазор чизеро меофаранд. Дар маркази унвони шахсиятҳо гузошта мешавад, ки инкори онҳо ғайриимкон мегардад. Аммо дар бораи Бобо Қамбар нисбат ба ҳазрати Алӣ ривоятҳо хеле каманд. Ҳатто метавон гуфт, ки дар дигар навоҳии Тоҷикистон қариб дар бораи ӯ нақл ва ё ривояте вучуд надорад.

Дар иртибот бо шахсият ва бузургии ҳазрати Алӣ бошад, ривоятҳо хеле зиёданд. Ҳатто пайдоиши чашмаҳои зиёдеро дар кишварамон ба Ҳазрати Алӣ мансуб медонанд. Ин гуна ривоятҳо оид ба шахсияти ӯ ва мансуб будани чашмаҳо ба ин шахсияти таърихӣ дар минтақаи Бадахшон

¹ Гуянда Турсунпӯлодов Лукмон, нозирӣ ёдгориҳои таърихӣ бахши фарҳанги н.Шахритуз.

² Гуянда Ҳоҷӣ Ҳақбердӣ Бойматов, соли тав. 1939, мутаваллии Чилучорчашма.

зиёдтар ба назар мерасанд. Масалан дар Бадахшон барои тарғибу ташвиқи дин мубориза мебурд, ривояти дигаре пайдо намудем, ки гуё дар як деҳа аждаҳое пайдо шуда буду, ҳамаро ба комаш фурӯ мебурд, сипас ҳазрати Алӣ бо он ҷангида онро кушт. “...баъди куштани он аждаҳо барои тоза шуданашон Ҳазрати Алӣ асояшро ба замин зер карда баъди он чашмаи гарм пайдо мешавад ва ин чашмаи бузургвор ба номи Гармчашма аст. Акнун ин чашма миллионҳо миллион одамонро аз касали наҷот медиҳад” [13, с.175]

Воқеан, ҳазрати Алӣ шахсияти таърихӣ мебошад, ки дар асрҳои VI-VII дар нимҷазираи Араб зиндагӣ кардааст ва тибқи сарчашмаҳои муътамад ин шахс ба Осиёи Миёна наомадааст. Азбаски дар тарғибу ташвиқи дини ислом бисёр саъйу талош кардаву шуҷоъ низ буд, мардум ӯро ҳамчун идеал қабул карда бисёр ҳодисаҳоро ба ӯ нисбат медоданд. Ба андешаи мо, нисбати дигар минтақаҳо дар Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон зиёдтар будани ривоятҳо дар бораи ҳазрати Алӣ, ин робитаи мазҳабӣ мебошад, ки оид ба шахсияти ҳазрати Алӣ ва ҷойгоҳи ӯ дар фарҳанги мардуми тоҷик ин ақидаҳо васеътар баррасӣ шаванд.

Ҳамин тариқ аз мазмуни ривоятҳои боло бармеояд, ки маҳз рӯзҳои чоршанбе ба зиёрати Чилучорчашма рафтани мардум ба рӯзи дафни Бобо Қамбар, ки рӯзи чоршанбе буд, маншаъ мегирад. Аммо мардумшинос Д. Раҳимӣ баргузори дигар расму одатҳои мардуми тоҷикро дар рӯзи чоршанбе қайд кардааст [Ниг. 9, с. 23, 36].

Мардуми маҳаллӣ ин мавзеъро яке аз маконҳои муқаддас ва ҳамчун қадамҳои ҳазрати Алӣ ва марқади Бобо Қамбар дониста, барои талаби шифо, кушоиши бахт, талаби фарзанд ва дигар ҳоҷоту мушкилотҳо меоянд. Ин мақсадро Ш. Раҳмон низ ёдовар шудааст: “Одамон, хусусан ҷавонон барои мурод талабидан ба Чашмаҷон омада, сангча аз чашмаҳо гирифта, баъди соҳиби бахт шудан боз оварда дар ҷояш мегузоранд. Оилаҳои бефарзанд баъди мурод талабидан соҳиби фарзанд мешаванд. Гоҳ хобатонро ба оби чашмаҳо гуфта, таъбири нек мепурсед ва муродатон ҳосил мешавад” [10, с.132].

Дар воқеъ, Чилучорчашма мавзеи зебову фараҳбахш буда, зиёраткунандагон аз рӯи ихлос ба он ҷо омада, аз Яздони пок барои худу наздиконаш бахти нек, зиндагии осуда ва саодатмандӣ хоста, аз ин даргоҳ нерӯ ва илҳоми тоза мегиранду зиндагиро бо як назари нек ва дили гарм идома медиҳанд. Инчунин, барои фароғати меҳмонону зоирон ва ҷиҳати макони мувофиқ аст. Аз ҳама ҷолиб ин, ки аксарияти зоирон ва сайёҳон дар така ба ривоятҳои шунидаашон ихлосманди макони мазкур шудаанд ва чунин ривоятҳоро ба дигарон интиқол медиҳанд.

Роҷеъ ба пайдоишу муқаддасии чашмаҳои дигар манотиқи кишвар низ маводи фаровон гирдоварӣ шудаанд. Ба ҳамин монанд метавон чашмаи Шоҳносирро мисол овард, ки дар деҳаи Миденшори ҷамоати деҳоти Поршиневи ноҳияи Шуғнони Бадахшон ҷойгир шудааст. Чашма аз маркази ноҳия – шаҳраки Ваҳдат дар масофаи 2 км ва дар баландии 2800 м аз сатҳи баҳр воқеъ аст. Сабаби пайдоиши онро ба шоир ва файласуфи форс-тоҷик Носири Хусрави Қубодиёнӣ (1004-1088) нисбат медиҳанд. Чашмаи Носир байни сокинони Бадахшон ҳамчун остон

мавриди парастииш ва бовару эътиқод қарор дорад. Оби чашмаи мазкур низ ширину мусаффо буда, тибқи боварҳои мардуми маҳаллӣ шифобахш мебошад. Масалан, агар касе андаке нотоб шавад, аз оби ин чашма бинӯшад, зуд сиҳат мешавад. Зеро ин чашмаро дар вақташ худи Пир Шохносир баровардааст. Дар тасаввуроти мардуми маҳал он барои тамоми дардҳои инсон даво ва бахусус барои дармони касалиҳои асаб ва руҳӣ.

Ривояти чашмаи мазкур чунин аст: “Вақте Носири Хусрав баъди сафарҳои тӯлонӣ ба Поршинево меояд, мебинад, ки мардум то чӣ андоза аз беобӣ азоб мекашанд. Мардуми бечора бо ҳазор машаққат даҳҳо километр роҳро тай карда барои гирифтани оби нӯшокӣ аз кӯҳпояҳо ба соҳили дарёи Панҷ мефароманд. Пир (Носири Хусрав) медид, ки одамон, хусусан занҳо аз беобӣ чӣ гуна ранҷ мебуданд. Пир барои он ки одамон дигар аз набудани об танқисӣ накарданд, асои дасташро дар як ҷои замин меҳалонад. Аз замин якбора ғавғораи об бо хурӯш боло мешавад. Пир дигар асоашро аз замин намегирад. Асо ҳам баъди чанде дар намии об сабз шуда, ба дарахт табдил меёбад. Яке аз дарахтони бузург, ки то ин дам дар лаби чашма истодааст, ба пиндори мардум ҳамон асои Пир аст, ки баъдан ба дарахти зинда ва ҷовидонӣ мубаддал гардидааст.³

Агар ба мазмуни ривоятҳо назар кунем, миёни пайдоиши Чилучорчашма ва чашмаи Шохносир чандон тафовутро намебинем. Ба ҷуз асосгузор, ки дар яке ҳазрати Алӣ ва дар дигар Носири Хусрав аст. Ҳар ду чашма ҳам, гӯё, таваҷҷути асо задани ин бузургворон ба вучуд омадааст. Дар ақидаи мардум чунин тасаввур бозгӯ шудааст, ки авлиёву дӯстони Худо шахсоне мебошанд, ки дуояшон назди Худованд ҳамеша мустаҷоб аст. Агар як сабаби рабти пайдоиши чашмаҳо ба шахсони муътабар бузургии онҳо бошад, сабаби дигар, ба фикри мо, тарбият намудани мардум дар роҳи покиву ростқавлӣ мебошад.

Умуман, чашмаҳое, ки оби шифобахш доранд, дар кишвар бисёранд ва яке аз онҳо чашмаи Хоҷа Оби Гарм мебошад. Чашмаи мазкур низ монанди дигар чашмаҳо дар атрофи худ ривоятҳо дорад, аммо сабабгори пайдоиши он ҳазрати Алӣ набуда, балки як шахси руҳонӣ бо номи Хоҷа Абулалхасро мебошад. Хоҷа ба мавзое, ки ҳоло озоишгоҳ ҷойгир шудааст, меояд ва ҷун ташна буд, аз мардум об талаб мекунад. Дар ҷавоб мардум гирёну нолон шуда меғӯянд, ки мо хеле вақт шуд, об надорем ва ҳатто худамон имконияти оббозӣ карданро надорем ва аз ҳамин ҷиҳат аз об танқисии саҳт мекашем. Хоҷа ба мардуми ин ҷо меғӯяд, ки ҳоло ман асоямро ба замин як бор мезанам, ки об пайдо мешавад. Метавонед аз он нӯшед, оббозӣ кунед ва барои табобат истифода баред. Ва ҳамин тавр ҳам мешавад. Худи бузургворро дар болотари чашма дафн мекунанд, ки ҳоло ҳам мазораш дар он ҷо ҳаст.⁴

Имрӯзҳо бисёре аз ин чашмаҳои шифобахш макони табобату истироҳати мардум гардидааст. Дар атрофи ин обҳои маъданӣ озоишгоҳҳо ва табобатгоҳҳо бино кардаанд, ки эҳтиҷмандону беморон

³ Варақаи инвентаризатсионии №14, “Чашмаи Шохносир”, воқеъ дар Фонди мероси фарҳангӣ ғайримоддӣи ПИТФИ, бақайдгиранда Қ. Аламшоев.

⁴ Ғӯянда Якубов Хучамурод, сокини ҷ.д. Лучоб, н. Варзоб.

бемамониат рафта, он ҷо муолича мекунанд. Дар баъзе минтақаҳо чашмаҳое мавҷуданд, ки мардум оби онҳоро бар замми дармонбахш буданаш, боз муқаддас ва табаррук медонанд. Сабаби пайдоиши ин қабил чашмаҳоро ба “қаромоти” диндорону руҳониён марбут медонанд.

Дар водии Бартанги ноҳияи Рӯшони Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон чашмаи дигаре бо номи «Пири Сароб» мавҷуд аст, ки мардум оби ин чашмаҳоро муқаддас шуморида, бо мақсадҳои гуногун истифода мебаранд. Номи чашмаро, аз рӯи ривоят, бо номи Имом Боқир, ки дар миёни мардум бо лақаби “Пир” маъруф гардида, дар он мазор дафн шудааст, гузоштаанд. «Ривоят мекунанд, ки замоне Пир бо чанд пайраваш дар як деҳқадаи водии Ғунд (ҳоло деҳа бо номи Имом маъруф аст) зиндагӣ доштааст, вале баъдтар аз таъқиби золимон ва душманон аз ин водӣ ба воситаи ағбаи Лангар ба водии Бартанг кӯчидааст. Рӯзе ба мавзеи зебоне мерасанд, ки кушоду ҳамвор ва дилкаш буда, андаке баландтар аз соҳили дарёчае ҷойгир будааст. Макон бо як дидан ба он мардум писанд омадааст ва хостанд дар ин ҷо деҳаеро бунёд созанд. Вале баъдтар пай бурданд, ки имконияти ҷӯй баровардан аз дарёча ба ин мавзеъ мавҷуд нест. Зеро оби дарёчае, ки аз пеши ин макон мегузашт, дар поён қарор дошт. Ҳамагон ноумед пеши он пешвои бузургашон ҷамъ омаданд ва изҳор карданд, ки чорае барои сохтани ҷӯи об дар ин макон нест. Пир асояшро бо онҳо медиҳад ва бо ишораи даст маконеро нишон дода мегуянд, ки рафта асоро дар зерини он ҷарӣ халонед. Вақте одамон фармудаашро иҷро мекунанд, об аз таги ҷарӣ ҷорӣ мегардад. Аз ин сабаб номи чашмаро, ки сароби деҳа гашта будааст, баъди ҷунин қорнамоии он Пир бо номаш, яъне Сароби Пир ном мебарданд. Баъди аз миён рафтани Пир, мардум ўро дар назди чашма дафн мекунанд ва он макони муқаддас номи «Пири Сароб»-ро мегирад» [4, с.16].

Бояд қайд намуд, ки дар иртибот ба ривояти мазкур имрӯзҳо маросиме бо номи «Пири Сароб» ба вуҷуд омадааст, ки агар дар водии Бартанг хушксолӣ шавад, мардуми ин минтақа ба сарчашмаи об рафта, ғӯсфанд забх намуда, қурбонӣ мекунанд ё ширу равған бурда таоми шируған мепазанд. Шир рамзи покиву софӣ ва равған рамзи баракату фаровонӣ мебошад.

Ин гуна нақлу ривоятҳое, ки решаи мифологӣ доранд мардуми маҳаллиро водор месозад, ки рӯдҳо ва чашмаҳоро муқаддас дониста, тоза нигоҳ доранд. Асоси бавуҷудоии ин қабил ривоятҳо, аз як ҷониб, ғайриодӣ будани таркиби оби чашмаҳо бошад, аз ҷониби дигар, шифобахшии оби чашмаҳо аст. Аз мазмуни ривоятҳо дар бораи чашмаҳои муқаддас бармеояд, ки пайдоиши онҳо ба шахсоне рабт дорад, ки дар миёни мардум ҳамчун шахсони поку авлиё эътироф шудаанд. Яъне аз намунаҳои дар боло таҳлилшуда хулоса кардан мумкин аст, ки мотиви ҳама ривоятҳо якранг буда, танҳо вобаста ба маҳал ва мавзеи ҷойгиршавӣ унвони қабилон ва ё номи чашмаҳо тағйир ёфтаанд. Вале муҳимтар аз аз ҳама таъсири матни ривоятҳо дар ҳифзу нигоҳдорӣ ва муқаддасии онҳо мебошад. Маҳз тавассути аз даҳон ба даҳон интиқол ёфтани ривоятҳо боиси шуҳрат пайдо намудану ба зиёратгоҳ табдил гардидан ва ҳамчун обҳои шифобахш эътироф шудани чашмаҳо шудааст. Хуб мешавад, ки чашмаҳои шифобахш кишвар ва нақлу ривоятҳои дар атрофи онҳо мавҷудбуда аз ҷониби қоршиносон мавриди омӯзиш қарор дода шуда, оид ба ҳар кадоми онҳо мақолаҳо таълиф шаванд. Зеро дар

катори дигар тадбирҳо мероси шифоҳии халқи тоҷик, махсусан ривояти марбути чашмаҳо низ яке аз ҷузъҳои ҷалби сайёҳон мебошад.

Адабиёт

1. Гоибов, Г. Ранние походы арабов в Среднюю Азию (644-704 гг.) / Г. Гоибов. – Душанбе: Дониш, 1989. – 144 с.
2. Зарифӣ, А. Ҳикояти чашмаҳо: Чашмаи Рубот; рӯди Қандоб; чашмаи «Оби Хосполо»; чашмаи Шӯҳак; чашмаи Гармак // Садои мардум. – 2003. – 28 август.
3. Исоматов, М. Об дар баррасиҳои таърихӣ этнографӣ / М. Исоматов, Т. Тошматов, Т. Тошпӯлодов. – Душанбе: Сино, 2003. – 100 с.
4. Маскаев, А. Сарез – ганҷи нухуфта / А. Маскаев. – Душанбе, 2015. – 204 с.
5. Муҳаббатова, Х. Ганҷинаи табиати Тоҷикистон / Х. Муҳаббатова. – Душанбе: Ирфон, 1987. – 112 с.
6. Назриев, Д. Обҳои Тоҷикистон: дар бораи онҳо чӣ медонед? / Д. Назриев, Т. Салимов,.. – Душанбе, – 2000. – 80 с.
7. Раҳимӣ, Д. Тиргон – ҷашни об / Д. Раҳимӣ. – Душанбе: Аржанг, 2019. – 144 с.
8. Раҳимӣ, Д. Тасвири тавсифи об дар асотири Эрони бостон // Паёмномаи фарҳанг. – 2022. – №1 (57). – С. 25-34.
9. Раҳимӣ, Д. Ривоятҳои халқӣ дар бораи ҷойҳои муқаддас // Паёмномаи фарҳанг. – 2022. – №3 (59). – С. 28-37.
10. Раҳмон, Ш. Қубодиён: сарзамини Тӯс ва Рашкиқамар / Ш. Раҳмон. – Душанбе: Пайванд, 2011. – 250 с.
11. Саидов, И. Чилучорчашма: ривоят ва ҳақиқат / И. Саидов. – Душанбе, 2003. – 48 с.
12. Холмуродов, З. Тавсифи об дар ривоятҳои халқии тоҷикӣ // Паёмномаи фарҳанг. – 2021. – №2 (54). – С.24-32.
13. Шакармамадов, Н. Фолклори Помир: Остонҳо – осори таърих ва фарҳанги мардуми Бадахшон. Ҷилди 4 / Н. Шакармамадов. – Душанбе: Империял-групп, 2015. – 269 с.

Холмуродов Зафар

ОТРАЖЕНИЕ СВЯТЫХ ИСТОЧНИКОВ В НАРОДНЫХ ПРЕДАНИЯХ

Сегодня проблема нехватки воды и изменения климата является глобальной проблемой и беспокоит мировое сообщество. Республика Таджикистан под руководством Лидера нации, Президента Таджикистана, уважаемого Эмомали Рахмона на протяжении двух десятилетий выдвигает и реализует глобальные инициативы в области охраны водных ресурсов, что поднимает престиж и узнаваемость нашего государства.

Красивая природа нашей страны, родники и реки, горы, луга, сады и ее памятники истории и культуры издревле привлекали внимание людей и находили художественное отражение в письменных и устных произведениях, и видах декоративно-прикладного искусства. В статье

изучены народные предания, связанные со святыми источниками. Известно, что происхождение озер и рек связано с источниками. Родники образуются в результате таяния снега и дождя, которые накапливаются в горах и превращаются в ледники, а с потеплением температуры воздуха тают и вытекают из трещин и отверстий между скалами.

В Таджикистане много родников. Помимо обычных источников, здесь есть еще целебные источники, которые в народе считаются священными. Вокруг таких источников народ создает предания и легенды, в которых описывается их история возникновения, лечебные свойства и их священность.

Анализ содержания таких преданий показывает, что о каждом природном объекте и его свойствах люди слагали истории и легенды. Целебные свойства воды источников также вызвали почитание и уважение в народе, а их появление люди приписывают мифическим, религиозным и мифологическим персонажам.

Ключевые слова: таджикский фольклор, легенда, мотив, Хазрат Али, родник, целебные воды, минералы, священный, сюжет, поверье, святыня, туризм, природа.

Kholmurodov Zafar

REFLECTION OF HOLY SPRINGS IN FOLK SHORT LEGENDS

Today, the problem of water shortage and climate change is a global problem and worries the world community. The Republic of Tajikistan, under the leadership of the Leader of the Nation, President of Tajikistan, respected Emomali Rahmon, has been putting forward and implementing global initiatives in the field of water resources protection for two decades, which increases the prestige and recognition of our state.

The beautiful nature of our country, springs and rivers, mountains, meadows, gardens and its historical and cultural monuments have attracted the attention of people since ancient times and found artistic reflection in written and oral works, and types of decorative and applied arts. The article studies folk legends associated with holy springs. It is known that the origin of lakes and rivers is associated with springs. Springs are formed as a result of snow and rain that accumulate in the mountains and turn into glaciers, and as air temperatures warm, they melt and flow out of cracks and holes between the rocks.

There are many springs in Tajikistan. In addition to the usual springs, there are also healing springs, which are considered sacred by the people. People create stories and legends around such springs, which describe their history, healing properties and their sacredness.

Analysis of the content of such legends shows that people compose stories and legends about each natural object and its properties. The healing properties of the spring water also aroused reverence and respect among the people, and people attribute their appearance to mythical, religious and mythological characters.

Keywords: Tajik folklore, legend, motif, Hazrat Ali, spring, healing waters, minerals, sacredness, plot, belief, shrine, tourism, nature.

ТДУ:37точик+398+008+9точик+29+502

Фарангиси Фармон

ОИД БА ТАҚАДДУСИ БАЪЗЕ УНСУРҲОИ ТАБӢЙ ДАР БАӢНИ МАРДУМИ НОӢИЯИ ЧАӢӢУН

Дар мақола доир ба эътиқод ба якчанд дарахти бед ва ба объекти зиёрат табдил ёфтани онҳо дар ноҳияи Чайҳуни вилояти Хатлон маълумот дода шудааст. Сокинони ин ноҳия, ки аксаран кӯчӣ шуда, ин чоро сукунат ихтиёр намудаанд, новобаста аз гуногунии забон, урфу одат ва маросим канори ҳам сарчамъу тифоқ ва дӯстона умр ба сар бурда, ба муқаддасоти маънавии ҳамдигар бо эҳтиром муносибат мекунанд. Дар ин ноҳия се дарахти бед мавҷуд аст, ки ҳар се ба макони зиёрати сокинон табдил ёфта, дар хусуси чӣ тавр ба зиёратгоҳ табдил ёфтанишон ривоёти ҷолиб пайдо шудаанд.

Дарахти якум, ки нисбатан куҳансолтар менамояд, қариб нисфи зиёди пайкараи хушк шуда, дар деҳаи Лолазори ҷамоати деҳоти «Истиқлол» ҷойгир аст. Мардуми бахтталаб ва дар душвориҳои зиндагӣ дармонда, ба назди ин дарахт омада, зеро он дуо мехонанд ва ба шояи латтаи сурх ё сафед мебаранд. Порчаи латтаҳои сурху сафед аз 3 то 7 адад интиҳоб карда мешавад. Аз рӯи боварҳо ин рақамҳо дар фарҳанги мардум ҷойгоҳи махсус доранд.

Ба назди ин дарахт рафтани ё аз пеши он гузаштан ҳам шарту қоидаи хос доштааст. Ба нақл аз сокинони деҳа ба назди «дарахти бахт» бояд бо либоси тоза ва пойи батаҳорат рафт, пушидани либоси сиёҳ раво нест. Бахтталабон, одатан рӯзҳои сешанбе, чаҳоришанбе ва ҷумъа, ки барои ҳазрати Бибимушқилқушо ё худ Бибисешанбе рӯзи назр аст, ба зиёрат мераванд. Барои дигар мушқилиҳо рӯзи душанбе, ки мавлуди пайгамбар аст, истисно нест.

Ду дарахти дигаре, ки дар ин ноҳия ба макони ихлосу зиёрат табдил ёфтааст, низ бед буда, ба қавле аз хоку реша то охири баргашон барои аҳолӣ муқаддас аст. Сокинон ба ин дарахтон бо эҳтиром муносибат намуда, ба мақсади шифоёбӣ аз оризаҳои гуногуни нӯст ва бемориҳои равонӣ, аз қабилӣ тарсу бим онро зиёрат мекунанд.

Боварҳо нисбати ин дарахтон маниаи динӣ дошта, барои ба зиёратгоҳ табдил ёфтани онҳо сабаб гардидааст. Мо дар ин мақола кӯшидем, ки ривоят ва боварҳои мансуб ба ин дарахтонро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор дода, омилҳои пайдоиш ва алоқаашонро ба устураҳои қадимӣ ё ривоёти динӣ муайян намоем.

Калидвожаҳо: дарахт, бед, ривоят, дин, рамз, Бибисешанбе, Бибимушқилқушо, китоб, шаҳид, расму оин, бовар, эътиқод, н. Чайҳун.

Инсон аз давраи пайдоиш ба кулли мавҷудоти олам бо ҷашми таҳайюр менигарист ва фаҳмидан мехост, ки онҳо дар зиндагии ӯ чӣ нақш гузошта метавонанд. Ин буда, ки ӯ ба мавҷудоти аз ҳудаш бузургтар бо ҳисси тарс ва эҳтирому эътиқод менигарист. Маҳз бо қудрат ва ҳамин бузургдошт ба мавҷудоти аз худ бузург боиси пайдоиши аввалин динҳо ва эътиқодоти асотирӣ дар байни инсонҳо гардид. Раъду барқ, офтоб, моҳ, барфу борон ва дигар мавҷудоти табиӣ инсонро водор

месохт, ки ба онҳо сачда кунад ва мавриди парастии қарор диҳад. Ҳатто бо тира шудани ҳаво одамон дар зери дарахтон қурбониҳо меоварданд ва маросимҳои гуногуни диниро ба анҷом мерасониданд.

Гиромидошт ва парастии рустаниҳо, махсусан дарахтони мевадору сояфкан таърихи хеле қадима дошта, решаи ин таомул ба асоси Чини қадим рафта мерасад, зеро «аввалин маротиба маҳз дар байни мардуми Чин ибораи «дарахти ҳаёт» истифода мешуд, ки дар сарчашмаҳои бостонии Чини Қадим оини парастии ва гиромидошти дарахт хеле зиёд омадааст» [4]. Ин аст, ки мардуми Чин то ба имрӯз беҳуда шикастани шоҳи дарахти сабزو гуноҳи азим ва шахси муртакиб ба ин гуноҳро аз «хуни ҳаром» меҳисобанд.

Алорағми мардуми Чин мардуми Ҳинди қадим новобаста аз урфу одат ва мифологияшон сараввал чунин мепиндоштанд, ки «дар қисми шоҳи навруста руҳи ҳашин ва чину ачина нухуфтааст ва бояд аз рустаниҳои сабз дар шаб канора چусту дар рӯз бояд эҳтиёткор буд, ки шоҳа ё барги сабزو нақанӣ, вағарна, зиёни қувваҳои бад ба тую ҳафт пушти ояндаат хоҳад расид... Онҳо барои қонъ намудани талаботи модияшон ба олоти ҷӯбин, асосан он дарахтонро истифода менамуданд, ки дар асари ҳаводиси табиӣ ҳудашон афтада буданд» [8].

Агар аз назари воқеият ба ҳар ду ақида нигарем, маълум мегардад, ки онҳо як ҳадаф доранд: нашикастани дарахти сабз ва ҳифзи муҳити зист. Фақат роҳҳои расидан ба ҳадаф гуногунанд, яке бо роҳи тарс ва дигаре бо роҳи нангу номус ва бадном нақардани авлод.

Дар манотиқи дигари олам бобати арҷгузори ба дарахтон низ ақоиди гуногун мавҷуд аст, аммо ҳамагӣ як мақсадро ифода мекунанд, ки он ҳифзи муҳити зист аст.

Халқи тоҷик низ дорои орфу одат ва таомули худ аст, ки аз қадимулайём ин оини шарқӣна ба мо муҳаббатро нақанҳо ба инсонҳо, балки ба ҳайвоноту наботот ва буттаву дарахтон меомӯзад. Ин нуқта дар фолклори тоҷик хеле зиёд вомерӯрад, хусусан дар афсона ва ривоят, зарбулмасалу мақол ва шугуну боварҳои халқамон.

Мардуми тоҷик ба ҳар долу дарахт ва баргу меваи он аҳамияти махсус меоданд. Ҳар дарахт дар фарҳанги халқи мо ҷойгоҳу мақоми хос дошта, вобаста ба сохт, номгӯ ва бороварии худ то қадом андоза муҳим буданаш бармалост. Зеро дарахтон ва меваи онҳо дар замонҳои ҷангу қаҳтӣ, гуруснагӣ дармондагӣ ҳамчун василаи наҷот хизмат кардаанд.

Пӯшида нест, ки дини муҳимтарин арқони фарҳанги ҳар халқу миллат, аз ҷумла мо – тоҷикон аст. Бинобар ақсари ривояту афсона, зарбулмасалу мақол ва шугуну боварҳои мардумии мо дар алоқамандии бо ақни халқамон гуфта шуда, бо омадани дини нав ба худ қабои эътиқодоти тозаро мегирифт. Мисли намои Аноҳито бо мурури замон мубаддал шудан ба образи Бибиқотимаи Заҳро (духтари пайғамбари ислом Муҳаммад (с), фаришта Суруш ба Ҷабраил ва ғайраю ҳоқазо. Дар ин росто эътиқод ба долу дарахт ҳамонро побарҷост ва бо ниати шифо ёфтани аз оризаҳои гуногун, рафъ кардани дарду бало, қушоиши қор ва бахт одамон ин ё он дарахтро чун объекти зиёрат қарор меоданду медиҳанд.

Ноғуфта намонад, ки вобаста ба муҳит ва иқлими ин ё он мамлакат мардуми он диёр дарахтҳои ба обу ҳавои муҳит тобоварро мешинонанду парвариш мекунанд. Яке аз чунин дарахтони маъмул дар

кишвари мо, ки дар баробари чун масолеҳи сохтмони истифода шуданаш, арзишҳои динию мазҳабиро касб кардааст, бед ва анвои он, чун мачнунбед, беда лаби ҳавз(ӣ), беда кӯҳӣ, сиёҳбед, зарбед ва ғайра мебошад.

Мувофиқи маълумоти муҳаққиқони табиатшинос «Дар дунё зиёда аз 600 намуди бед паҳн шудааст» [3, с. 402], ки аз ин миён дар Тоҷикистон бештар навъҳои сияҳбед, зарбед, мачнунбед, ширбед, тирбед, беданчири кӯҳӣ, бурс ва ғ. қариб дар тамоми навоҳии он ба таври табиӣ (худрӯй) ва коридан аз ҷониби сокинон паҳн гардидааст. Дар баробари ҳамчун сӯзишворӣ ва масолеҳи сохтмони парвариш кардани дарахти бед, онро халқу миллатҳои гуногун ба ҳайси доруворӣ дар тиби халқӣ васеъ истифода мебаранд. Дар тиби халқии мо аз реша, барг, пӯстлох, параха, гул ва шираи ин дарахт чандин навъ доруҳо барои табobati оризаҳои гуногун омода мекарданд. Аз ҷумла, Абӯалӣ ибни Сино «оби (шираи) барои қабзияти чигар ва зардпарвин муфид аст», гуфта таъкид намудааст [7, с. 455].

Дар фарҳанги мардуми масеҳӣ, ҳосатан халқҳои славянӣ аз рӯйи ростию пайкари зебо бедро ба зан ташбеҳ медиҳанд ва дар маъхазҳои фолклорӣ ин дарахт васеъ истифода шудааст. Табибон пас аз таҳқиқҳои ҳамаҷониба ба ҷунин натиҷа расидаанд, ки дарахти бед, махсусан беда сафед, ки дар Украина зиёд месабад ва ба қавле «Украина бидуни бед ва «Калина» вучуд дошта наметавонад», беҳтарин даво барои табobati бемориҳои занона ва ҳолати равонии инсон аст. Ҳамчунин «барои болидарӯхӣ ва рафъ кардани асабоният кофист, ки дар таги дарахти беда сафед, ки дар назди рӯд ҷорӣ шинонида шудааст, ба он така карда нишаст. Дар ин ҳолат шилдирӯси об, вазиши баргҳои бед бо шамоли оби рӯд ва бӯйи форами он ҳастагиро рафъ ва асабро ором мекунад» [1, с. 25].

Мавриди зикр аст, ки аксаран бедро дар канори ҷӯй, рӯд ва ҳавзҳо мешинонанд, зеро он обталаб аст. Аз нуқтаи назари илмӣ, аксари зарбулмасалу мақол ё афсонаву ривоятҳои марбут ба ин дарахт ба ҳосиятҳои кимиёвӣ биологӣ он мувофиқ меояд. «Дарахти бед қобилияти баланди ҷабиши обро дошта, назар ба дигар дарахтони сояфкан, қариб 2,5 маротиба бештар додани оксигенро ба атрофаш дорад... Дар баробари ин бед новобаста аз дарахти мевадор набуданаш, барои асалпарварон хеле муфид аст, зеро асали аз ҳама ширин ва барои истифода дар тиби халқӣ ғайравартарин, маҳз аз шаҳди гули бед ҳосил мешавад... Дар ҷӯби бед ҳатто пас аз буриданаш то чанд сол оксиген боқӣ мемонад ва агар масолеҳи аз ҷӯб, пӯстлох ё навдаҳои ҷавони ин дарахт омодашударо дар як сол 3-4 маротиба ба миқдори ду-дуоним соат дар оби равон гузорем, қобилияти оксигендиҳии он баробари дигар рустаниҳо боқӣ мемонад ва он метавонад ба мо ба ҳайси беҳтарин синтезкунандаи ҳаво хизмат кунад» [10, с. 3, 4].

Албатта, дар гузашта доир ба ин хусусиятҳои кимиёвӣ биологӣ бед одамон маълумот надоштанд. Танҳо бо таҷрибаи ҳаёт ва гузашти рӯзгор мардум дарк намуд, ки бед ҳосияти ба худ ҷабидани обро дошта, беҳтарин истироҳат таги сояи он аст, махсусан агар он мачнунбед бошад. Ҳатто ҷӯпонон аз ҷӯби бед най метарошиданду асои ҷӯпонияшон низ аз «ходаи ғафс»-и бед буд. Дар фарҳанги оила ва хоҷагидорӣ низ бед васеъ истифода мешавад. Масалан, дар ҳар хонаи тоҷики кӯҳистонӣ, табак, ҷумча, сабади нон, кафгир ва аз ҳама муҳим гаҳвора бештар аз ҷӯби бед

омода мешавад, ки ин ҷиҳат дар ашъори шоирони классики муосири мо низ хеле зиёд инъикос гардидааст:

« ... Аз ҷӯби дарахти бед дар ҳар хона,
Гахвораи сабзи малакутӣ дорад...» [11].

Дарахт дар фарҳанги мо хеле васеъ истифода шуда, ҳатто ба адабиётмон образи он намоде аз зебӣ, ҷавонӣ, матонат, тинати пок ва рамзи зебоӣ ишқ мебошад. Дарахти бед дар фарҳанги динии мардуми олам чун дарахти муқаддас шинохта шудааст. Махсусан, дар фарҳанги мардуми славянтар бед сафедро дар болои сари шаҳидони ҷавон ва дилдодаҳои ба висоли якдигар нарасида мешинонд.

Ин эътиқод дар байни халқи мо низ роиҷ аст. Яъне мардуми тоҷик аз қадим дар болои сари шаҳидон ва ҷавонони издивоҷнакарда ниҳоли бедро чун рамзи «ҷавонмаргӣ», аз дунё «ҷашми серӣ надида, номурод бо ҷашмони боз рафтани» мешинонданд. Дар болои сари шахси серфарзанду солор ва баобру бошад ниҳоли тутро чун рамзи «аз худ меваи зиёд ба мерос гузошт»-ани майит мешинонданд. Дар рустоҳои кишвар дилдодагон бештар дар лаби рӯду ҷашма, дар таги беи маҷнун бо ҳам рози дил гуфта, паймони ошиқӣ мебанданд: «Ҳамин дарахти бед гувоҳи ишқи поки мост».

Яке аз ноҳияҳои Тоҷикистон, ки арҷгузори ба дарахти бед байни мардуми он хеле зиёд ба мушоҳида мерасад, Ҷайхун (Қумсангири собиқ) мебошад. Чунончи дар боло зикр намудем, Ҷайхун ноҳияест, ки дар он мардуми маҳалҳои гуногуни кишвар ва ҳатто қириёӣҳо русҳо, лақайҳо узбекҳо ва қирғизҳо умр ба сар мебаранд. Аммо новобаста аз гуногунии миллату мазҳаб ва дин онҳо бо ҳам қаринанд ва ҳамсоғии хуб доранд. Вижагии дигари қаринии мардуми ин ноҳия эътиқоди онҳо ба мавҷудоти зиндаи табиӣ, махсусан ҳок ва дарахтони муқаддас аст. Дар сафари хизмати ба ин ноҳия диққати моро дарахтони беде, ки одамон онҳоро зиёрат намуда, барои талабидани бахт, қушоиш ва шифо ёфтан аз оризаҳои гуногун аз ҳок ё оби зери онҳо чун «табаррук» бо худ мебаранд ҷалб намуд. Зимни таҳқиқҳои маълум гардид, ки дар ин ноҳия се дарахти бед мавҷуд аст, ки ба онҳо мардум эътиқод доранд, аз зери онҳо ҳок гирифта мебаранд ва дар шоҳаҳшон латта мебанданд. Ин дарахтон «дарахти беи шаҳид», «дарахти бахт» ва «дарахти беи шаҳиди газ» мебошанд, ҳар қадом бо вижагии худ фарқ мекунад. Манотиқи қойгиршавӣ ва ривоёти роҷеъ бар онҳо низ гуногун аст.

Дарахти Беи Шаҳид дар ҷамоати деҳоти Ваҳдати милли, дар сари роҳи мошингард воқеъ буда, дар болои қабри писарбачаи тақрибан 7 – 9-солаи ҷӯпон шинонида шудааст.

Ба гуфти Нодирзода Имом (с.т 1958), сокини ҳамин ҷамоат ҳодисаи фавти ин кӯдак дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ ба вуқӯ омадааст. Ба гуфти мавсуф «Кӯдак дар назди ҳамин наҳр ғусфанд мечаронид, ки ногоҳ як ғурӯҳ ноҳалафон дар як мошини наҷандон қалони боркаш бо шаст омада, ҷӯпонбачаро зад. Кӯдак, ки дар он замон дар даст китоби “Қуръони маҷид” ба қироат машғул буд, ҷо ба ҷо мефавтад.

Баъди ҷанд соат роҳгузаре шоҳиди марги ин кӯдаки беғуноҳи муъмини қуръонхон мешавад. Ё мебинад, ки хуни кӯдак дар рӯи роҳ қулмак шудааст, лек фақат муқоваи китоб хунолуд буда ба варақҳо як қатра ҳам хун

нарехтааст. Ҳол он ки китоб кушода буд. Ў зуд ба деҳа рафта, мардумро хабар мекунад. Мардум омада, кӯдакро гирифта, дар сари роҳ дафн мекунад ва ҳамчун нишона болои қабри ӯ таёқ (чӯбдаст, тиёқ, асо)-и чӯпонияшро зер карданд ва бо амри парвардигор он сабз шуд ва имрӯзҳо ба ҳазор дардҳо хоки зерин дарахт даво аст. Ҳатто баргу шоҳаҳояшро мардум барои ширинча ва кушоиш истифода мекунад. Ҳатто агар сад барги ҳамин беда шаҳидро дар об тар карда, баъди се рӯз он обро муддати 10 рӯз одам хӯрад, дарди рӯдаю меъдари даво мебахшад. Ин дарахт хеле шифобахшай».

Дар ин нақл мо се унсури маъмулиро, ки дар робита ба ривоятҳои халқии динист, мушоҳида намудем:

1. Китоби муқаддаси мусалмонон Қуръон;
2. Ибораи «бо амри Худо чӯби хушк сабзид»;
3. Қобилияти фавқултабиии шифо ёфтани одамон аз хоки зерин дарахт ва баргҳои он.

Мавриди зикр аст, ки дар шуури мардуми мусалмон китоби муқаддаси Қуръон насӯзанда ва ифлоснашаванда аст. Мардум бар он боваранд, ки ин китоби «осмонӣ» на дар оташ месӯзаду на дар ифлосӣ оғанда мешавад. Дар ин росто мо метавонем ривояти дар байни мардуми Бухоро пахншудаи «Сухтани «Савон-ул-ҳикмат» аз сӯйи Маҳмуди Ғазнавӣ ва насӯхтани китобҳои Чаҳоркитобу Қуръон» мисол орем: «Ба ақидаи мардуми Бухоро, вақте Маҳмуди Ғазнавӣ китобхонаи бузурги дарбори Сомониён «Савон-ул-ҳикмат»-ро месӯзонанд, баъди сӯхтор мардум мебинанд, ки аз чанд нусхаи китоби Қуръон ва «Чаҳоркитоб» ягон варақ ҳам насӯхтааст, аммо пас аз ин ҳодиса тамоми бузурғтарин нохушиҳои хонадони Ғазнавиён бевосита ба сӯхтор рабт мегардид. Аз ин баъд мардум ба ин натиҷа расиданд, ки сӯзонидани китобхона, ки дорои китобҳои муқаддас буд, ин дунёву охираи натавон ҳақиқатро, балки тамоми авлоди пас аз ӯ омадари сӯзонд, ки ақсар байни мардум расво шуданд.

Ҳамин тариқ, то кунун натавон дар байни мардуми тоҷик, балки байни мардуми Эрон Афғонистон низ шахси нисбати Қуръон беҳурматӣ мекардари осӣ мешуморанду, Қуръонро китоби муҳофизатшуда аз кулли бадӣҳо нопокӣ ва ғалатҳо. Ҳатто байни мардум боваре дар замони мутамаддин аст, ки зимини ҳуруфчинӣ ё чопи китоб агар ҳамае ҳам сар зананд, бо амри илоҳӣ он ислоҳ мешавад.

Бовариҳои дигар роҷеъ ба дарахти мазкур ин «бо амри Парвардигор чӯби қоқ сабз шуд»-ан аст. Ин нукта дар ривояти афсонаҳои сеҳромези халқи мо зиёд вомаҳурд. Чунончи дар боло ишора шуд, бед нисбат ба дигар набототи ба худ обро зиёд меҷаббад ва табиист, ки ин раванд ба дар бадани он истодани оксиген мусоидат менамояд. Шояд ҳамин хосият боиси аз нав сабз шудани чӯби хушкшуда гардад. Яъне, қобилияти сабзиши дарахти бед ақидаи «ҳатто чӯби хушкӣ он бо сабаби дар марқади ин ё он шахси бегуноҳ кушташуда меҷаббад»-ро ба вуҷуд овардааст. Онҳое, ки ин ривоятҳоро бофтаанд, аз чунин хосияти бед огоҳ будаанд. Бинобар ин мардум ба ин тоифа бо эҳтиром ва эътиқоди хосса гӯш медиҳанд. Ҳарчанд аз назари илм, бисёре аз ин гуфтаҳо ба ҳақиқат наздикӣ надорад, аммо чун дар ҳар ҷумла «Худо ба ҳама чиз қодир аст» меояд, наметавон сухани онҳоро ғалат, гуфт ё инкор кард. Дар ҳар сурат, новобаста аз он ки баъзе аз ривоят ва бовариҳои эътиқод доир ба объектҳои топонимӣ аз ҳақиқат дуранд, барои ҷалби диққат ва ҳамчун макони сайёҳӣ шинохта шудани он хеле судманд мебошанд.

Ва ахиран мотиви қобилияти шифобахшии барг, хок ва ё чӯби бед. Воқеан аз ҷиҳати тиббӣ хоки атрофи решаҳои дарахтон, махсусан дарахти бед, олтингӯгирд дорад, ки дар таркибаш модаи кимиёвии фосфор аст.

Агар аз пӯсидаи зердарахтон барои кимиёгарон сохтани олтингӯгирд кори маъмулӣ бошад, барои донандагони илми тиб, бахусус дерматологҳо ин порухок беҳтарин даво барои қариб 60 % бемориҳои пӯст, аз ҷумла «псериаз, доғи кунҷитак, озах, витилиго ва ҳатто бемории даҳшатангези занбурӯги триходерморо табобат мекунанд» [6].

Аз ин таҳқиқ бармеояд, ки пӯсидаи дарахтон ба бемориҳои гуногуни пӯст даво аст, яъне барои бо хоки порудори зери дарахтон табобат кардани касалиҳои пӯст дар сари қабри шаҳиде шинонидани дарахт ҳатмӣ набуда, ин навъи хокро метавон аз зери дилхоҳ дарахти бед пайдо намуд. Аммо аксари сокинони манотиқи кӯхистон ба қувваҳои ғавқултабӣ саҳт муътақид буда, ба қудрати қадамчойҳо, мазору мадфани одамони бегуноҳкушташуда эҳтироми хосса доранд, ба табобат ёфтани бо роҳи зиёрати ин маконҳо эътиқодманд ҳастанд. Шояд аксаран аз хусусиятҳои шифобахшии дарахт ё хок бархӯрдор набошанд. Ҳатто табибони халқие, ки бо усули гардонидани одамони гирди ин ё он «дарахти шаҳид» ва хоки он бемории пӯстро табобат мекунанд, дар асл доир ба хусусиятҳои шифобахшии хок ва порӯи барги дарахтон ё худ ҳуди ҳамон дарахтон маълумоти кофӣ надоранд. Аммо онҳо ба ҳикмати «ихлосу ҳалос» таъя мекунанд. Ин аст, ки табибони халқӣ беҳабар аз он ки баъзе дарахт ва хок воқеан ҳам шифобахшанд, одамону табобат мекунанд. Ҳамин тариқ, барои мардуми деҳот эътиқод ба қадамчойҳо ва маконҳои зиёратӣ муҳим маҳсуб меёбад. Ҳарчанд онҳо беҳабар аз усулҳои тиббӣ халқиянд, бо он ки худ ба ин боварӣ қоилад, дигаронро низ бар ин бовар меоранд.

Дарахти дигари бед, ки дар ин ноҳия маъмул асту ҷойи зиёрати он гардидааст, «Бедаи шаҳиди газ» аст. Сабаби «Бедаи шаҳиди газ» ном гирифтани ин дарахт он аст, ки дар поёни қабр як балони газ монда шудааст. Сокинон мегӯянд, ки балони газро дар поёни қабр ба он хотир мондаанд, ки мошинҳо зимни гузаштан аз назди ин қабр, ки алақай ҳамвор шудааст, онро зер накунанд. Бобати он ки он шаҳид кисту аз қучост, сокини ин ҷамоат Маҳмудова Таърифмо (с.т. 1972) чунин мегӯяд: «Мо ай бобою бвихому шнавидаем, ки ин шайид я мавлавии бзург бдаи, беҳад саводи бақувват доштаи. Ба ира дами сари раҳ кофиро мекшан. Чанқа да дами раҳ, офтовиёда места. Ба хай бади як-д руз мардм чогагӣ шавошав и шайида дам идами раҳ гур мекнан. Барой ки кофиро нафаҳман гурша рждак мекнан торшаву аму тӯки дастша да торш мезанан, барои ишора. Саҳар меҳезан, мебинан, ки у тиёқ вахтосе шохи пр кардаю барг бровардай. Ай аму чен мардм зиёрати мавлавии бедаи шайид миёян. Ин бед ай у шаҳиди поёнира қадимитарай. Бад и сфедай у бед сия. Итари бед да и Қмсангир ами ятахай. Калонуму меғуфтан, ки и тиёқа мавлавӣ ай Макамадина овардагихай. И баргш жлуткада зур фойида дора. Сад баргша мегирӣ, овда мечушонӣ, ҳар пгоҳи шками гшна мешрӣ, яри жлуткара соз мекна. Ира бо шринча мебандан, и тайи ида бибисешанбе менан. Пеш да дарахти бахт мекарда, да лолазор, оли ў драхт қоқ шдагӣ ай дстайи латабандии мардма. Аку бедаи газ миян, мшкклшою бивисешанбе мекнан. Ишкллим ки и дарахт бисёр зурай, мардум ҳатто ай Афғонистон барои зиёрати и миян».

Аз нақли Т. Маҳмудова метавонем моҳияти бисёр ривоятҳои топонимиро пайхас намоем. Мисли ривоят доир ба Чилтанҳои шаҳри Ҳисор,

ривоятҳо дар бораи чилдухтарон, ривоятҳо доир ба Чилчанор ва ғ., ки гӯё «Дар як шаб бо амри Парвардигор аз ҷӯби хушк як дарахти сершоҳу барг сабзид». Дар асл ягон вақт дар як шаб аз як ҷӯби қоқ дарахти калони пур шоҳу барг намесабад. Ҳар гӯяндаи ривоят барои ба боварии шунавандагон даромадан бояд сухане гӯяд, ки ба умқи фаҳмиши онҳо ҷой гирад ва онҳо итминон ҳосил намоянд, ки гуфтаи ӯ ҳақ аст. Барои ин гӯяндаро лозим аст, ки ё аз ҳақиқати таърихӣ мисол ё динро дар миён орад. Барои гӯянда гузинаи дуо, яъне дин осонтар аст, зеро вақте сухан аз Расулу Худо меравад, исботи он бо далелҳои шайъӣ ҳатмӣ нест.

Инсонҳо ҳанӯз аз давраи пайдоиши олам ба қувваи ғайр бовар мекарданд. Ҳар қувваи бартар аз қобилияти инсон барояш мойи парастииш буд. Ва ин парастииш қисме аз тарс буди, қисме барои шукргузорӣ ва қисми дигар дар пайравӣ бо бузургони авлод. Тадричан барои эмин будан аз хатар ба худоёни қувваҳои бадӣ инсонро лозим омад, ки қурбонӣ кунад. Ў аввал аз мева сар кард, аммо бадӣ ҳамоно пайдарпай ба вай рӯ ба рӯ мешуд. Инсонро лозим омад, то қурбонияшро гаронмоятар кунад, бинобар ба қурбон кардани чорпоиш сар кард. Аммо ин ҳам камӣ мекард. Охируламр инсонро лозим омад, ки ба «табу» даст занад. Яъне «амалҳои ғайриинсонии барои адёни гуногун кардан аз ҷониби як ё якчанд одамон, аз қабилӣ қурбон кардани одамон, зинда ба зинда сузонидани инсонҳо барои худоён, аз ҷониби як ё якчанд нафар барои ризоияти Худоҳои бадмекарда таҷовузи бераҳмонаи инсон ё ҳайвон ва амсоли ин» [2, с.11] рӯ овард.

Дар фаҳмиши имрӯзаи ҷомеашиносӣ **табу** ба маънии «дугона»-и ин ё он дин пазируфта шудааст. Яъне ҳар бовар ё эътиқоди ғайри парастииш Худои ягонаи ин ё он дин, амсоли набототу ҳайвонот ё паёмбарон табу - номақбул аст. Аслан эътиқоди мардуми мусалмон ба ғайри Аллоҳ ширк аст, ки ба маънии илми ин ҳамон табу аст. Аммо новобаста аз мустақар шудани дини ислом дар байни мардуми тоҷик ҳамоно ба маконҳои муқаддас, буттаву дарахт ва шаҳиду бузургворон эътиқод дорад ва дар парастииш ин ҷузъиёт дастӣ камӣ намегираду ин қорро ширк ҳам намеҳисобад. Имрӯзҳо зимни зиёрати Ҳаҷ одамон ҳамчуни қадамҷойи Муҳаммад (с) ва пайравонӣ ӯ, ғори Ҳиро, хонаи паёмбари ислом ва чандин маконҳои, ки дар асл ба ҳуди Каъба ҳеҷ рабт надоранд, зиёрат мекунанд. Аз ин ҷост, ки мардуми натавон тоҷик, балки дигар қавмҳои мусалмон дар баробари Худо дигар ҷузъиёти ба дин наздикро чун объекти парастииш қарор медиҳанд. Аз он маконҳо қорафтагон шарофат дида, эътиқодашон бештар шудааст.

Агар, аз як тараф, сабаби шифоёбии мардум аз барги дарахт, ҷунонӣ ҳамсухбати мо арза дошт, эътиқод бошад, аз ҷиҳати дигар, сабаби ба макони зиёрати мардум табдил ёфтани он худталқинкунӣ аст. Яъне мардум худро бовар мекунонанд, ки бо зиёрати ин дарахт ва гирифтани барг ё хоки он шифо меёбанд. Ба ибораи дигар, бемор пешаки худро барои табобат руҳан омода месозад ва ба ин сабаб ӯ зуд шифо меёбад.

Дарахти дигаре, ки дар байни мардуми Ҷайхун маъмулу машҳур аст, *Дарахти бахт* ё худ *Дарахти мурод* аст, ки дар ҷамоати деҳоти Панҷ воқеъ мебошад. Мутаассифона, ин дарахт се сол инҷониб хушк шуда, аз он танҳо танҳои сиёҳшуда боқӣ мондаасту ҳалос. Новобаста аз дар сари роҳи калон воқеъ буданаш, қасе ғайрат намекунад, ки аз ин беҳи хушк навае кам кунад. Мардуми ноҳия ба ин дарахт эътиқоди сахт доранд ва сабаби хушк шудани онро дар ноаҳдӣ бамуродрасидаҳо мебинанд. Ба гуфти сокини ин ҷамоат Гулпочо Мамадова (с.т 1982) «Бивӣему меғуфтан, ки и дарахтда да таюш хди Бибиғотимайи Захро шишта пахта мересидаку дхтари подабонира ни да

таги ами драхт фотия додастай. Да тайи и дарахти мрод мардум пеш бивисешанбӣ, мушкिल्шо мекардан. Нугча мезадан, латаи кавутак мебастан. Неки вахте шифо меёфта, дига зиёрат намеумадан, умада латахошуна намешкойдан, нугчошуна ай тагш грифта да ов намефридан. Амизайла и дарахт ай нофаҳмии ношгрои шфоёфта қоқ шд браф».

Ба гуфти ҳамсухбати мо акнун ин дарахт аз сокинон як навъ интиқом мегирад. Мардум кӯшиш мекунанд, ки баъди намози шом аз таги ин дарахт нагузаранд ва агар гузаранд, бояд таваққуф намуда фотиҳа хонанду аз ҷӯй як сатил об гирифта дар беҳи он резанд, вагарна ба бадбахтии бузург гирифтормешаванд. Агар ҳангоми аз таги дарахти гузаштан дар пеши роҳи касе шоҳи он афтад, ҳатман дар хонадонаш сиёҳӣ меорад, яке аз наздиконаш ё мефавтад ё бемори саҳт мешавад. Барои рафъи ин бадбахтӣ он шахс бояд ё рӯзи сешанбе бибисешанбегӣ кунад ё мушкिल्шо, вагарна як умр пушаймон хоҳад шуд.

Ин ҷанбаи эътиқоди мардум аз давраи тозардуштӣ, парастии худон об Аноҳито манша мегирад, зеро пеш аз зуҳури Зардуштия дар байни аҷдодони мо парастии Аноҳито, ки олиҳаи об ва муҳаббату ниғаҳони отифати зан аст, хеле густурда буд. «Аноҳито дар байни мардуми мо ба ҳаде маъмул буд, ки занҳо пеш аз тавлиди тифл ҳайкалчаи ўро дар шакли тўморча бо худ нигоҳ медоштанд ва ба ў баҳшишҳои ҳафтгона дар табақ меоварданд» [13, с. 3].

Ин тақдиму баҳшишоварӣ дар замони Зардуштия рӯ ба таназзул овард ва рафта-рафта ёдоварӣ аз Аноҳито дар муҳити хона ё назди дарахтон сурат гирифт. Замони нузули ислом расму оин ва маросимҳои пешазисломии халқи тоҷик ба охирагӣ бархе аз байн рафт ва бархе дар худ қабои исломро гирифт. Маросими баҳту кушоишталабӣ аз Аноҳито охира-охира ба маросими занонаи Бибисешанбе ва Бибимушкिल्шо мубаддал шуду, образи Аноҳито ба Бибӣ Фотимаизахро, олиҳаи ислом (ҳарчанд ин гуфта дар ислом қобили қабул нест, аммо мусалмонон ба духтари пайғамбар Муҳаммад (с) эҳтироми том қоил буда, бештари таҳаммулпазирӣ ва кушоиши қорҳои хешро ба аъмоли ў рабт медиҳанд, ки ин раванд ба парастии олиҳаҳо дар аҷди тоисломӣ саҳт шабеҳ аст) мубаддал шуд.

Маросими Бибисешанбе то кунун дар вилоятҳои Суғд, Хатлон, шаҳру навоҳии тобеи марказ, аз ҷумла Ҳисор, Рӯдакию Варзоб, Ваҳдат гузаронида шуда, аҳён-аҳён дар ВМКБ низ ба назар мерасад. Ин маросим ҳамунин дар байни мардуми тоҷиктабори вилоятҳои Фарғона ва Бухоро васеъ паҳн гардида, бо мақсади кушоиши қор, баҳткушои ҷавонон ва шукргузорӣ аз неъмат гузаронида мешавад. Дар ноҳияи Ҷайхун маросими Бибисешанберо аксаран дар зерӣ ҳамин *дарахти баҳт* мегузаронанд. Шартӣ асосии ин маросим омода намудани хӯроқи умӯҳ ва тақсим кардани он ба нӯҳ хонадони камбизоат аст. Доир ба ин маросим ва ривояти он ақидаҳо гуногун буда, маҳз ҳамин гуногунии суҷети ривояти Бибисешанбе ё худ «Духтари подабон» ва равиши гузаронидани он боиси таҳқиқот ва ҳатто навиштани рисолаҳои арзишманди илмӣ гардидааст, ки барҷастатарини он рисолаи А. М. Андреев «Среднеазиатская версия Золушки» (Нусхаи Осиёимӣёна Золушка) мебошад, ки дар он доир ба гузаронидани ин маросим дар манотиқи гуногун батафсил гуфта шудааст. Ба ақидаи Л. М. Соколова сабаби маҳбубияти ин маросим новобаста аз даври замон ва минтақа «дар он аст, ки ин маросим билкул занона буда, бевосита барои кушодани баҳти ҷавондухтарон бо шумори тоқи занон, ки саркардашон «бибиой» гуфтани зани босалобати гӯянда аст, гузаронида мешавад... Дар ин маросим мардҳо

ширкати намекунанд ва донае ҳам аз хони Бибисешанбе чашидани чинси мардманъ аст, ки доғи сиёҳ меафтад... Ҳатто занҳои ҳомила ба ин маросим роҳ дода намешаванд, ки мабодо тифли батнашон писар набошад» [12, с. 170].

Бо мақсади бурдбору бахтёр шудан, гузаронидани ин маросим ва доираи ихлосмандонаш кам нагардида, рӯз то рӯз меафзояд. Ба гуфти Гулпачо, ҳар кас, ки дар зерӣ пояш шоҳи ин дарахт афтаду ӯ Бибисешанбе накунад ё ба бибихоии ин корро анҷом медода маҳсулоти умумӣ ин маросимро надихад, ба мушкилию бабахтиҳо рӯ ба рӯ мешавад. Дар мавриди ин қазия аҳолии Ҷайхун хабардоранд, одати аз зерӣ ин дарахт гузаштани меҳонанд ва иҷро мекунанд.

Ҷиҳати дигари ҷолибият ин аст, ки мардуми савора зимни гузаштан аз назди ин дарахт, пиёда шуда, ба зерӣ он об бирезанд ва ғотиҳа меҳонанд. Ҳол он ки дар зерӣ дарахт касе дафн нашудааст. Сокинони деҳаи Лолазор мегӯянд, ки мардум ғотиҳаро ба арвоҳи ҳазрати Бибисешанбе меҳонанд, ки роҳи онҳоро беҳатар гардонид, ба қорашон қушоиш диҳад.

Ин аст, ки мавзеи дарахти бахт яке аз маконҳои муқаддаси ин диёр маҳсуб ёфта, эътиқодмандии мардум бар он рӯз то рӯз ғузун мешавад. Ба гуфти сокинон, ҳатто қуриёхое, ки дар Ҷайхун зиндагӣ доранд, зуд-зуд барои баровардани орзуҳояшон ба назди ин дарахт меоянд. Ин амалро ҳешовандони ба ҳориҷа рафтаи онҳо зимни дар Ҷайхун буданашон анҷом дода, аз ҳоки ин дарахт ба худ бурдаанд. Баъзан онҳо ба бибихо маблағ дода хоҳиш мекунанд, ки маросимро бо тамоми ҷузъияташ ба ҷо оранд.

Ҳамин тариқ, зимни мушоҳидаи эътиқодоти мардуми Ҷайхун ба дарахти бед ва таҳқиқи ривояту шугуни марбут ба он ба чунин натиҷа расидем:

Эътиқод ба дарахти бед дар байни халқи тоҷик аз давраҳои ҳеле қадим, ҳатто пеш аз зуҳури Зардушт мавҷуд будааст. Аҷдодони мо дарахти бедро то андозае дарахти муқаддас шумурда, «дар ҷашнҳои баҳорӣ ҳамчун рамз ба қор мебаранд... Барои мардуми ориёӣ, аз ҷумла тоҷикон, бед нишони оғози соли нав шумурда мешуд. Дарахти бедро дар Варзоб «азизи Худо» меноманд. Дар Бадахшон низ дарахти бед зебу зинати амокини муқаддас аст ва баргу шоҳаҳои онро зерӣ по қардан гуноҳ доништа мешавад. Аз шоҳаҳои бед сикҳои борик тарошида, ба сари онҳо пахта печонда, дар маросимҳо дармеғиронанд. Дар навоҳии Шугону Рӯшон дар остонаи ҷашни Наврӯз пӯсти наводи сабзи бедро тасма-тасма мебуранд, то шабеҳи зулф шавад, ки онро «қачақ» меноманд. Пас онро ба даст гирифта, «Шогуни баҳор муборак!» гуфта, ворида хона мешаванд ва соҳиби хона дар ҷавоб «Бар рӯи шумо муборак!» мегӯяд ва қачақро гирифта, ба тоқе гузошта, то соли дигар нигоҳ медорад. Дар навоҳии Ишкошиму Ваҳон ҳам дар Наврӯз чун нишони сарсабзи наводи бед ва ҳам қачақро ворида хона мекунанд» [9].

Як сабаби дар сари ғӯри ҷавонон шинонидани ин дарахт бебар будани майит бошад, сабаби дигар, ба зудӣ фуру наравтани ғӯр аст. Барои пӯшонидани ғӯр мардум то кунун ҷӯби бедро истифода мекунанд, зеро он ба зудӣ намерӯсад. Баъзе бедҳое, ки дар ғӯрҳо сабзидааст, бо гузашти замон ба зиёратгоҳ табдил ёфта, боиси ба вучуд омадани ривоятҳо гардидааст. Шояд ин наводи болори ғӯри майит аст, ки бо таъсири намай сабз шудааст. Барои онҳое, ки ин ҳосияти бедро намеронанд, сабзидани онро амали ғавқулода ҳисобида, ба муқаддасот бадал қардаанд.

Дар ҷаҳони мутараққӣ кашфиёти асрори гузаштаи наҷандон дур ҳеле осон аст. Новобаста аз пешравиҳо бовару эътиқодоти мардум ба Офаридгор

ва объектҳои табиӣ бештар мешавад, ки омили ҷалби сайёҳон ба ин маконҳост. Бинобар ин масъулини шаҳру навоҳии дорои ҷунин объектҳоро зарур аст, ки шахсеро барои нигоҳубини онҳо таъйин кунанд, ки ҳам ба тамизкорӣ машғул шаванд, ҳам ба маънидоди моҳияту арзиши онҳо.

Адабиёт

1. Гарник, Т. Ива бьет по болезням / Т. Гарник // Солнце сад. Электронный журнал. – 2021. – №1. – 61 с.
2. Зигмунд, Ф. Тотем и табу. Психология первобытной культуры и религии / Ф. Зигмунд // Омико, 1913. – 80 с.
3. Исмоилов, М. И. Бед / М. И. Исмоилов // Энциклопедияи советии тоҷик. – Душанбе: СИЭСТ, 1978. – Ҷ.1. – С. 402- 403.
4. Истоки поклонения 2. Поклонение растениям и деревьям. [Манбаи электронӣ] – Нишонаи дастрасӣ ба мавод: <https://bigbluebook.org/ru/85/2/>
5. Листья плакучей ивы лечебные свойства [Манбаи электронӣ]. Нишони дастрасӣ ба мавод: <https://celitelpriroda.ru/travolechenie/iva-poleznye-svoystva-dereva.html>),
6. Миндубаев, А. Биодegradация белого фосфора: как яд стал удобрением [Манбаи электронӣ].-Нишони дастрасӣ ба мавод: <https://biomolecula.ru/articles/biodegradatsiya-belogo-fosfora-kak-iyad-stal-udobreniem>
7. Махмадқулов, Ҳ. Бед / Ҳ. Махмадқулов // Энциклопедияи миллии тоҷик. – Душанбе: СИЭМТ, 2013. – Ҷ. 2. – С. 454-455.
8. Образ дерева в мировой мифологии. [Манбаи электронӣ]. Нишони дастрасӣ ба мавод: <https://culture.wikireading.ru/60449>
9. Писарчик, А. Навдаи бед дар Наврӯз / А. Писарчик // Адабиёт ва санъат. – 1987. – 19 март.
10. Правдин, Л. Ф. Ива, её культура и использование / Л.Ф. Правдин. – Москва, 1952. – 166с.
11. Собир, Б. Қишлоқаи ман бӯйи ҷапоти дорад / [Манбаи электронӣ] // Низоми дастрасӣ: https://vk.com/wall-61061489_436637 .
12. Соколова, Л. М. Биби-сешанба — богиня или святая? / Л. М. Соколова. — Текст: непосредственный // Вопросы исторической науки : материалы III Междунар. науч. конф. (г. Москва, январь 2015 г.). – Москва: Буки-Веди, 2015. – С. 169-173.
13. Jakobs, B. Anahita / B. Jakobs // Iconography of Deities and Demons: Electronic Pre- Publication / Last Revision: 14 November 2006. – 29 p.

Фарангиси Фармон

НЕКОТОРЫХ СВЯЩЕННЫХ ПРИРОДНЫХ ЭЛЕМЕНТАХ В СРЕДИ НАСИЛЕНИИ ДЖАЙХУНСКОГО РАЙОНА

В статье представлена информация о верованиях и поверьях о нескольких деревьях ивы и обретении ими статуса священных деревьев в Джайхунском районе Хатлонской области. Жители этого района, которые часто переселялись и осели в этом месте, независимо от разнообразия языка, обычаев и даже вероисповедания живут вместе в единстве и дружбе, с уважением относятся к религиозным и божественным святыням друг друга. В

этом районе растут три ивы, все они стали местами паломничества жителей, и есть интересные религиозные истории о том, как они стали святынями.

Первое дерево, которое выглядит относительно старым, его ствол засох почти наполовину, находится в селе Лолазор в поселке «Истиклол». Люди, ищущие удачи и попавшие в жизненные трудности, подходят к этому дереву, молятся под ним и привязывают к его ветке ленту из красной или белой ткани. Выбирается от 3 до 7 кусков красной и белой ткани. Причиной выбора этих чисел является верование и их особая значимость в исламе.

Прежде, чем подойти к этому дереву или пройти мимо него, необходимо соблюдать особые условия. По мнению жителей села, идти к «дереву счастья» следует в чистой одежде и с чистыми ногами, нельзя одевать черную одежду. Те, кто ищет удачи, обычно приходят по вторникам, четвергам или пятницам, что является днем подношения Бибимушкилкушо или самой Бибисешанбе. Для других проблем понедельник, являющийся днем рождения Пророка Мухаммеда (мир ему и благословение), не является исключением.

Два других дерева ивы, которые также стали местом веры и паломничества в этом регионе, священны для людей от корней до последних листьев. Люди с уважением относятся к каждой веточке этих деревьев и посещают их с целью исцеления от различных кожных заболеваний и психических расстройств, например, страха.

Поверья об этих деревьях имеют религиозное происхождение, что и является причиной их превращения в святыни. В этой статье мы попытались проанализировать легенды и поверья, связанные с этими деревьями, определить факторы их происхождения и их связь с древними легендами или религиозными повествованиями.

Ключевые слова: дерево, ива, легенда, религия, символ, Бибисешанбе, Бибимушкилкушо, книга, мученик, народ, обряд, поверье, Джайхунский район.

Farangisi Farmon

ON SOME SACREDNESS ISSUES OF THE NATURAL OBJECTS OF THE JAYHUN DISTRICT'S PEOPLE

The article provides information about folk beliefs associated with willow trees and their sacredness among people of the Jayhun district of Khatlon region. Residents of this area, who often migrated from other parts of the country, regardless of the diversity of language, customs and even beliefs, live together in unity and friendship, respecting natural and cultural values. There are three willow trees in this district, all of which are objects of pilgrimage for the inhabitants, and the people have composed interesting stories about them.

The first tree, which is located in the village of Lolazor, Istiklol Jamoat, looks relatively old; its trunk is almost half dry. People who wish good luck, and who has difficulties approach this tree, pray under it, and tie a piece of cloth to an its branch. A piece of red and white rag is selected from 3 to 7. The reason for choosing these numbers is related to the beliefs and their special significance in Islam.

According to the village residents, if one should visit and pilgrimage the three s/he should dress clean clothes and shoes; wearing black dresse is not allowed. Those who wish good luck usually come on Tuesdays, Thursdays or Fridays, which is the day of offering to Bibimushkilkusho or Bibiseshanbe herself.

Two other trees that have become objects of veneration and pilgrimage in this region are also willows, and they are considered sacred by people from the roots to the last leaves. They respect each branch of these trees and visit them for healing from various skin diseases and mental illnesses, including fear.

Beliefs about these trees have a religious origin, which were the reason for their transformation into holy objects. In this article, author tries to analyze the legends and beliefs associated with these trees, determine the factors of their origin and their connection with ancient legends or religious narratives.

Keywords: tree, willow, legend, symbol, Bibiseshanbe, Bibimushkilkusho, ritual, belief, Jaihun district.

ТДУ:008+37точик+9точик+39точик+902+81точик

Хоҷаев Курбон

ОДОБИ МУОШИРАТ ВА МЕҲМОНДОРӢ ДАР СОҲАИ САӢӢӢӢ

Дар мақола суҳан дар боби фарҳанги муоширати кормандону ходимон, роҳбаладон, мизбонону дигар хидматгузори ширкатҳои сайёҳӣ меравад. Ба ҳамагон равшан аст, ки чӣ қабули меҳмони хориҷӣ ва чӣ дохилӣ аз ҳар як фарди мизбон лутфу меҳрубонӣ, иззату иқром, муҳайё кардани муҳиту шароити мувофиқ, пос доштани хотир ва амсоли онро тақозо дорад. Мутаассифона, бисёр суннатҳо, расму оинҳо, анъанаҳои ҳубу волои Шарқӣ дар натиҷаи омезиши фарҳангҳо аз миён рафта ва ба фаромӯшӣ расидаанд. Аз ин лиҳоз, моро лозим аст, ки ҷиҳатҳои муфид ва муқаддами ин аркони фарҳангиро эҳё ва ба ҷомеа пешкаш намоем. Ҷавҳар ва меҳвари ин пешниҳодҳои моро қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сайёҳӣ,” конвенсияҳои қолабӣ оид ба одоби сайёҳӣ, “Стратегияи рушди сайёҳӣ” ва нақшаи рушди консепсияҳо ташикил медиҳанд. Ҳамчунин асари Пешвои миллат, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон “Эмомалӣ Раҳмон ва соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” (соли 2020) нашр гардид, ки дастури амалии ширкатҳои сайёҳӣ буда метавонад.

Ғайр аз ин, дар мақола баъзе норасоӣ ва иллатҳои, ки дар тӯли беш аз 30 соли охир аҳёнан дар баҳши сайёҳӣ ба вуқӯъ пайваستاаст, зикр гардида, мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Дар фарҷом доир ба беҳтар шудани ин самти муҳими боровари ҷомеа чанд пешниҳоду маслиҳати судманд ироа гардид.

Калидвожаҳо: ҳусни суҳан, одоби муошират, фарҳанги суннатӣ, фарҳанги муносибат, мавзӯҳои таърихӣ, инфрасохтори сайёҳӣ, маҷмааи фарҳангӣ, сайёҳӣ – кишвариносӣ, санадҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, воқуниш.

Ҳусни суҳан ва риоя намудани одоби муошират дар сарзамини Шарқ, баҳусус дар кишвари тоҷикон бо суннат ва анъанаҳои мардумӣ сиришта аст ва бо ҳамин ҳасоис аз мамолики Ғарб фарқ мекунад. Дар муддати ҳафтод соли давлати Шуравӣ қисме аз суннат ва расму русуми мардуми мо зери шиори “мазмунан сотсиалистӣ ва шаклан коммунистӣ” аз байн рафтанд. Аз ҷумла одоби гуфтору рафтор ва ҳурмату эҳтироми калонсолон ва бонувон, дастгирии дармондагон ва амсоли он тағйир ёфт. Албатта, ин амри табиӣ буд, зеро ҳар як ҷомеа конуну дастур ва низомҳои ахлоқии хешро дорад, ки берун аз он гом ниҳодан ҳилофи меъёрхост. Баҳусус, забон ва одоби муошират дар он айём махлут гардида, урфу одатҳои бегона ба фарҳанги суннати мо роҳ ёфтанд ва ин унсурҳои номақбул имрӯз низ таъсири манфӣ мерасонанд.

Давлати тоҷикон беш аз сӣ сол аст, ки истиқлолият ба даст оварда, зина ба зина урфу одат, одобу русум, ҷашну сур ва дигар оинҳои ниёгонамонро эҳё карда истодааст. Дар ин бобат, бешак, саҳми Президенти мамлакат, Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон басо бузург аст. Маҳз бо ташаббус ва ғамхориҳои беназири ӯ дар кишвари тоҷикон

ағлаби унсурҳои фарҳангии фаромӯшшудаи мо аз нав таҷлил ва таҷдид мегардад, ки шоистаи таҳсин аст. Бахусус, забон, фарҳанги куҳан ва ғановатманди мардуми форсзабон сол то сол рушду такомул ёфта, осори асрҳо маҳфузмонда мавриди таъбу нашр ва баррасӣ қарор мегирад.

Гар ба меҳмонӣ қадам дар кулбаи мо мениҳӣ,
Лутф мефармоию бар чашми мо по мениҳӣ [6, с. 86].

Яке аз роҳҳои муаррифӣ намудани дастовардҳои таърихӣ – фарҳангии кишваршиносӣ соҳаи сайёҳӣ маҳсуб меёбад. Барои фароҳам овардани шароити мусоид ва қабули меҳмонон тадбирҳои судмандеро бояд анҷом дод. Пеш аз ҳама, мутахассисонеро бояд омода намуд, ки дар қабулу шиносӣ ва роҳбаладӣ шоиста бошанд. Дар ин қор қонуну қарору фармон ва муқаррароти марбут ба соҳа бояд дастурамали мутахассисон бошад. Бо дастгирии Ҳукумат бисёр иншоотҳо, мавзёҳои таърихӣ, макбараҳо, осорхонаҳо таъмир, таҷдид ва таҷлил гардиданд.

Аз ҷониби Пешвои миллат, Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон “Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” эълон шудани соли 2018 басо муҳим ва бомаврид буд. Рушди соҳаи сайёҳӣ аз ҷанд ҷиҳат манфиат ва афзалият дорад. Нахуст, таърих, фарҳанг, урфу одат, макону мавзёҳои таърихӣ, дастовардҳои кишвари соҳибистиклоламонро ба хориҷиён муаррифӣ мекунад. Баъдан, ҷойҳои нави қорӣ муҳайё ва сатҳи некуаҳволии мардум боло хоҳад рафт. 22 декабри соли 2017 зимни ироаи Паёми худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Президенти мамлакат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон соли 2018-ро “Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” эълон карда таъкид намуд: “Ҳадафи ин тадбир тараққӣ додани соҳаи сайёҳӣ, муаррифии шоистаи имкониятҳои сайёҳии мамлакат ва фарҳанги милли дар арсаи байналмилалӣ, ҷалби сармоя ба инфрасохтори сайёҳӣ, инчунин мусоидат кардан ба эҳё ва рушди ҳунарҳои мардумӣ мебошад” [1, с.22].

28 март соли 2018 Президенти кишвар, Пешвои миллат – Эмомалӣ Раҳмон дар кушодашавии бинои Маҷмааи фарҳангии шаҳри Панҷакент раванди иҷрои қорҳоро дар ин соҳа бозгӯ намуда, афзуданд: “Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” эълон гардидани соли 2018 ба дарки аҳамияти самтҳои мазкур дар ҳаёти иҷтимоиву иқтисодии мардум тақони ҷиддӣ бахшид, вале барои расидан ба ҳадафҳои пешбинишуда, муаррифии пурраи имкониятҳои сайёҳии кишвари мо, эҳё ба рушди ҳунарҳои мардумӣ як сол қорӣ нест. Аз ин рӯ, солҳои 2019 – 2021-ро “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ” номидан мумкин аст” [1, с. 363-364].

Дар радифи дигар иншоотҳои таърихӣ-меъморӣ бинои Маҷмааи фарҳангии шаҳри Панҷакент ниҳоят диққатҷалбкунанда аст. Бино бо нақшу ниғори милли оро дода шудааст. Дар даромадгоҳи он фаъолияти 16 ширкати сайёҳӣ аз шаҳри Панҷакент ва дигар шаҳру ноҳияҳои вилояти Суғд, мавзёҳои сайёҳии водии Зарафшон муаррифӣ гардидааст.

Дар маҷмааи фарҳангиву эҷодӣ маҳфилҳои “Сайёҳӣ – кишваршиносӣ,” “Омӯзиши забонҳо” ва ғайра ташкил карда шудаанд, ки ин падидаи нав аст. Дар маҳфили “Сайёҳӣ – кишваршиносӣ” ба ҷавонон

имкониятҳои сайёҳӣ, таърих, фарҳанг ва урфу одатҳои ниёгон омӯзонида мешаванд. Мақсад аз ташкили маҳфил муаррифӣ намудани имкониятҳои сайёҳии мамлакат мебошад. Аъзоёни маҳфил сарвари давлатро бовар кунониданд, ки бо истифода аз шароити мавҷуда дар соли “Рушди сайёҳӣ ва ҳунароҳои мардумӣ” имкониятҳои сайёҳии мамлакатро ба таври васеъ муаррифӣ менамоянд.

Чунончи, Сарвари давлат таъкид намудаанд дар бозори ҷаҳонии сайёҳӣ моро зарур аст, ки мутахассисони забондон, донандаи фарҳангу таърих ва технологияи муосирро омода кунем. Кормандони ширкатҳои сайёҳӣ, роҳбаладҳо, тарҷумонҳо ва дигар мутахассисони соҳа мутобик ба талаботи бозори сайёҳӣ ва тарбияи кадрҳои баландихтисос ба пешрафти иқтисодии миллии кишвар таккони ҷиддӣ бахшида, шумораи сайёҳонро ба ҷумҳурӣ зиёд менамояд ва барои таъсиси ҷойҳои корӣ имконияти бештар фароҳам меоварад.

Мероси фарҳангии ниёгони мо, аз ҷумла садҳо одобномаю андарзномаҳо, рисолаҳои ахлоқию дастурҳои давлатдориро фаро мегирад. Ин рисолаҳо арзиши бузурги тарбиявӣю ахлоқӣ дошта, ба одоби умум, суҳбатпазироиву нишаст, зиёфату меҳмондорӣ, таълиму тарбия, илмомӯзиву интиҳоби пешаи муносиб бахшида шудаанд. Бахусус, асарҳои Ҳусайн Воизи Кошифӣ “Футувватномаи султонӣ,” “Ахлоқи Муҳсинӣ,” “Рисолаи Ҳотамия,” ва “Калила ва Димна, Муҳаммад Ғаззоли,” Насихат – ул – мулк” Унсурулмаолии Кайковус “Қобуснома” ва ғайра дар боби одобу русум, анъана ва таомулҳои мардуми Машриқзамин афкори судмандеро ба мо ироа менамоянд. Ҳусайн Воизи Кошифӣ дар рисолаи “Футувватномаи султонӣ,” дар “Одоби зиёрат” чунин менависад: “Агар пурсанд, ки одобу аркони меҳмонӣ кардан чанд аст, бигӯй ҷаҳордах: аввал меҳмонро таоми ҳалолу покиза диҳад, дуюм, меҳмониро барои ғаразу риё накунад, сеюм, меҳмонро дар ҷойи неку нишонад, ҷаҳорум, ба меҳмон кушодарӯй ва хандон бошад, панҷум, рӯй турш накунад ва меҳмони нохондаро ҳурмати бештар намояд, шашум, бахилӣ накунад ва он ҷӣ аз даст барояд, аз меҳмон дареғ надорад, ҳафтум, таоми беҳтар пеши ӯ ниҳад ва ғайра [2, с.84]. Унсурулмаолии Кайковус дар боби пазироии меҳмон мегӯяд: “...Аммо бидон, ки ҳаққи меҳмон доштан воҷиб аст, валекин ҳаққи меҳмоне, ки ба ҳақшиносӣ арзанд...Аз мардум миннатпазир ва тозарӯй бош!” [5, с.61].

Дар гузашта ҳурмати меҳмон ва пазироии он аз ҳама чиз болотару волотар буда. Муҳаммад Ғаззоли нақл мекунад, ки “Абдуллоҳ ибни Муборакро рӯзе даҳ мард меҳмон расиданд аз донишмандон. Ёро чизе набуд, ки меҳмононро ниҳодӣ ва дар ҳама қадхудой яке асб дошт, ки соли бар он ғазо кардӣ ва соли ҳаҷҷ кардӣ. Асбро бикӯшту бипӯхт ва пеши меҳмонон ниҳод...” [2, с. 27].

Ба ҳеҷ кас пӯшида нест, ки соҳаи сайёҳӣ ба мутахассисони варзида ниёз дорад. Ин мутахассисон, пеш аз ҳама, бояд донандаи хуби забону таърихи миллат, фарҳангу адаби беш аз 2500-сола, табиати кишвар, ёдгориҳои бостонӣ ва амсоли ин бошанд. Бо одоби хуби муошират, ҳислати ҳуҷаста, меҳмондориву меҳмоннавозӣ тавачҷуҳи сайёҳонро ба худ ҷалб карда, моҳияти арзишҳои фарҳангиро ба онҳо фаҳмонда

тавонад. Лутфу меҳрубонӣ ва одоби шоистаи инсонӣ ба ҳар як фард зебу фар мебахшад. Дар ин бобат Шайх Саъдии Шероз басо хуб фармуда:

Агар ҳанзал хӯрӣ аз дасти хушхӯй,
Беҳ аз ширинӣ аз дасти турушрӯй [9, с.131].

Муҳаққиқ Ф. Қодиров дуруст ишора менамояд, ки “Мушкилоти дигар дар самти омодагии мутахассисони соҳаи туризм – бархурдор набудан аз таҷрибаи тамоюлҳои тарбияи мутахассисон дар кишварҳои дар ин ҷода пешрафтаи ҷаҳон мебошад. Бо назардошти иқтидорҳои бениҳоят зиёди туристии Тоҷикистон, ба андешаи мо, доираи ихтисосу тахассусҳое, ки аз рӯи онҳо дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии мамлакат мутахассисон тайёр карда мешаванд, бениҳоят каманд” [7, с. 63].

Пажухандаи соҳаи сайёҳӣ Н. В. Пивоварова Доир ба вазъи ин соҳа андеша ронда, онро “марбут ба дигар воситаҳои ҷомеа: амсоли таҳаввулоти нодири ҷалбкунандаи инсон ва табиат меномад. Ва заминаи онро дар ширкат намудани ҳаводиси нодири такрорнашаванда дар ҷомеа медонад” [8, с.65]. Албатта, чунин таърифҳоро дар боби асосҳои туризм метавон ба чандин ранг ташреҳ дод, вале мусаллам он аст, ки моҳияти ин соҳаи судманд ба ҷомеа пайгирӣ ва роҳандозӣ намуд.

Дар кишварҳои мутараққӣ ағлаби сайёҳон аз боби донову зираку оқил ва суҳанвару забондон будани роҳбалади он мамлакат ҳарф мезананд. Аммо агар ба мушоҳида бигирем, дар кишвари мо қариб ки чунин мутахассис надорем ва ё дошта бошем ҳам, дар соҳаи сайёҳӣ кор намекунанд.

Чӣ бояд кард? Чӣ тадбир бояд андешид, ки таваҷҷуҳу шуғлу шавку завқи ҷавононро ба ин самт бештар ҷалб намоем ва ба пешрафти ин соҳа муваффақ гардем? Ба андешаи мо, ҳамаи он имтиёзхоеро, ки дар кишварҳои дигар ба роҳбалад, ки ҳам ба сифати тарҷумону ҳам роҳбалад адои вазифа менамоянд, шоиста донем. Дигар ин ки ба ҷуз хатми макотиби олӣ дар ихтисоси сайёҳӣ ва меҳмоннавозӣ боз дар назди Кумитаи рушди сайёҳӣ курсҳои махсус ташкил намуда, тавассути озмун мутахассисони хубу арзандаро интихоб намоем.

Сарзамини зебоманзар ва афсонавии мо сол то сол симо ва намои хешро асрорангез ба ҷилва медиҳад. Манотик ва манозире, ки чанд сол қабл дастнорас ва касногузар буд, имрӯз пойгоҳ ва сайргоҳи мардуми кишвар гардидааст. Ба мисол агар шахсе ҳаваси دیدани мавзеи Чилдухтарон мекард, аз ноҳияи Муъминобод ба тахмин 8 фарсах (15 км)-ро бояд бо сутур тай мекард. Ё ин ки мавзеи Сари Хосор бо табиати ҳайратангезаш ва мардуми меҳмоннавозаш барои шунавандаи кишвари афсонавиरो ба ёд меовард. Ва амсоли ин чунин манотиқи таърихиро метавон садҳо ном бурд, ки имрӯз ба тоҷикистониён ва хориҷиён дастрас ва макону маъвои сайёҳон гардидааст.

Рӯзи 10 июни соли 2016 Дабири кулли Созмони умумиҷаҳонии туристии СММ ҷаноби Толиб Рифой ба Донишгоҳи байналмилалӣ сайёҳӣ ва соҳибкорӣ ташрифи расмӣ оварда, чунин ибрози ақида намуд: “Тоҷикистон қадамҳои нахустин, вале устувори хешро дар самти

пешрафти туризм гузошта истодааст. Аз сафари нахустин то имрӯз дар ҷодаи тайёр намудани риштаи туризм дигаргуниҳои зиёд ба амал омадаанд, ки ифодагари сиёсати кадрӣи Ҳукумати Тоҷикистон аст” [6, с. 101].

Аз ҳамин лиҳоз аст, ки дар кишвари мо сол то сол ширкатҳои сайёҳӣ афзун ва шумораи сайёҳон зиёд мешавад. Соли 2022 дар Тоҷикистон 236 ширкати сайёҳӣ ба қайд гирифта шудааст, ки нисбат ба ҳамин давраи солҳои пешин 12 ширкат зиёд аст. Дар натиҷаи саъю кӯшиши ходимони ин ширкатҳо соли 2022 беш аз як миллион сайёҳ аз Тоҷикистон дидан кардаанд. Дар ин боб сари андеша бояд рафт, ки ин миқдор сайёҳ бо кадом хотироту таассурот аз Тоҷикистон ба Ватан баргашт. Агар таассуроту хотирот нек бошад, сол то сол ин рақам афзун хоҳад шуд, дар ҳолати баръакс он ба костагӣ мерасад. Аз ин лиҳоз, мо бояд дар ин самт пажӯҳишҳои жарфтареро кор бигирем.

Конвенсия оид ба одобу фарҳанги сайёҳӣ, стратегияи рушди сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 тақозо бар он дорад, ки барои боз ҳам рушд кардану ҷалб намудани меҳмонони хориҷӣ баъзе чора ва тадбирҳои судмандеро бияндешид. Нахуст, бояд мизбонон талаботу дархостҳои меҳмононро ба инобат бигиранд, то ҳадди имкон пайи ислоҳи норасоиҳо шаванд. Зеро фарди сайёҳ шахси тасодуфӣ ба ин диёр омада набуда, балки аз таҷрибаи дида ва санҷидаи хеш аз дигар мамолиқ ҳарф мезанад ва дар қиёси дигар диёр маслиҳат медиҳад. Бино бар ин, малехона ва босаброна ба маслиҳату машварати сайёҳ бояд ғуш дод ва изҳори қаноатмандӣ намуд. Аз ҷакидаҳои ҳомаи бисёр кормандони воситаҳои ахбори омма, ки бо тоифаи сайёҳон бевосита вохӯрда, таассуроту хотироти онҳоро рӯйи сафҳа овардаанд, бармеояд, ки ағлаби меҳмонони хориҷӣ толиби ҳар чӣ бештар бо фарҳанг, анъана, расму русум, тарзи зиндагӣ, анвои ғизо, тарзи пухтупаз, шишту хез ва хӯрду хоби ин мардум шинос шуданро доранд. Тасаввур кунед, ки Шумо ба яке аз мамолики хориҷа сафар кардед, ба кадом ҷиҳатҳои зиндагии он мардум таваччуҳӣ бештаре зоҳир менамояд? Албатта, ба шуғлу касбу кор, тарзи муошират, рафтору гуфтор, таому расму таомул ва дигар ҷанбаҳои рӯзгори онон дида бармедӯзед ва онро бо зиндагии мардуми хеш муқоиса менамояд. Дар ин бобат бисёр чизҳоеро мебинед, ки тааҷҷубангезанд ва шояд мавриди баҳрабардорӣ ва қобили қабул бошанд. Аз ин ҷиҳат, мардуми дигар ҳам дар диёри мо ҳаминро таманно доранд.

Дигар ин ки аз набишта ва муқолаҳои онон дар садо ва симо равшан мешавад, ки бархе аз сайёҳон “озод буданро” меҷӯянд. Яъне, бар ивази он ки дар фароғатгоҳ ва озоишгоҳ тахти хидмату пазиroy ва ҳама ҷиҳат таъмин бошанд, хоҳиши онро доранд, ки дар сафарҳои минбаъда онҳоро аз “курсии роҳат” бароранд. Ва ин албатта, бесабаб нест, роҳбалад ва фарде, ки мутасаддӣ дар хидмати сайёҳон аст, чора ва тадбири чунин дархостҳоро таҳлил карда барояд. Дар шароити имкониятҳои Ҷумҳурии мо дар ин боб бисёр монеаҳо ҷой доранд, ки бояд ба назар гирифт. Аз ҷумла душвории роҳ, таъмини бехатарии амният, нақлиёт ва ғайра. Дигар ин ки ҷой ва макони зисти меҳмон дар шароити кӯхистони мо ҳоло ҳам ҳаллу фасли хешро дарнаёфтааст. Ҳоло ҳам

мardуми мо, ки ба хурофот бештар бовар доранд, аз чунин меҳмонон баъзан ҳазар мекунанд ва ҳатто даст ба ҷиноят мезананд.

Воқеаи даҳшатбор ва нанговаре, ки нисбат ба сайёҳони хориҷӣ 29 июли соли 2018 аз тарафи як гурӯҳи авбош дар ноҳияи Данғара рух дод, боиси нигаронии аҳли ҷомеа гардид. Дар ин ҷо 2 нафар шаҳрванди сайёҳи Амрико, як нафар шаҳрванди сайёҳи Шохигарии Нидерландия, як нафар шаҳрванди сайёҳи Конфедератсияи Шветсария ба ҳалокат расиданд.

Ин гуна ҳодисаҳо ҳукумати кишварро водор намуд, ки оиди таъмин намудани ҳифзи бехатарии сайёҳони хориҷӣ ва дохилӣ тадбир ва чораҳои дахлдор қабул намояд.

Яке аз ин чора ва тадбирҳо таъсис намудани шабакаи телевизионии “Рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мardумӣ” мебошад, ки баҳри сифатан боло бурдани ин соҳаи барои ҷомеа басо муҳим ва судманд нақши бориз дорад. Тавассути ин шабака бисёр паҳлуҳои аёну ноаён, бурду бохт ва фикру андешаҳои ҷомеа ва меҳмонони дохиливу хориҷӣ дида, шунида ва ба назар гирифта мешавад.

Чунон ки аз далелҳо ва асноди матбуоти даврӣ бармеояд, масоили қабули меҳмонони хориҷӣ дар вилояти Суғд ва Бадахшон ба маротиб волотар аст. Тавассути телевизион манзур гардид, ки чи тавр дар кӯҳистони диёри Панҷакант деҳаҳое, ки дар атрофи Ҳафткӯл ҷойгир аст, мardум ҳучрачаҳо ва кулбаҳои махсус барои меҳмонон омода кардаанд, ки шоистаи таҳсин аст. Ҳарчанд ин кулбаҳо одиякак ва хоксорона аст, вале тозаву покиза буда, бо ҷойи дасту рӯйшӯй, ҳочатхона ва дигар ашёҳои барои истироҳат лозимӣ муҳайёст. Ба мушоҳида расид, ки ҷӣ сон меҳмонон аз ин лутфу марҳамати мизбонон дар кӯҳистон ба вачҳ омада, миннатдорӣ хешро изҳор намуданд. Чунин мисолҳоро метавон зиёд ном бурд, ки дар манотиқи Фалғару Дарвозу Ванчу Рушон ва Язгулому Мурғоб маъмул шудааст.

Бо таассуф бояд зикр намуд, ки чунин ҳолат ва вазъияти муфид дар самти вилояти Хатлон аҳёнан ба назар мерасад. Борҳо мусофирон шикоят пеш оварда буданд, ки аз Душанбе то ба Бохтар дар ягон паҳлуи роҳ ҳатто ҳочатхона нест, ки бисёр шигифтовар аст. Боре автобуси мусофирон дар назди нуктаи фуруши сӯзишворӣ таваккуф намуда, баъзеҳо хостанд, ки ба ҳочатхонаи он раванд, вале соҳибони он нагузошта, бо исрор “Ин ҳочатхона барои мardуми роҳ нест!”- гуфтанд, ки бисёр айб буд.

Қамоли эҳтиром мебуд, агар дар паҳлуи шохроҳи деҳаи Тутқаули шаҳри Норак истироҳатгоҳе барои меҳмонону роҳгузарону мусофирон бунёд меёфт, то онҳо аз моҳибирёни хушкӯ сӯхтаи гароннари баъзе ханнотони ин маҳал раҳой меёфтанд.

Шоҳидон иброз медоранд, ки дар шохроҳҳои Эрон баъд аз ҳар 5 фарсах чунин мавзёҳо бо тамоми шароиташ ва ройгон дар хизмати мусофирони роҳ қарор дорад.

Бино бар ин, баҳри сифатан беҳтар намудани ин самти даромадноки ҷомеа, лозим меояд, ки сохтору инфрасохтори соҳаи сайёҳиро дуруст ва бо тақозои замон ба роҳ монда, шароити муҳити созгор муҳайё намоем.

Таърихшинос, профессор Шарофиддини Имом, ки беш аз 13 сол ба ҳайси намояндагии Тоҷикистон дар сафоратхонаи Афғонистон адои хидмат намуд, дар боби қабули меҳмони хориҷӣ чунин қазоват менамояд:

“Дар мавриди меҳмони хориҷӣ ботинан некхоҳ бояд буд, ин пиндор хилофи зиракӣ, хушмандӣ ва ҳатто худмеҳварии мантиқии миллӣ нест, балки бояд дар назар дошт, ки татбиқи ҳадафҳои бузурги миллии мо ба тарбия ва ташвиқи чунин пиндор ва қабули мардуми мо ҳамчун халқи нексиришту некзамир, некхоҳу накукор дар сатҳи минтақа ва ҷаҳон имконпазир аст” [10, с. 11]. Муаллиф дар ҷойи дигар мегӯяд: “Зимни муоширати меҳрубона бояд кӯшид, ки номи ҳамсуҳбат ва тарафи муносибатро хуб ҳифз кард, арзишҳои ӯро дарк намуд, салиқа ва завқашро донист, эҳсосоти мусбату манфии ӯро шинохт ва аз онҳо истифодаи матлуб кард. Агар ҳамсуҳбат эҳсос кард, ки номи ӯро медонӣ ва аз эҳсосоти майлҳои ӯ оғаҳ ҳастӣ, маъмулан хуш ва масрур мешавад, зеро онро мазҳари эътибору эҳтироми шахсӣ ва расмии худ қабул менамояд” [10, с. 19].

Дарвоқеъ, фаъолияти сайёҳӣ дар Тоҷикистони ба ислоҳот ниёз дорад. Пеш аз ҳама, ҳалли чунин татбирҳо зарур аст:

- чустучӯ ва дарёфти роҳҳои нав ва замонавии ҷалби сайёҳон (мураттаб намудани тақвимҳо, лавҳаҳо ва тавассути симову садо манзур намудани он);

- тарғиби навҳои нави сайёҳӣ дар ВАО, бахусус, матбуоти даврӣ, сифатан боло бурдани мазмуну мундариҷаи матолиб;

- фароҳам овардани шароит ва заминаҳои табиӣ, иҷтимоӣ, таъмини амният ва бехатариву ҳифозати сайёҳон дар ҳар як минтақаи кишвар;

- тарбияи мутахассисони ҳубу варзида, таҷрибаноку забондон, меҳмоннавозу донандаи расмулхати шарқӣ;

Баҳри ҷалби меҳмонони хориҷӣ ва дохилӣ дар кишвар бештар ҷорабиниҳои фарҳангӣ, симпозиумҳо, конфронсҳо ва дигар анҷуманҳо ташкил намудан ба манфиат хоҳад буд.

Адабиёт

1. Эмомалӣ Раҳмон ва соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ (Сиёсати дохилӣ ва хориҷии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2018). – Душанбе, Дониш, 2020. – 369 с.

2. Ғаззоӣ, М. Насихат–ул–мулк / Муҳаммад Ғаззоӣ. – Душанбе: Ирфон, 1993. – 144 с.

3. Кошифӣ Ҳ. Футувватномаи султони. Ахлоқи Муҳсинӣ. Рисолаи Ҳотамия / Ҳусайн Воизи Кошифӣ. – Душанбе: Адиб, 1991. – 320 с.

4. Калила ва Димна. – Душанбе: Маориф 1978. – 304 с.

5. Кайковус, У. Қобуснома / Унсурӯлмаолӣ Кайковус. – Душанбе: Адабиёти бачагона, 2004. – 220 с.

6. Қодирзода, Д. Б. Падидаи истиқлол / Д. Қодирзода, Хоҷа Қурбон Тоҳирӣ.– Душанбе, 2016. – 144 с.

7. Қодиров, Ф. Тамоюлҳои омодаҳои мутахассисони соҳаи туризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон / Ф. Қодиров // Паёмномаи фарҳанг.– 2015.– № 2(30). – С. 61-64.

8. Пивоварова Н. В. Международный день Навруз и перспективы развития событийного туризма в Таджикистане / Н. Пивоварова // Паёмномаи фарҳанг. – 2013.– № 21. – С 63-68.

9. Шерозӣ, С. Кулӣёт иборат аз ҷаҳор ҷилд. Ҷилди 3 / Саъдӣ Шерозӣ – Душанбе: Адиб, 1990. – 368 с.

10. Шарофиддин, И. Одобӣ расмӣ ва қорӣ / И. Шарофиддин.– Душанбе: Сарредаксияи илмӣи ЭМТ.– 2018.– 79 с.

Ходжаев Курбон

ЭТИКЕТ ОБЩЕНИЯ И ГОСТЕПРИИМСТВО В ОТРАСЛИ ТУРИЗМА

В статье рассматривается культура общения сотрудников, проводников, владельцев гостиниц и других поставщиков услуг туристических компаний. Всем нам известно, приём иностранных и отечественных гостей требует от хозяина, принимающего гостей, любезности и гостеприимства, создание уютной обстановки, оставляя после посещения приятные воспоминания и многое другое. К сожалению, многие традиции и обряды, добрые и благородные обычаи Востока в результате слияния культур утрачены безвозвратно и забыты. С этой точки зрения, перед нами стоит важное решение о необходимости возродить и представить обществу столпы культуры. Сущностью и осью наших предложений являются законы Республики Таджикистан «О туризме», «Типовые конвенции о туристическом этикете», «Стратегия развития туризма», а также «План и концепции развития». Также опубликован труд Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона «Эмомали Рахмон и Год развития туризма и народных ремесел» (2020), который может стать практическим руководством для туристических компаний.

Кроме того, в статье раскрыты и обсуждены некоторые недостатки и недочёты, которые время от времени возникали в сфере туризма за более чем 30-летний период независимости. В заключении были даны некоторые полезные предложения и советы по совершенствованию этого важного направления деятельности общества.

Ключевые слова: культура речи, этикет общения, традиционная культура, культура отношения, исторические объекты, туристическая инфраструктура, культурный комплекс, туризм – страноведение, нормативно-правовые акты.

Khojaev Kurbon

ETIQUETTE AND HOSPITALITY IN THE TOURISM SECTOR

The article talks about the communication culture of employees, guides, hosts and other service providers of travel companies. It is clear to everyone that the reception of foreign and domestic guests requires literacy, honor and respect from each person of the host, the creation of an appropriate environment and conditions, and the like. Unfortunately, many traditions, rituals, good and noble traditions of the East have been lost and forgotten because of the merging of cultures. From this point of view, we need to revive and present to society the useful and advanced features of this cultural tradition. The basis and essence of our proposals are the Law of the Republic of Tajikistan "On Tourism", legal documents on tourism etiquette, the concept "Tourism Development Strategy", as well as other programs and concepts for the development of tourism in the republic. In this context, the work of the Leader of the Nation, Founder of Peace and Unity, Honorary President "Emomali Rahmon and the Year of Development of Tourism and Folk Crafts" (2020) has been published, which can become a practical guide for travel companies.

In addition, the article reveals and discusses some of the shortcomings and problems that sometimes arise in the tourism sector during the years of independence. The article goes on to offer some useful suggestions and tips for improving this important area of the society.

Keywords: tourism, tourist infrastructure, cultural complex, communication etiquette, traditional culture, historical sites, legal documents.

ТДУ:001(092)+9Точик+902/904+008+327Точик

Шарифзода Фирдавс

ИНЪИКОСИ ДАСТОВАРДҲОИ ДАВРОНИ ИСТИҚЛОЛ
ДАР ОСОРХОНАҲОИ ТОҶИКИСТОН

Дар мақола вазъи инъикоси дастовардҳои даврони истиқлол дар осорхонаҳои Тоҷикистон мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Муаллиф дар заминаи омӯзиши маводи ҷонӣ ва шиносӣ ба фаъолияти осорхонаҳои ҷумҳурӣ ашъву экспонатҳои марбут ба даврони истиқлолро таҳлил намуда, аҳамияти онҳоро дар баланд бардоштани ҳисси ҳудогоҳиву ҳудушиносии миллӣ ва муаррифии дастовардҳои даврони истиқлол муҳим арзёбӣ кардааст. Қайд гардидааст, ки дар бештари осорхонаҳои Тоҷикистон шӯъбаву бахшҳои нав таҳти унвонҳои «Истиқлолият», «Дастовардҳои даврони истиқлол» фаъолият менамоянд ва дар онҳо ҳуҷҷатҳои нодири таърихӣ, аксу мусаввараҳо ва дигар ашъи марбут ба даврони истиқлол ба намоиш гузошта шудаанд. Асбаски тамоми дастовардҳои даврони истиқлол ба фаъолияти Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон иртиботи қавӣ доранд, дар мақола ҳуҷҷатҳои таърихӣ

ва ашёю экспозитсияҳои осорхонаҳои ҷумҳурӣ доир ба корномаҳои Сарвари давлат низ мавриди омӯзиши қарор дода шудааст.

Муаллиф барои асоснок намудани афкору андешаҳои худ беиштар ба дастовардҳои Осорхонаи миллии Тоҷикистон, Осорхонаи ҷумҳуриявии таърихӣ-кишваршиносии ба номи Абӯабдулло Рӯдакӣ, Осорхонаи Қасри Арбоб, Осорхонаи мактабии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон, Осорхонаи Қасри фарҳанги ноҳияи Дангара, «Осорхонаи Пешвои миллат»-и Донишгоҳи миллии Тоҷикистон таъя кардааст.

Таъсиси шӯъбаву бахшҳо, гӯшаву толорҳои намоишӣ дар осорхонаҳои Тоҷикистон бахшида ба дастовардҳои Тоҷикистони соҳибистиклол ва бунёди осорхонаҳои мустақил дар назди муассисаҳои таълимӣ марбут ба корномаҳои Пешвои миллат барои муаррифии шоистаи дастовардҳои даврони истиқлол ва омӯзиши мактаби давлатдориву фаъолияти гуногунпаҳлуи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон шароит фароҳам оварда, дар самти боло бурдани ҳисси ватандӯстӣ ва худшиносии миллий мусоидат менамоянд.

Калидвожаҳо: Пешвои миллат, осорхона, ҳуҷҷати таърихӣ, ашё, экспонат, экспозитсия, толори намоишӣ, дастовард, корнома, истиқлолият

Барои муаррифии дастовардҳои даврони соҳибистиклолӣ ва инъикоси воқеии ҳаёти сиёсӣ ва иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва илмиву фарҳангии Тоҷикистон дар ин давраи таърихӣ, дар сохтори осорхонаҳои Тоҷикистон шӯъбаву бахш ва гӯшаву толорҳои нави намоишӣ таъсис дода шуданд. Албатта ҳар як дастоварди даврони истиқлол бо корномаҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон алокаи ногусастанӣ дорад ва ба ин манзур дар бештари осорхонаҳои мамлакат гӯшаҳои махсус таҳти унвонҳои «Истиқлолият», «Аз бунёдкириҳою падидаҳои замони соҳибистиклолӣ», «Дастовардҳои даврони истиқлол», «Сафарҳои қорӣи Президент дар шаҳри (ноҳияи)...» ташкил карда шудаанд. Масалан, дар Осорхонаи ҷумҳуриявии таърихӣ-кишваршиносии ба номи Абӯабдулло Рӯдакӣ шӯъбаи «Истиқлолият» ба фаъолият шурӯъ кард. Дар толори шӯъба ҳуҷҷатҳои таърихӣ, аксу мусаввараҳо ва адабиёт доир ба аҳамияти оламшумул ва нақши таърихӣ Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бунёди ҷомеаи навин, дастовардҳои даврони истиқлол дар таҳкими заминаҳои конституционии давлатдорӣ, таъмини сулҳ ва ризоияти миллий дар кишвар, доир намудани ислоҳоти ҳуқуқӣ, сиёсӣ ва иқтисодӣ дар ҷумҳурӣ ба тамошо гузошта шуданд. Қисми дигари экспонатҳои ин шӯъба ба корномаҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бунёди давлати миллий, таҳкими истиқлолияти давлатӣ ва ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ бахшида шудаанд [11].

Дар Осорхонаи миллии Тоҷикистон маҷмуи ашёҳои марбут ба даврони истиқлол дар толорҳои намоишӣ шӯъбаи таърихӣ наваз ба наватарин ба намоиш гузошта шудаанд. Бештари ашёи экспонатҳои ин шӯъба бозгӯкунандаи дастовардҳои беназири даврони истиқлол, аз қабилӣ бунёди бузургтарин иншооти кишвар – Неругоҳи обии барқии Роғун, сохтмони роҳу нақбҳо мебошад. Ҳамзамон дар Осорхонаи мазкур

дар заминаи тухфаҳои аз ҷониби шахсиятҳои маъруфи сатҳи ҷаҳонӣ ба Президенти мамлакат эҳдошуда, толори маҳсуи «Тухфаҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон» ташкил карда шудааст, ки бисёр ҷолиб буда, дар он ашёҳои нодир, ба монанди «Амсилаи Каъба», «Амсилаи Регистони Самарқанд», «Армуғон», «Армуғони нуқрагин», «Аспи рамзӣ», «Гулдон», «Гулдони шишагин», «Корд», «Қаламдон», «Лаълӣ», «Ордени Пётри Кабир», «Рангдон», «Ромби шишагӣ», «Табақ ва гулдони чубин», «Табаки заррандуд», «Ҷоизаи маҳсуи СММ», «Ҷоми нуқрагин», «Шамшер» ва дигар тухфаҳои гаронарзиш, ба маърази тамошо гузошта шудаанд [2].

Дар даврони соҳибистиклолии кишвар дар назди вазорату идораҳои давлатӣ, муассисаҳои илмиву фарҳангӣ, таълимию маърифатӣ ва корхонаву иншоотҳои истеҳсоли осорхонаҳо низ созмон дода шудаанд, ки ҳадафи онҳо, аз як ҷониб, арҷгузорӣ ба арзишҳои таърихиву фарҳангии миллӣ бошад, аз ҷониби дигар, муаррифӣ намудани маснуоти ин ё он навъи касбу ҳунар дар давраи муайяни таърихӣ ва вижагиҳои таърихи созмонёбию ташаккули ҳуди муассиса ва ё корхонаву ташкилот аст.

Соли 2011 дар Қасри Арбоби ноҳияи Бобочон Ғафуров, ки дар он Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (даъвати дувоздаҳум, аз 16 ноябр то 2 декабри соли 1992) баргузор гардид, 2 осорхона таъсис дода шуд: «Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «20-солагии Истиклолияти давлатии Тоҷикистон». Дар фонди ин осорхонаҳо беш аз 2000 ашё, ки аз давраҳои сарнавиштсоз ва тақдирсозии ҳаёти ҷумҳурӣ нақл мекунанд, инчунин ҳуҷҷатҳои инъикоскунандаи дастовардҳои даврони истиқлол ба намоиш гузошта шуданд [4].

Бо ибтикори мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояти Суғд бахшида ба 30-солагии Истиклолияти давлатии Тоҷикистон дар заминаи ин осорхонаҳо осорхонаи нав бунёд карда шуд, ки дорои толорҳои намоишӣ «Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва «Тоҷикистон дар масири Истиклолият» мебошад. Бахусус экспонатҳои толори «Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон», ки имрӯз ҳамчун ҳуҷҷатҳои таърихӣ ҳифзу нигоҳдорӣ карда мешаванд, бештар дар худ воқеаву ҳодисаҳои мудҳишӣ аёнӣ ҷанги шаҳрвандиро инъикос намуда, тамошобинро ба ҷараёни баргузори иҷлосияи сарнавиштсоз ва лаҳзаҳои хотирнишини он ошно месозанд. Ҳамзамон дар ин толор аксу ҳуҷҷатҳои арзишманд, асару мақолаҳои Президенти кишвар оид ба аҳамияти таърихӣ иҷлосия ва ашёву таҷҳизоти дар раванди баргузори иҷлосия истифодашуда, ба маъраз гузошта шудаанд. Яке аз экспонатҳое, ки воқеан таваҷҷуҳи ҳар бинандаро ба худ ҷалб менамояд «Ман ба шумо сулҳ меоварам»-и рассом Абдурахим Ҷабборов мебошад. Дар ин асар саҳми Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ҳамчун меъмори сулҳу ваҳдат воқеабинона тасвир шудааст.

Толори намоишӣ «Тоҷикистон дар масири Истиклолият»-и Осорхонаи Қасри Арбоб давоми мантиқии толори қаблӣ буда, дар он тамоми дастовардҳои даврони истиқлол, ки Тоҷикистон баъд аз Иҷлосияи XVI Шурои Олӣ соҳиб гаштааст, ба тамошо гузошта шудааст. Аз ҷумла «тамоми марҳилаҳои рушду пешрафти минбаъдаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, хусусан расидан ба сулҳу ваҳдати комил, соҳиб гаштан ба рамзҳои давлатдорӣ, пешрафт ва ободии пойтахти мамлакат – шаҳри

Душанбе, баланд бардоштани обрӯю нуфузи Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ, эътирофи ташаббусҳои байналмилалӣ Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ, таъмини зиндагии шоиста барои мардум дар заминаи татбиқи чор ҳадафи стратегияи Ҳукумат – таъмини амнияти озуқаворӣ, раҳӣ аз бунбасти коммуникатсионӣ, расидан ба истиқлолияти энергетикӣ ва ниҳоят саноатикунории босуръати кишвар дар ин тоҷори муҳташам дар аксу лавҳаҳои алоҳида ба таври возеҳ нишон дода шудааст» [8].

Фонди Осорхонаи таърихӣ Қасри Арбоб бо ашёи экспонатҳои нав пайваста тақмил меёбад. Масалан, Раиси вилояти Суғд, муовини якуми Раиси Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Раҷаббой Аҳмадзода пас аз боздид аз осорхонаи мазкур аз номи Ҳукумати мамлакат ва Маҷлиси миллии ба фонди осорхона китобҳои тозанашири «Сарвар, Президент, Пешво», «Эҳёгари Суғд», «Иҷлосия: Парвозгоҳи Пешвои миллат» ва медали ҷашнии «30-солагии Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро тақдир намуд [3].

16 ноябри соли 2016 ба ифтихори таҷлили нахустин Рӯзи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Осорхонаи мактабии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллии – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон» расман ифтитоҳ ёфт. Ин осорхона ҳанӯз соли 2007 бо ташаббуси Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муассисаи таҳсилоти миёнаи умуии №7-и ноҳияи Данғара ва синфхонае, ки дар он Президенти мамлакат солҳои 60-уми асри гузашта таҳсил намудаанд, бунёд гардидааст. Ҳадафи осорхона ҷамъоварӣ ва ба тамошо гузоштани тамоми маводи марбут ба зиндагинома, давраҳои бақомолрасӣ, таҳсил ва фаъолияти ғуноғунпахлуи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллии – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мебошад. Осорхона аз даромадгоҳ, тоҷори қалон ва синфхона иборат аст. Аксу мусаввараҳои даромадгоҳи Осорхона аз ҷараёни сафарҳои қорӣ Президенти мамлакат ба ғушаву қанори ғуноғуни ҷумҳурӣ нақл мекунанд. Дар тоҷори қалони осорхона экспонатҳои ҳуҷҷатҳои бахшида ба зиндагинома ва қорномаҳои наҷибонаи Пешвои муаззами миллат, шуруъ аз давраи мактабӣ то расидан ба зинаҳои олии роҳбарӣ, ҷамъоварӣ ва ба тамошо гузошта шудаанд. Дар синфхонаи Осорхона шаш адад мизу қурсии давраи мактабӣ, ашёи қониш иборат аз дафтари қалам, китобҳои қарсии истифодашуда ва акси омӯзгорону ҳамсақони Президенти мамлакат қойқузин гардидаанд. Ҳамқуни як қисми Осорхонаро аксу мусаввараҳо ва қарулибоси низомии Пешвои миллат, ки солҳои 1971-1974 қангоми адои қизмати қарбӣ дар Флоти укёнузи Ором дар бар доштанд, зеб додааст [1]. Як ғушаи қизари осорхонаро китобҳои Пешвои миллат ва адабиёти марбут ба зиндагиномаву фаъолияти эшон тақкил медиҳад, ки истифодаи онҳо барои шинохти шахсияти Эмомалӣ Раҳмон қамқун Асосгузори сулҳу ваҳдати миллии, сиёсатмадори қарзидаи сатҳи ҷаҳонӣ, бунёдгузори қавлати қавини тоҷикон, фарҳангсолору маърифатпарвар мусоидат меҷамояд.

12 сентябри соли 2019 Пешвои миллат қангоми ифтитоҳи қинои Қасри фарҳанги ноҳияи Данғара ба қорҳои сохтмони ин иншоот баҳои баланд дода, аз қумла ишора қарданд, ки «Қасри мазкур бо тарҳи қисёр зебо ва қавобғу ба меъёрҳои муосири меъморӣ бунёд шудааст. Сохтмони

қаср соли 2007 оғоз гардида, бо истифода аз санъати аҷдодии гачқорӣ ва ойинабандӣ дар сатҳи баланд ба анҷом расонида шудааст. Қасри фарҳанг аз се ошёна иборат буда, дорои толори барҳаво бо 700 ҷойи нишаст, китобхона, толорҳои омӯзиши асбобҳои гуногуни мусиқӣ, технологияҳои муосир, толори чаласаҳои корӣ, утоқҳои корӣ ва хучраҳои ёрирасон мебошад. Дар яке аз толорҳои қаср осорхонаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ташкил карда шудааст» [7].

17 октябри соли 2019 Президенти мамлакат дар Қисми низомии Қӯшунҳои сарҳадии Кумитаи давлатии амнияти миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон пас аз навсозӣ бинои Ситоди отряди сохтмониро мавриди баҳрабардорӣ қарор дода, бо шароити қисми низомӣ шинос шуданд. Дар ҳудуди иншоот чихати баланд бардоштани ҳисси ифтихори миллии сарбозон Осорхонаи Пешвои миллат бунёд ёфтааст. Пас аз шиносӣ бо шароити осорхона Сарвари давлат дар китоби меҳмонони олиқадр соядаст гузоштанд [10].

29 сентябри соли 2020 Пешвои миллат дар ноҳияи Фирдавсӣ Маркази таълимии «Пойтахт»-и Қӯшунҳои сарҳадии Кумитаи давлатии амнияти миллиро мавриди истифода қарор доданд. Марказ аз як бинои дуошёна ва биноҳои яकोшёна иборат буда, бо тамоми таҷҳизоти соҳавӣ ва дастгоҳҳои махсус таъмин мебошад ва дар он барои бозомӯзии 400 нафар кормандону мутахассисон дар як вақт шароити муосир муҳайё гардидааст. Бо дарназардошти дар руҳияи ҳарбӣ-ватандӯстӣ тарбия намудани сарбозону курсантон дар дохили бинои навбунёди Маркази таълимии «Пойтахт» осорхона бо номи «Толори сабаки ватандорӣ» ташкил карда шудааст, ки онҳо метавонанд ҳангоми фориғ аз машғулият будан аз таърихи ташаккули Қӯшунҳои сарҳадӣ ва корнамоиҳои фарзандони фарзонаи миллат воқиф гарданд [9].

22 январи соли 2021 бо иштироки Президенти кишвар дар бинои таълимии факултетҳои иқтисодӣ ва молиявии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон «Осорхонаи Пешвои миллат» ифтитоҳ ёфт. Масоҳати умумии Осорхона 125 метри мураббаъро ташкил дода, аз «Утоқи пазирай» ва толорҳои «Таҳсил» ва «Истиклол» иборат аст. Дар экспозитсияи Осорхона экспонату ҳуҷҷатҳои нодир, ки бозгӯйкунандаи ҳаёти донишҷӯии Пешвои миллат, баҳусул солҳои таҳсили 1977-1982 дар факултети иқтисодиёти Донишгоҳи миллии Тоҷикистон мебошад, ба тамошо гузошта шудаанд. Бештари экспонатҳо нусхаҳои асл буда, маълумоти комилу возеҳро оид ба ҳуҷҷатҳои шомилшавӣ ба Донишгоҳ, варақаи имтиҳонӣ, билети донишҷӯӣ, дафтарчаи имтиҳонӣ, корҳои курсӣ, дипломи хатм ва дигар асноди таълимӣ, медиҳанд. Илова бар ин, дар толори «Таҳсил»-и Осорхона барномаву дарсномаҳои таълимӣ, мизу курсиҳои донишҷӯёни солҳои 70-уми асри гузашта, акси ректорони донишгоҳ, устодони факултети баҳисобгирии бухгалтерии хоҷагии қишлоқ ва донишҷӯёни солҳои 70-80-ум ба намоиш гузошта шудаанд. Дар экспозитсияи толори «Истиклол» аксу ҳуҷҷатҳои марбут ба ташрифи Пешвои миллат ба Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ва дастоварҳои назарраси ин Донишгоҳ дар тӯли 30-соли Истиклолияти давлатӣ гуруҳбандӣ шудаанд. Ҳамзамон дар ин толор унвонҳои фахрии аз ҷониби донишгоҳҳои ҷаҳон ба Эмомалӣ Раҳмон тақдимшуда, асарҳои Пешвои миллат ва адабиёт дар бораи зиндагинома ва фаъолияти гуногунпаҳлуи ӯ гузошта шудааст. Бино ба иттилои АМИТ «Ховар»

мақсади асосии Осорхона «тарбияи наслҳои имрӯз дар руҳияи худшиносӣ, арҷгузорӣ ба рукҳои давлатдорӣ миллий ва ошноӣ бо хизматҳои шоёни Пешвои муаззами миллат дар роҳи эҷоди ҷомеаи муосири Тоҷикистон, саҳми шахсии Роҳбари давлат дар инкишофи соҳаҳои гуногуни илму маориф, алаҳхусус дар пешрафти ҷашмраси бонуфузтарин муассисаи олии таълимии кишвар – Донишгоҳи миллии Тоҷикистон мебошад. Осорхонаи Пешвои миллат мутобиқ ба талаботи замони муосир, бо дарназардошти аслият ва мазмуну мундариҷаи экспонатҳо таъсис дода шуда, ҳисси худшиносии ватандӯстӣ, ифтихормандӣ ва завқи эстетикӣ бинандаро дучанд менамояд» [6].

Ҳамзамон дар Гимназияи ҳарбии Қўшунҳои сарҳадии Кумитаи давлатии амнияти миллий осорхонае таъсис дода шудааст, ки дар он намунаҳои сохти давлатдорӣ, аз ҷумла, лавозимоти ҳарбӣ, китобҳо ва расмҳои Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон мавҷуданд [5].

Ҳамин тавр, таъсиси шубҳаву бахшҳо, ғўшаву толорҳои намоишӣ дар осорхонаҳои Тоҷикистон бахшида ба дастовардҳои Тоҷикистони соҳибистиклол ва бунёди осорхонаҳои мустақил дар назди муассисаҳои таълимӣ марбут ба корномаҳои Пешвои миллат барои муаррифии шоистаи дастовардҳои даврони истиклол ва омӯзиши мактаби давлатдориву фаъолияти гуногунпахлуи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон шароит фароҳам оварда, дар самти боло бурдани ҳисси ватандӯстӣ ва худшиносии миллий мусоидат менамоянд.

Адабиёт

1. Аз пайраҳаи мактабӣ – то шохроҳи сиёсӣ, 16.11.2020 [Манобеи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://khovar.tj/2020/11/az-pajra-ai-maktab-to-sho-ro-i-siyos-dar-arafai-r-zi-prezident-habarnigoron-i-amit-hovar-az-osorhonai-maktabii-peshvoi-millat-dar-no-iyai-dan-ara-didan-namudand/>

2. Аз ҷониби Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон ба Осорхонаи миллии Тоҷикистон 1173 адад ёдгориҳои таърихӣ эҳдо шудаанд, Душанбе, 15.11.2016 /АМИТ «Ховар»/. [Манобеи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://khovar.tj/2016/11/az-onibi-peshvoi-millat-emomal-ra-mon-ba-osorhonai-millii-to-ikiston-1173-adad-yodgori-oi-tarih-e-do-shudaand/>

3. Ба Осорхонаи Қасри Арбоб ва Осорхонаи таърихӣ вилоти Суғд китобҳои тозанаشر ва аксу экспонатҳо дастрас гардиданд, Душанбе, 27.11.2022 /АМИТ «Ховар»/ [Манобеи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://khovar.tj/2022/11/ba-osorhonai-asri-arbob-va-osorhonai-tarihii-viloyati-su-d-kitob-oi-tozanashr-va-aksu-nigora-o-dastras-gardidand/>

4. Валиев, М., Рабизод, И. Қасри «Арбоб» - маркази ҷашнҳои миллий // Ҳақиқати Суғд. – 2012. – 21 феврал.

5. Гурӯҳи корӣ аз Гимназияи ҳарбии Қўшунҳои сарҳадии КДАМ дар шаҳри Душанбе дидан намуд, 11.02.2021 [Манобеи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://khovar.tj/2021/02/gur-i-kor-az-gimnaziyai-arbii-shun-oi-sar-adii-kdam-dar-sha-ri-dushanbe-didan-namud/>

6. Ифтитоҳи Осорхонаи Пешвои миллат дар Донишгоҳи миллии Тоҷикистон бо иштироки Сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон, Душанбе, 22.01.2021. /АМИТ «Ховар»/ [Манобеи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://khovar.tj/2021/01/iftito-i-osorhonai-peshvoi-millat-dar-donishgo-i-millii-to-ikiston-bo-ishtiroki-sarvari-davlat-emomal-ra-mon/>

7. Раҳмон, Э. Ба фарзандони бонангу номус ва соҳибқорони ҳимматбаланд изҳори сипос менамоем [Матн ва акс]: суханронӣ ҳангоми ифтитоҳи Қасри фарҳанг дар ноҳияи Данғара, 12 сентябри соли 2019 // Ҷумҳурият. – 2019. – 13 сентябр.

8. Сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон аз Осорхонаи «Иҷлосияи XVI Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон» дар Қасри «Арбоб» дидан карданд, Душанбе, 16.11.2022 /АМИТ «Ховар»/ [Манобеи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://khovar.tj/2022/11/sarvari-davlat-emomal-ra-mon-az-osor-honai-i-losiyai-xvi-sh-roi-olii-um-urii-to-ikiston-dar-asri-arbob-didan-kardand/>

9. Сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон Маркази таълимии «Пойтахт»-и Кӯшунҳои сарҳадии Кумитаи давлатии амнияти миллиро дар ноҳияи Фирдавсии шаҳри Душанбе ифтитоҳ намуданд, 20.09.2020 [Манобеи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://khovar.tj/2020/09/sarvari-davlat-emomal-ra-mon-markazi-talimii-pohtaht-i-shun-oi-sar-adii-kumitai-davlatii-amniyati-milliro-dar-no-iyai-firdavsii-sha-ri-dushanbe-iftito-namudand/>

10. Шарифзода, А., Айниддин, С. Эмомалӣ Раҳмон ва Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ (Солномаи Пешвои миллат — 2019) [Манобеи электронӣ]. – Речаи дастрасӣ: <https://khovar.tj/2020/01/emomal-ra-mon-va-sol-oi-rushdi-de-ot-sajyo-va-unar-oi-mardum-solnomai-peshvoi-millat-2019/>

11. Шарифзода, Ф. Истиқлолият ва рушди осорхонаҳои Тоҷикистон / муҳаррир Қ. Бӯриев. – Душанбе: Истеъдод, 2013. – 236 с.

Шарифзода Фирдавс

ОТРАЖЕНИЕ ДОСТИЖЕНИЙ ПЕРИОДА НЕЗАВИСИМОСТИ В МУЗЕЯХ ТАДЖИКИСТАНА

В статье исследуется состояние отражения достижений периода независимости в музеях Таджикистана. В контексте изучения печатной продукции и ознакомления с деятельностью республиканских музеев автор проанализировал предметы и экспонаты, относящиеся к эпохе независимости, и оценил их значение в повышении чувства национального самосознания и самопознания и представлении достижений периода независимости. Отмечается, что в большинстве музеев Таджикистана функционируют новые отделы и секции под названиями «Независимость», «Достижения эпохи независимости» и в них выставлены редкие исторические документы, фотографии и другие предметы, относящиеся к периоду независимости.

Поскольку все достижения периода независимости тесно связаны с деятельностью Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона, в статье также рассматриваются исторические документы, предметы и экспозиции музеев республики, связанные с деяниями Главы государства.

Для обоснования своих мыслей автор ссылается на достижения Национального музея Таджикистана, Республиканского историко-краеведческого музея имени Абуабдулло Рудаки, Дворцового музея

Арбоб, Школьного музея Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона, музея Дворца культуры Дангаринского района, «Музея Лидера нации» Национального университета Таджикистана.

В итоге автор приходит к выводу, что создание в музеях Таджикистана отделов и секций, уголков и выставочных залов, посвященных достижениям независимого Таджикистана, а также строительство самостоятельных музеев в учебных заведениях, связанных с деяниями Лидера нации, создает благоприятные условия для достойного представления достижений периода независимости и изучения школы государственного управления и многогранной деятельности Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона, а также способствует повышению чувства патриотизма и национального самосознания.

Ключевые слова: Лидер нации, музей, исторический документ, предмет, экспонат, экспозиция, выставочный зал, достижение.

Sharifzoda Firdavs

REFLECTION OF THE ACHIEVEMENTS OF THE INDEPENDENCE PERIOD IN MUSEUMS OF TAJIKISTAN

The article highlights the reflection of the achievements of the period of independence of Tajikistan in the museums of the country. In the result of studying published materials and getting acquainted with the activities of republican museums, the author analyzed objects and exhibits related to the independence period, and assessed their importance in enhancing the sense of national identity and self-knowledge and presenting the achievement of the period of independence. It is noted that in most museums of Tajikistan there are new departments and sections under the names "Independence", "Achievements of the period of independence" and they exhibit valuable historical documents, photographs and other items related to the period of independence.

Since all the achievements of the period of independence are closely related to the activities of the Founder of Peace and National Unity - the Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan, Mr. Emomali Rahmon, the article also examines historical documents, objects and expositions of the museums of the republic related to the deeds of the President of the country.

To substantiate his thoughts, the author refers to the achievements of the National Museum of Tajikistan, the Republican Museum of Local History named after Abuabdullo Rudaki, the Arbob Palace Museum, the School Museum of the Founder of Peace and National Unity - the Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan Mr. Emomali Rahmon, the Museum of the Palace of Culture of the Dangara district, "Museum of Leader of the Nation" of the National University of Tajikistan.

As a result, the author comes to the conclusion that the creation in the museums of Tajikistan of departments and sections, corners and exhibition halls dedicated to the achievements of independent Tajikistan, as well as the construction of independent museums in educational institutions associated with the deeds of the Leader of the Nation creates favorable conditions for a worthy presentation of the achievements of the period of independence and the

study school of public administration and the multifaceted activities of the President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon and contributes to enhancing the sense of patriotism and national identity.

Keywords: Leader of the Nation, museum, independence period, Tajikistan, historical document, object, exhibit, exposition, exhibition hall, achievement, independence.

ТДУ: 005:02 (575.3)

Рачабова Назира

НАҚШИ МЕНЕҶМЕНТИ СТРАТЕГӢ ДАР ИНКИШОФИ СОҲАИ КИТОБДОРӢ ДАР ТОҶИКИСТОН

Дар мақола баъзе аз ҷанбаҳои рушди менеҷменти стратегӣ дар соҳаи китобдорӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Менеҷменти стратегӣ дар қатори менеҷменти инноватсионӣ, беи аз пеш, дар соҳаи китобдорӣ истифода мегардад. Вобаста ба менеҷменти стратегӣ олимони ва муҳаққиқони соҳаҳои гуногун таҳқиқот ба анҷом расонида, ҷиҳатҳои мухталифи онро баррасӣ намудаанд.

Дар шароити имрӯза аксарияти субъектҳои соҳаи китобдорӣ бо таваҷҷуҳ ба дурнамои кӯтоҳмуддат фаъолият мекунад.

Ғояи асосии менеҷменти стратегиро дарки зарурати таҳлили бефосилаи муҳити берун аз китобхона ва бо назардошти ин, қабул намудани қарорҳои барномавӣ ташиқ медиҳад. Китобхонаҳо бояд ҷунон системаҳои идоракуниро ташиқ ва татбиқ кунанд, ки барои қабули қарорҳои гуногун ва воқуниши сареъ ба тағйирёбии вазъ, дигаргуншавии дархостҳои истифодабарандагон ва амалҳои рақибон имконият диҳанд.

Дар тақмили фаъолияти гуногунҷабҳаи китобхонаҳо консепсияи менеҷменти стратегӣ аҳаммияти барҷаста дорад, зеро сифатнокии шароити вазъият, инчунин қобилияти пешгӯии инкишофи онҳо дар оянда дар ин замина метавонад ифодаи худро ёбад.

Менеҷменти стратегӣ кайҳо боз мавриди истифодаи китобхонаҳои хориҷӣ қарор гирифта, сабаби муваффақияти онҳо гардидааст. Дар шароити таъсири китобхонаҳои хориҷӣ ба соҳаи китобдории Тоҷикистон китобхонаҳои ватанӣ бояд, ки бо назардошти ҳувияту хусусияти тоҷикон аз усулҳои самараноки идоракунӣ истифода баранд. Таҷрибаи истифодабарии усулҳои менеҷменти стратегӣ барои ба даст овардани бартариҳои устувори рақобатӣ имконият медиҳад.

Таваҷҷуҳ ба масъалаи ташиқкули стратегии фаъолияти китобдорӣ ва нақши он дар ҳаёти ҷомеа дар даври соҳибистиқлолии мамлакат яке аз масъалаҳои муҳими илми китобдорӣ тоҷик ба шумор меравад.

Калидвожаҳо: менеҷменти стратегӣ, қарорҳои стратегӣ, системаи идоракунӣ, талаботи иқтисодӣ, меъёрҳои хизматрасонӣ, фаъолияти китобдорӣ, фаъолияти библиографӣ, тренинг, коммуникатсия, инноватсия, тасниф, дистрибутсия, диверсификатсия.

Имрӯзо ҳаёти ҷамъиятӣ дар самтҳои мухталиф тағйирёбанда ба назар мерасад, аммо ин ҷиҳат ба ҳар воситае заминаи рушдро фароҳам меорад. Чунин таҳаввулот ба ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва аз ҷумла

ба соҳаи фарҳанг таъсири назаррас мерасонад. Лозим ба ёдоварист, ки соҳаи фарҳангии ҷомеа аз зерсистемаҳои гуногуни ба ҳам алоқаманд таркиб ёфтааст. Соҳаи китобдорӣ яке аз муҳимтарин унсурҳои он ба ҳисоб меравад. Давра ба давра мо шоҳиди он мегардем, ки соҳаи мазкур вобаста ба дигаргуншавии ҳаёти ҷамъиятӣ хусусиятҳои навинро ба худ мегирад.

Воқеияти шароити муосири кишварҳо аз он дарак медиҳад, ки шаклҳои гуногуни менеҷмент метавонанд дар соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷамъиятӣ арзи ҳастӣ намоянд. Соҳаи китобдорӣ низ истисно нест. Хусусан, менеҷменти стратегӣ дар ин соҳа муҳим ба назар мерасад. Он дар қатори менеҷменти инноватсионӣ аз пештара дида, бештар дар соҳаи китобдорӣ истифода мегардад. Вобаста ба менеҷменти стратегӣ олимони ва муҳаққиқони гуногун тадқиқот бурда, ҷиҳатҳои мухталифи ин падидаро баррасӣ менамоянд.

Воқеияти Тоҷикистон аллакай бист сол инҷониб дар шароити гузариш ба муносибатҳои бозорӣ қарор дорад. Бо вучуди пешравиҳои муайян, аксарияти китобхонаҳои ватанӣ то ҳунӯз самти стратегии ҳудро, ки ба онҳо барои таъмини бартарии устувори рақобатӣ дар дурнамои дарозмуддат имкон меод, пайдо накардаанд. Мутаассифона, на ҳамаи китобхонаҳо аҳамияти усули стратегиро дар фаъолияти худ дарк кардаанд. Ҷаъ тавре ки таҷрибаи ватанӣ нишон медиҳад, аксарияти субъектҳои соҳаи китобдорӣ бо тавачҷуҳ ба дурнамои кӯтоҳмуддат фаъолият карда истодаанд.

Асоси ғояи менеҷменти стратегиро дарки зарурати таҳлили бефосилаи муҳити берунии китобхона ва бо назардошти ин, қабул намудани қарорҳои стратегӣ ташкил медиҳад. Китобхонаҳо бояд ҷунун системаҳои идоракуниро ташкил ва таъбиқ кунанд, ки барои қабул намудани қарорҳои гуногун ва воқуниши зуд ба тағйироти вазъи навин, дигаргуншавии дархостҳои истифодабарандагон ва амалҳои рақибон имконият медиҳанд.

Консепсияи менеҷменти стратегии китобхонаи мушаххас дар тавачҷуҳи он ба оянда асос ёфтааст, ки ин арзёбии сифатҳои шароити вазъият, инҷунин қобилияти пешгӯии инкишофи китобхонаро дар оянда дар назар дорад. Ин қисматҳои таркибии менеҷменти стратегӣ қайҳо боз мавриди истифодаи китобхонаҳои хориҷӣ қарор гирифта шуда, ба онҳо муваффақияти муайяно таъмин карда истодаанд. Дар шароити таъсири китобхонаҳои хориҷӣ ба соҳаи китобдории Тоҷикистон китобхонаҳои ватанӣ бояд, ки бо назардошти ҳувиату хусусияти тоҷикон аз усулҳои самараноки идоракунӣ истифода баранд. Таҷрибаи истифодабарии усулҳои менеҷменти стратегӣ барои ба даст овардани бартариҳои устувори рақобатӣ имконият медиҳад.

Тавачҷуҳ ба масъалаи ташаккули стратегии фаъолияти китобдорӣ ва нақши он дар ҳаёти ҷомеа дар даврони соҳибистиклолии мамлакат яке аз масъалаҳои муҳими илмии китобдории тоҷик мебошад.

Китобхонаи миллии Тоҷикистон метавонад собиткунандаи он бошад, ки менеҷменти стратегӣ дар фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои фаъолияти назаррас бошад.

Китобхонаи миллии Тоҷикистон рукни беназири фарҳанги миллий буда, дар ташаккули тамоми бахшҳои ҷомеаи ҳуқуқбунёду демократӣ ва дунявии Тоҷикистони соҳибистиклол нақши бузург дорад. Вобаста ба

талаботи маънавию иқтисодӣ ва сиёсии ҷомеаи муосири насли башар инкишоф меёбад, ба тарзу усулҳои фаъолиятҳои мазмунҳои тоза бахшида, ҷиҳати батадриҷ ғанигардонии боигарии моддию маънавии ҳамзамонон ва наслҳои оянда хизматҳои арзандаро сомон мебахшад» [11, с.15].

Китобхонаи миллии Тоҷикистон ба сифати маркази стратегӣ, методӣ, илмию иттилоотӣ ва фарҳангии аҳамияти ҷумҳуриявирошта барои пешбурди фаъолияти стратегии китобхонашиносӣ ва китобшиносӣ саҳм мегирад. Тибқи «Оинномаи Муассисаи давлатии КМТ» китобхона бо мақсади фароҳам овардани шароити мусоид ҷиҳати инкишофи фаъолияти стратегӣ дар фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, фаъолияти илмӣ-методиро дар ҷунин самтҳо ба анҷом мерасонад:

«- созмондиҳӣ ва баргузории таҳқиқоти илмӣ ва сотсиологӣ оид ба масъалаҳои хизматрасонии китобдориро библиографӣ ба аҳоли, таҳияи меъёрҳои хизматрасонии китобдорӣ, ҳуҷҷатҳои барномавӣ ва маълумотномаҳои таҳлилӣ оид ба рушди фаъолияти китобдорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- ҳамоҳангсозии корҳои илмию методӣ ва илмию таҳқиқотии китобхонаҳои ҷумҳурӣ оид ба фаъолияти китобдориро библиографӣ ва мутобиқнамоии нақшаву барномаи фаъолияти онҳо;

- омӯзиш ва таҳлили натиҷаҳои таҳқиқоти илмӣ, таҳияи маводи методӣ ва ҷорӣ намудани таҷрибаи пешқадами китобдорӣ дар фаъолияти кори китобхонаҳои ҷумҳурӣ;

- ташкили маркази таълимию тренингӣ оид ба азхудкунии технологияи наватарини соҳаи китобдорӣ барои китобдорони ҷумҳурӣ;

- банақшагирии тадбирҳои давлатӣ ва байналмилалӣ дар соҳаи фаъолияти китобдорӣ» [11, с.17].

Китобхонаи миллии Тоҷикистон ҳамчун маркази илмӣ-методӣ ва ҳамоҳангсози фаъолияти стратегии китобхонаҳои мамлакат дар ташаккули сиёсати стратегии китобдорӣ, татбиқи санадҳои меъёриву ҳуқуқии соҳаи китобдорӣ саҳм гирифта, барои пешрафти фаъолияти стратегии китобхонаҳо ва дар таҷрибаи кори онҳо ҷорӣ намудани таҷрибаи муфид мусоидат менамояд. Ҳамзамон ба китобхонаҳои мамлакат ҷиҳати баланд бардоштани нақш ва мақоми китобхона ҳамчун маркази фароҳамоварӣ, ҳифзу нигоҳдорӣ ва мавриди омӯзишу тарғиб қарор додани асноди дар ҳама шаклу намудҳои имконпазир интишорёфта ёрии амаливу методӣ мерасонад. Ёрии амаливу методӣ бештар тавассути таҳияву интишори дастуруламалҳо, маслиҳатҳои методӣ ва сафарҳои хидмати кормандони китобхона дар соҳаи фаъолияти стратегӣ роҳандозӣ шуда, дар онҳо масоили такмили фонди китобӣ, омӯзиш ва муҳофизати фондҳои китобхона, ташкили дастгоҳи маълумотдиҳӣ-библиографӣ, банақшагирии ва таҳияи ҳисоботи солона, усули коргузори ва пажӯҳишу таҳқиқ дар соҳаи китобдорӣ, татбиқи шаклу усулҳои наву самарабахши кор бо хонандагон, автоматисозии раванди китобдорӣ-иттилоотӣ, истифодаи технологияи нави иттилоотӣ-коммуникатсионӣ дар фаъолияти стратегии китобхонаҳо, таҳияи сомонаҳои интернетӣ, тақвияти заминаи моддиву техники китобхонаҳо

ва дар ин робита қорӣ намудани хизматрасонии музнок дар фаъолияти онҳо, мавриди баррасӣ қарор мегиранд. Бештари маводи методиву дастурамалҳои таҳиякардаи Китобхона дар баланд бардоштани сатҳи дониши кормандони китобхонаҳои мамлакат ёрӣ расонида, барои рушди фаъолияти китобдорӣ ва татбиқи нағзониҳо дар таҷрибаи кори китобхонаҳо мусоидат менамоянд.

Китобхона аз рӯзҳои аввали таъсисёбиаш ба пешбурди фаъолияти илмиву методӣ дар соҳаи стратегияи китобдорӣ таваҷҷӯҳи ҷиддӣ зоҳир намуда, тӯли солҳои фаъолияти стратегияи хеш дар ин ҳода комёбиҳои назаррасро касб кардааст. «Бахусус, аз солҳои 30-юм то давраи оғози Ҷанги Бузурги Ватанӣ фаъолияти китобхона, асосан дар самти бунёди фонди китобӣ, муҳайё сохтани толорҳои хониш, ташкили хадамоти китобдорӣ ва библиографӣ ба хонандагон, ташкил ва баргузории чорабиниҳои оммавӣ ва ҷалби аҳоли ба китобхона ва китобхонӣ равона шуда буд» [8, с.29]. Дар баробари иҷрои корҳои муқаррарии китобхона масъалаи мутабиқсозии назария ба амалияи кори китобхона ба миён омад. Дар замони ҳозира зарур буд, ки сатҳи дониши кормандони китобхона ба вижагиҳои кори китобхона мувофиқ кунонида шавад ва онҳо тарзу усулҳои кор бо хонандагон ва таҳияву истифодаи манбаҳои пажӯҳишӣ, аз қабيلي фехристу картотекаҳоро хуб донанд. Ба ин хотир барои кормандони китобхона курсҳои омӯзишӣ ташкил карда шуданд. Соли 1936 дар сохтори Китобхона кабинети методӣ ба фаъолият шурӯъ кард ва барои кормандони китобхона курсҳои омӯзишии «Тасвири библиографии асарҳои ҷопӣ» ва «Ташкили фехристи алифбой» доир гардиданд. «Самти дигари фаъолияти методӣ, ки дар даҳсолаи аввали мавҷудияташ китобхона роҳандозӣ намуд-таҳияи дастурамалҳои қорӣ ва дастурҳои методӣ барои китобхонаҳои мамлакат буд.» [13, с.58-63]. Таъмин намудани китобхонаҳои ҷумҳурӣ бо маводи зарурии методиву дастурамалҳои қорӣ мутахассисони соҳаро вазифадор намуд, ки ба рушди соҳаи китобдорӣ тоҷик, бахусус назарияю услуби он таваҷҷӯҳи амиқ зоҳир намоянд. Аз ин рӯ, кормандони Китобхонаи миллии баҳри ҳалли муаммоҳои мавҷуда камари ғиммат бастанд ва дар танзиму таҳияи асарҳои методию библиографӣ фаъолон ширкат варзиданд. Онҳо ба ҳубӣ дарк карданд, ки вазъи онрӯзаи фаъолияти китобхонаҳои ҷумҳурӣ ба ҳалли мушкилоти мавҷуда мусоидат намекунад ва эҳтиёҷоти ба китобдоштаи ҷомеаро пурра қонеъ кардани метавонад. Бахусус, масоили суст амал кардани хадамоти китобдорӣ дар байни омма, мавриди омӯзиш ва тарғиб қарор нагирифтани таҷрибаи пешқадам, бо таври бояду шояд доир нагардидани чорабиниҳои оммавӣ дар китобхонаҳо, номукамалии дастгоҳи маълумотдиҳӣ-библиографӣ, бидуни нақша ва бидуни назардошти эҳтиёҷоти хонандагон нашр шудани китобномаҳо, устувор набудани ҳампайвасти назария ва амалияи китобхонашиносӣ ва библиографияшиносӣ тоҷик, аз ҷумлаи муаммоҳое буданд, ки таваҷҷӯҳи кормандони китобхонаро бештар ба худ ҷалб карданд. Яке аз вазифаҳои асосии Китобхонаи миллии Тоҷикистон, ҷуноне ки дар моддаи 18-и Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти китобдорӣ» таъкид шудааст: «анҷом додани корҳои илмию тадқиқотӣ

дар соҳаи китобхонашиносӣ, библиографияшиносӣ, китобшиносӣ, фаъолияти иттилоотӣ ва дигар илмҳои вобаста ба он» [10, с.12] мебошад. Ҳамзамон китобхона чиҳати пешбурди корҳои илмӣ таҳқиқотӣ, илмӣ иттилоотӣ ва методӣ дар соҳаи фаъолияти китобдорӣ, библиографӣ, кори китобшиносӣ ва дигар соҳаҳои бо ҳам алоқаманд фаъолияти дастаҷамъонаро ба амал мебарорад. Воқеан Китобхонаи миллии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали таъсисёбиаш дар радиои иҷроӣ рисолати таҳассусӣ хеш—ҷамъовариву бақайдгирӣ, коркарду танзим, таснифу гурӯҳбандӣ, ҳифзу нигоҳдорӣ ва тарғибу ташвиқи асноди дар ҳамаи намудҳои имконпазир интишорёфта боз муваззаф шуда буд, ки дар баррасии масоили назарии соҳа ва таҳқиқу роҳандозии афкори пешқадами илмӣ дар фаъолияти хеш саҳм гирад. Яъне, бо ибораи дигар гӯем «Китобхона на танҳо ҳамчун маркази фароҳамовариву нигоҳдорӣ ва мавриди омӯзишу тарғиб қарор додани осори ҷопиву қаламӣ хизмати шоистаро ба анҷом расонидааст, балки ба ҳайси донишқадаи китобдорӣ чиҳати таълиму тарбияи кадрҳои ҷавони соҳаи китобдорӣ низ саҳми муносиб гузоштааст. Дар Китобхона омӯзиши масоили назарӣ ва амалии соҳаи китобдорӣ бештар тавассути ташкили курсҳои омӯзишӣ ба роҳ монда мешуд.» [15, с.2].

Китобхонаи миллии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали таъсисёбиаш барои пешбурди фаъолияти хеш ба дастовардҳои илмӣ ва таҷрибаи китобхонаҳои пешрафта така намуда, фаъолияти илмӣ-таҳқиқотиро бо дарназардошти тақозои ҳар як давраи рушди ҳаёти ҷомеа роҳандозӣ кардааст.

Тӯли солҳои фаъолияташ китобхонаи мазкур вобаста ба тақозои давр ва вазифаҳои ба зиммадошташ борҳо таҳқиқоти сотсиологӣ барпо намудааст. Ташкил ва баргузории таҳқиқоти сотсиологӣ, аз як ҷониб, барои муайяну мушаххас намудани муаммоҳо ва омӯзиши вазъи феълии фаъолияти китобхона маълумот диҳанд, аз ҷониби дигар, ба таҳқиқотчиён имкон медиҳанд, ки роҳҳои ҳалли масоили мавҷуда ва дурнамои рушди фаъолияти минбаъдаи китобхонаро нишон дода, дар таҳқиқу баррасии масоили назарии соҳа саҳм гиранд. Китобхонаи миллии, ки қаблан Китобхонаи давлатии ба номи Фирдавсӣ ном дошт, дар ҳамкорӣ бо Китобхонаи ба номи Ленини собиқ ИҶШС солҳои 1973-1975 таҳқиқоти сотсиологиро доир ба мавзӯи «Маҷрои хониш ва бозпурсӣ аз ин ҷараён дар деҳоти водии Ҳисор» [9, с.4] баргузор намуд. Ҳадафи асосии он омӯзиш ва таҳқиқи мазмуну мундариҷаи хониши гурӯҳҳои мухталифи хонандагон дар деҳот, омадани онҳо ба китобхона, муайян намудани шавқу рағбати онҳо ба хониши адабиёти гуногунмазмун, дорой ва ноқисии захираи китобхонаҳо бо адабиёти ниёзи хониш буд.

Ҳамин тариқ, чунин хулоса баровардан мумкин аст, ки фаъолияти стратегияи китобхона бояд ба самтҳои стратегияи зерин равона карда шаванд:

1. Мавқеъгузории китобхона ҳамчун ҷойгоҳи дастрас, хушсифат ва боэътимод;
2. Афзоиши ҳиссаи китобхона (аз рӯи хонандагони китоб);
3. Рушди шабакаи дистрибусионии китобхонаҳо дар минтақаҳои гуногун;

4. Намоиши маҷмуи асарҳо ба муштариёни корпоративӣ;

5. Тағйири мавқеъ аз асарҳои бонуфузу пурқимат, на асарҳои дастрасу боэътимод ва китоб барои ҳар кас.

6. Мутобиқшавӣ ба стратегияи хусусиятҳои миллии маҳаллӣ – истифодаи услуги милли ва забони давлатӣ.

Дар доираи самтҳои стратегӣ чидду ҷаҳди асосӣ ба рушди омилҳои зерин ба ҳарч дода мешавад:

1. Воридшавӣ ва мустаҳкам кардани мавқеъ дар минтақаҳои гуногуни ҷумҳурӣ;

2. Нигоҳдории стратегӣ ва таҳкими некроҳии базаи хонандагони китоб.

3. Таблиғи хизматҳои стратегияи иловагӣ, асарҳо ва хизматҳо барои хонандагон, хизматҳои шабакавии китобхона ва ғайришабакавии он;

4. Фурӯши китобҳои дар намоишгузошта, ки барои тағйир додани сохтори китобхона ба сӯи афзоиши ҳиссаи китобхонавии дохили он имконият доданд;

5. Рушди фаъолияти худ дар тамоми минтақаҳои кишвар;

6. Баргузории лоиҳаҳои стратегияи иҷтимоӣ ва муаррификунонда.

7. Беҳтар намудани намоёндагӣ ва намоиши китобхонаҳо дар нуқтаҳои гуногуни шаҳр.

Бо назардошти гуфтаҳои боло, чунин хулосабарорӣ кардан мумкин аст, ки менеҷменти стратегӣ дар фаъолияти китобдорӣ нақшҳои зеринро мебозад:

1. Стратегия барномаи генералии амал аст, ки бартариву захираҳоро барои ноил шудан ба мақсади асосӣ муайян мекунад. Он мақсадҳои асосӣ ва роҳҳои расидан ба онҳоро тавре муқаррар мекунад, ки китобхонаҳо самти ягонаи ҳаракатро ба даст меорад.

2. Менеҷменти стратегӣ ҷараёни қабул ва амалигардонии қарорҳои стратегӣ мебошад, ки унсури марказии он интиҳоби стратегияест, ки ба муқоисаи иқтидори захиравии ҳуди корхона бо имкониятҳои ва таҳдидҳои муҳити берунии фаъолияти корхона мебошад.

3. Стратегияро ҳамчун унсури асосии пайванди байни мақсадҳои мавриди назари китобхона ва услуги рафтори интиҳобнамудааш барои расидан ба ин ҳадафҳои метавон шинохт. Стратегия бояд «пайванди замон» гардад, ки гузашта ва ояндаро ба ҳам пайваста, ҳамзамон роҳи инкишофро нишонагузорӣ мекунад.

4. Раванди идоракунии стратегия аз марҳилаҳои зерин иборат аст: муайян намудани таъйинот ва мақсадҳо; таҳлили муҳити беруни ва дохили; интиҳоб ва таҳияи стратегия; амалисозии стратегия; арзёбӣ ва назорати иҷрои стратегия.

5. Матритсаи Ансофф аз меҳварҳои уфуқии «молҳои ширкат» ва амудии «бозорҳои ширкат» асос ёфта, стратегияҳои мувофиқи зеринро дарбар мегирад: стратегияи воридшавӣ ба бозор (моли пешина – бозори пешина), стратегияи рушди бозор (моли пешина – бозори нав), стратегияи рушди мол (моли нав – бозори пешина) ва стратегияи диверсификатсия (моли нав – бозори нав).

Навоарӣ, пеш аз ҳама ин ҷараёни зехнӣ аст. Аз ин лиҳоз, мазмуни ин давраи навоарӣ омӯзиши ҳаёти китобхона доир ба инноватикаи ояндаи он, гирифтани ахбори зарурӣ мебошад.

Адабиёт

1. Ансофф, И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб.: Питер Ком, 1999. – 416 с.
2. Ансофф, И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М.: Экономика, 1989. – 519 с.
3. Волкогонова, О. Д. Стратегический менеджмент / О. Д. Волкогонова. – Москва: ФОРУМ, «ИНФРА-М», 2010. – 254 с.
4. Герчикова, И. Н. Менеджмент / И. Н. Герчикова. 2-е изд. М.: ЮНИТИ, 1995. – 487 с.
5. Гершунский, Б. С. Философия образования стратегического менеджмента / Б. С. Гершунский. – М.: Московский психолого-социальный институт, Флинта. – 1998. – 509 с.
6. Гольдштейн, Г. Я. Стратегический менеджмент / Г. Я. Гольдштейн. – Таганрог: ТРТУ, 2003. – 94 с.
7. Гурков, И. Б. Стратегический менеджмент организации / И. Б. Гурков. – М.: ТЕИС, 2004. – 239 с.
8. Дадабоев, Т. Хишти аввали Китобхонаи миллӣ гузошта шуд / Т. Дадабоев // Тоҷикистон. – 2007. – № 1-2. – 98 с.
9. Дар бораи беҳтар намудани вазъи Китобхонаи миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Фирдавӣ: Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. – 2003. – 23 август; Садои мардум. – 2003. – 26 август.
10. Дар бораи фаъолияти китобдорӣ: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон // Ҷумҳурият. – 2003. – 9 август.
11. Комилзода, Ш. Китобхонаи миллии Тоҷикистон ва истифодабарии он / Ш. Комилзода // Фаъолияти китобдорӣ дар Тоҷикистон Роҳнамо. – Душанбе: Офсет, 2013. – 241 с.
12. Комилзода, Ш. Китобхонаи миллии Тоҷикистон: дирӯз ва имрӯз / Ш. Комилзода. – Душанбе: Ирфон, 2015. – 196 с.
13. Махмадҷонов, Ҳ. Нигоҳе ба таърихи инкишофи Китобхонаи миллӣ / Ҳ. Махмадҷонов // Ганҷинаи фарҳанг: Ҷашннома бахшида ба 70 солагии КМҶТ ба номи Фирдавӣ. – Душанбе: Эҷод, 2004. – 176 с.
14. Раджабова, Н. Ш. Управление инновационными процессами в сельских библиотеках Республики Таджикистан / Н. Ш. Раджабова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2018. – № 4. – С. 203-206.
15. Шукурова, Г. Дастовардҳои Китобхонаи миллии Тоҷикистон / Г. Шукурова, М. Каримов // Баҳори Аҷам – 2012. – 4 сентябр.

Рачабова Назира

РОЛЬ СТРАТЕГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА В ФОРМИРОВАНИИ И РАЗВИТИИ БИБЛИОТЕЧНОГО ДЕЛА В ТАДЖИКИСТАНЕ

В статье анализируются некоторые аспекты стратегического менеджмента в сфере библиотечного дела. Стратегический менеджмент, как часть инновационного менеджмента, используется в сфере библиотечного дела более чем когда-либо ранее. Что касается

стратегического менеджмента, ученые и исследователи различных областей провели исследования и обсудили различные его аспекты.

Как показывает отечественный опыт, большинство субъектов библиотечного дела действуют в связи с краткосрочной перспективой развития библиотечной сферы.

Основная идея стратегического менеджмента – осознание необходимости постоянного анализа среды вне библиотеки и, с учетом этого, принятия программных решений. Библиотеки должны создавать такие управленческие системы, которые способствовали бы принятию разных решений и быстрого отклика на новейшие изменения и преобразования потребностей потребителей, а также действий конкурентов.

Концепция стратегического менеджмента имеет большое значение в совершенствовании многогранной деятельности библиотек, поскольку в этом контексте может быть выражено качество условий и ситуаций, а также возможность прогнозирования их развития в будущем.

Стратегический менеджмент давно используется зарубежными библиотеками и является причиной их успеха. В условиях влияния зарубежных библиотек на сферу библиотечного дела Таджикистана отечественные библиотеки должны использовать эффективные методы управления с учетом самобытности и особенностей таджиков. Опыт использования методов стратегического менеджмента позволяет получать устойчивые конкурентные преимущества.

Внимание к вопросу стратегического развития библиотечной деятельности и ее роли в жизни общества в эпоху независимости страны является одним из важных вопросов таджикского библиотечного дела.

Ключевые слова: стратегический менеджмент, стратегические решения, система управления, экономические требования, критерии обслуживания, тренинг, деятельность библиотекаря, деятельность библиографа, коммуникация, инновация, классификация, дистрибуция, диверсификация.

Rajabova Nazira

THE ROLE OF STRATEGIC MANAGEMENT IN THE FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE LIBRARIANSHIP IN TAJIKISTAN

The author of article analyzes some issues of strategic management in the development of librarianship. Along with innovation management, today, strategic management is used in the library sector. Scientists and researchers from various scientific circles regarding strategic management have considered different aspects of this phenomenon.

As experience shows, most of the subjects of librarianship act in connection with the short-term perspective of the development of the library sector.

The main idea of strategic management is the awareness of the need to make different strategic decisions without an intermediate analysis of the external environment of the library, and considering this. Libraries should create management systems that facilitate decision-making and rapid response

to the latest changes and transformations in consumer needs and competitors' actions.

The concept of strategic management is of great importance in improving the multifaceted activities of libraries, since in this context the quality of conditions and situations can be expressed, as well as the ability to predict their development in the future.

Strategic management has long been used by foreign libraries and has become the reason for their success. In the context of the influence of foreign libraries on the sphere of librarianship in Tajikistan, domestic libraries should use effective management methods, taking into account the identity and characteristics of Tajiks. The experience of using strategic management methods allows obtaining sustainable competitive advantages.

Attention to the issue of the strategic development of library activities and its role in the life of society in the period of the country's independence is one of the important issues of Tajik librarianship.

Keywords: library, strategic management, strategic decision, management system, service criteria, training, communication, innovation, classification, librarianship.

УДК: 7.072.2(575.3):75.056.935/.036 (5-191.2)

Муҳиддинов Саидали

ВКЛАД ИСКУССТВОВЕДА МУКАДДИМЫ АШРАФИ В ИЗУЧЕНИЕ СРЕДНЕАЗИАТСКОЙ МИНИАТЮРНОЙ ЖИВОПИСИ XVI-XIX ВВ.

В статье рассматривается вклад известного таджикского учёного, доктора искусствоведения, Заслуженного деятеля науки Таджикистана, профессора Мукаддимы Ашрафи в изучение среднеазиатской миниатюрной живописи XVI-XIX вв. Изучение этих миниатюр позволило ещё в 1950-х годах сделать вывод о самостоятельном пути развития среднеазиатской миниатюры, доказать её оригинальность, выявить специфические черты и своеобразие. В ходе искусствоведческих исследований, в которых обоснованно утверждали, а порою и отвергали развитие вышеуказанной миниатюрной живописи, в науку вошли самостоятельные школы, такие как Гератская, Самаркандская и Бухарская. Эти художественные центры имели свои особенности, стиль, характерные черты, позволяющие отличить их от других, свои традиции, основателей, мастеров, чей опыт использовали представители вновь созданных школ миниатюрной живописи. Изучая существование преемственных связей между Гератской и Мавераннахрской школами в Средней Азии, М.М. Ашрафи рассматривает эволюцию развития живописи. Автор, начиная от памятников наиболее раннего периода, далее рассматривает деятельность Тебризской, Ширазской, Багдадской школ миниатюрной живописи. В работах М.М. Ашрафи прослеживается сложение Гератской, Самаркандской и Бухарской школ миниатюрной живописи. В процессе работы по изысканию подлинников автора было обнаружено большое количество миниатюр, которые созданы в художественных центрах Средней Азии, особенно в Бухарской школе. Изучение миниатюрной живописи в эти годы требовало от учёных и исследователей систематизации накопленных знаний и определение преемственности в последовательности истории миниатюры. В их числе профессор М.М. Ашрафи, которая предложила периодизацию средневековой миниатюры Ирана и Средней Азии, состоящую из трёх периодов. При изучении художественных памятников в качестве главных элементов были использованы место, время изготовления миниатюр, имена их создателей, художников, стиль школы и т.д.

Ключевые слова: М.Ашрафи, среднеазиатская миниатюра, самобытность, Герат, Самарканд, Бухара, школа, художник-миниатюрист, композиция, иллюстрированная рукопись, оригинальность, выявление, специфические черты.

В прошлом веке историки, искусствоведы, специалисты в области книговедения и миниатюроведения обратили особое внимание на изучение школы миниатюрной живописи Мавераннахра и Хорасана, в состав которой входили Самаркандская, Бухарская и Гератская школы миниатюрной живописи. В ходе искусствоведческих исследований, в которых обоснованно утверждали, а порою и отвергали развитие

вышеназванной миниатюрной живописи, в науку вошли самостоятельные школы, такие как Гератская, Самаркандская и Бухарская. Эти художественные центры имели свои особенности, стиль, характерные черты, позволяющие отличить их от других, свои традиции, основателей, мастеров, чей опыт использовали представители вновь созданных школ миниатюрной живописи.

С этой точки зрения, освещение истории миниатюрной живописи являлось одной из первостепенных задач вышеназванных учёных и специалистов. В частности, истории миниатюрной живописи Гератской и среднеазиатских школ миниатюрной живописи посвящены монографии, статьи, альбомы, диссертационные исследования и другие публикации на разных языках.

Историографическое исследование этих школ миниатюрной живописи, осуществлялось в монографии автора данных строк [12].

В частности, изучение Гератской, Самаркандской, Бухарской школ миниатюрной живописи стало объектом пристального внимания известного таджикского учёного, доктора искусствоведения, профессора Мукаддимы Мухтаровны Ашрафи. Она ещё в 60-80-х годах прошлого века вошла в десятку крупных исследователей миниатюрной живописи Ирана и Средней Азии. Так как Гератская школа являлась одной из крупнейших школ миниатюрной живописи средневекового Востока, перед учёными различных стран стояли не только задачи по выявлению, уточнению, атрибутированию миниатюр, но и требовалась серьёзная работа по определению стиля школ, которым принадлежат эти произведения. Следовательно, конкретизировать знания, касающиеся стиля той или иной школы, её художественного языка и композиционных приёмов, сюжета, костюма персонажей.

М.М. Ашрафи в своих работах прослеживает сложения данной школы миниатюрной живописи, подвергая анализу миниатюры Гератской школы миниатюрной живописи, в том числе, автор пишет, что мастерство гератских художников достигло той ступени, когда они, отлично владея выразительными средствами, стали уже решать сложные проблемы эмоциональной выразительности образа, передавая поэтическое возвышение картины природы, разнообразный эмоциональный настрой торжественного приёма или лирически нежной встречи влюблённых, или же накалённых напряжением борьбы батальных композиций [12, с.71].

По утверждению специалистов, важно было учесть место, время изготовления миниатюр, имена их создателей, художников и многое другое.

Придерживаясь принципов строгого историзма и методов сопоставительного анализа, М.М. Ашрафи выдвинула положение о том, что «любое заключение о преемственности, эволюции стиля, роли той или иной школы могут иметь ценность только тогда, когда они базируются на прочной источниковедческой основе. Вместе с тем, они должны опираться на точно датированные и локализованные памятники» [9, с.14-15].

Исходя из этого, в исследованиях учёных основополагающим стал исторический подход к изучению миниатюры, вобравший в себя сведения

об историко-художественной среде мастерских художников, заказчиков и меценатов той или иной эпохи.

Известно, что Гератская школа миниатюрной живописи в самобытности не уступала многим крупным школам Востока. М.М. Ашрафи посвятила много работ Гератской школе и другим центрам по подготовке иллюстрированных рукописей. Однако, её пристальное внимание было приковано именно к среднеазиатской миниатюрной живописи XVI-XIX вв.

В процессе кропотливой работы по изысканию подлинников исследователями было обнаружено большое количество миниатюр XVI-XVII вв., которые были созданы в художественных центрах Средней Азии. Изучение этих миниатюр позволило ещё в 1950-х годах сделать вывод о самостоятельном пути развития среднеазиатской миниатюры, доказать её оригинальность, выявить специфические черты и своеобразие. В результате в науку было введено такое понятие, как «среднеазиатская» (Г.А. Пугаченкова, В.Г. Долинская, А.А. Семёнов) и «мавераннахрская» (О.И. Галеркина) миниатюра. Однако по этому вопросу появились разногласия. Суть разногласий заключается в различных подходах к вопросу о происхождении Среднеазиатской (Мавераннахрской) школы миниатюры. В частности, учёный ориенталист А.А. Иванов полностью отрицал существование в XIV-XV вв. самобытной миниатюрной живописи в этом регионе, а все обнаруженные миниатюры, несмотря на признание их многочисленными исследователями, рассматривал как произведения иранских школ. Совершенно противоположную позицию по этому вопросу занимала, один из исследователей среднеазиатской миниатюры, академик АН Узбекистана Г.А. Пугаченкова.

Мы не будем останавливаться подробно на данной дискуссии, но можно подчеркнуть, что ещё до разгара дискуссии М. М. Ашрафи в 1961 году опубликовала свою статью «К вопросу о развитии среднеазиатской миниатюры в XVI в.» [2, с.158-166].

В ней даётся характеристика художественных особенностей миниатюр рукописей «Фатхнаме». В этой статье автор использует понятие «среднеазиатская миниатюра».

В искусстве Средней Азии первой половины XVII столетия продолжается стилистическая линия XVI века. Для этого периода характерно преобладание в миниатюрах сцен лирического и бытового характера. М.М. Ашрафи на Всесоюзной конференции «Искусство и археология Ирана и его связь с искусством народов СССР с древнейших времён» выступает с докладом: «Бехзод и проблемы традиции в средневековой миниатюре Ирана и Средней Азии» [8, с.18-19].

Автор, изучая рукописи «Шахнаме» Фирдоуси, «Хамсе» Низами, Хусрава Дехлави, «Бустон» и «Гулистон» Саади, этих наиболее характерных для XV в. иллюстрированных списков, приходит к такому выводу, что анализ миниатюр Бехзода показывает преемственную связь с предшествующей живописью. Сравнение работ Бехзода и ранних художников Герата, Шираза, Йезда показывает, что творческий метод средневекового мастера предполагает в односюжетных миниатюрах использование выработанных в предшествующем развитии, ставших уже общепринятыми композиционных схем или отдельных её частей,

персонажей или группы их. Человек в действии в окружении правдоподобной обстановки – вот где в основном концентрируются творческие описки и находки Бехзода [8, с.18-19]. «Человек – главный герой искусства Бехзода», – пишет М.М. Ашрафи.

Если точнее, эволюция его творчества – это прежде всего эволюция отношения художника к изображению человека. Он ищет средства передачи движения человека. Новые приёмы выражения линейным контуром живых, правдоподобных поз его и жестов, более реальных пропорций человеческого тела. Бехзод изображает людей в привычной для них обстановке, которая становится в его миниатюрах не фоном, а окружающей его героев средой. Фигуры изображаются им уже во взаимодействии друг с другом и окружающим их пространством. Художник совершенствует и построение композиций, и изображение пейзажа, архитектуры, создавая в миниатюре иллюзорную пространственность [6, с.30-31]. Таким образом, Бехзод доводит до совершенства сложившиеся уже к его времени композиционные схемы многих сюжетов, обогащает их новыми образами.

В это время немаловажное значение имела и Самаркандская школа миниатюрной живописи. На протяжении многих десятилетий искусствоведы, в том числе М. Ашрафи, в своих исследованиях обращались к Самаркандской школе. Она в своём докладе на Всесоюзной конференции «Искусство и археология Ирана и его связь с искусством народов СССР с древнейших времён» анализировала деятельность данной школы и, сравнивая их с гератскими и ширазскими памятниками, отметила: «...убеждает, что школе присущ свой особый декоративный строй» [9, с.84]. Это говорит о том, что Самаркандская школа миниатюры была связана с местной традицией живописи, но в пейзажах всё-таки наблюдается влияние иранских школ миниатюры.

Стоит отметить, что прослеживается наличие преемственных связей между гератской и мавераннахрской школами в Средней Азии, однако существовало и оригинальное направление в миниатюре, особенно находящиеся за пределами столицы.

Другой самостоятельной школой миниатюры Мавераннахра являлась бухарская, наиболее изученная и признанная одним из важных центров живописи Среднего Востока. В изучение данной школы определённый вклад внесли Г.А. Пугаченкова, А.А. Семёнов, О.Ф. Акимускин, М.М. Ашрафи, Б.Г. Долинская, О.И. Галеркина и др.

Особенно основательно данную школу исследовала профессор М.М. Ашрафи. Она, подведя некоторые итоги исследования по изучению Бухарской школы миниатюры, выпускает книжку «Бухарская школа миниатюрной живописи 40-70-х годов XVI века» [4]. Работа является кратким очерком бухарской миниатюрной живописи данного периода. В ней представлена поэтапная картина развития этого замечательного вида искусства в Бухаре, показана эволюция стиля блестящих мастеров Бухарской школы - Махмуда Музаххиба и Абдулы, определён круг их работ, уточнено время создания некоторых из них. Как известно, наиболее выдающимися представителями Бухарской школы были Махмуд Музаххиб и Абдула. Именно творчество Абдуллы наиболее ярко отражает своеобразие Бухарской школы. Учитывая значение творчества Махмуда Музаххиба не только для Бухарской школы миниатюрной

живописи, М.М. Ашрафи на основе многочисленных опубликованных источников и анализа его работ публикует в столь престижном журнале советской эпохи «Народы Азии и Африки», который выходил в Москве, свою статью «О творчестве бухарского художника XVI в. Махмуда Музаххиба» [7, с.143-148]. В статье, подвергая анализу его работы, автор, в частности, отмечала, что Махмуд Музаххиб был одним из ведущих художников XVI в. Особенно автор отмечала значение его творчества в переходном периоде «...когда складывалось своеобразие Бухарской школы на основе слияния местных традиций с великолепной живописью гератских мастеров» [7, с.143-148].

Можно с уверенностью сказать, что искусствовед М.М. Ашрафи и её работы в этой области постепенно обретают признание.

Известный учёный, доктор филологических наук, профессор А. Хромов в своей рецензии «Искусство рукописной книги» [13, с.86-87] на книгу под названием «Искусство рукописных книг в Центральной Азии XIV-XVI веков» (вышедшей на английском языке в издательстве ЮНЕСКО) отмечает, что книга посвящена искусству каллиграфии, оформлению рукописи и переплёта, искусству миниатюрной живописи. Из десяти авторов книги трое представляют нашу страну. В их числе таджикский искусствовед М. Ашрафи-Айни. В главе «Бухарская школа миниатюры до 1550 года», написанной М. Ашрафи-Айни, показаны самобытность Бухарской школы, миниатюры, её традиционные связи и этапы развития. Эта школа была вершиной искусства живописи народов Средней Азии. Тем более, что именно Бухарская школа миниатюрной живописи считалась до недавнего времени изученной. Профессор Безил Грей отмечает, что благодаря исследованию М. Ашрафи искусствоведы получили возможность по-настоящему ознакомиться с этой важной школой миниатюрной живописи [13, с.87].

В течение десятилетий у учёного накопилось много материалов и опыта в изучении Бухарской школы миниатюры. Результатом этих усилий стала в 1987 году публикация крупной монографии «Бехзод и развитие Бухарской школы миниатюры XVI в.» [9]. Исследование посвящено развитию бухарской миниатюры XVI в., в свете преемственности предшествующей традиции живописи XVI в. творчеству великого художника Востока - Камолиддина Бехзода. Привлечён обширный материал по искусству миниатюры XVI – начала XVII в., как имеющийся в научных публикациях, так и проанализированный автором в подлинниках, хранящихся в коллекциях СССР, Польши, Ирана, Индии, Франции, Англии, Ирландии. Это повлияло по-новому подойти к памятникам живописи Бухары XVI в., выявило новый аспект их изучения в связи с проблемой специфики преемственности традиции в средневековой культуре. Произведения Бухарской школы рассматриваются не как свод отдельных памятников, а в процессе их эволюции. Такой системный подход дал возможность воссоздать общую картину становления развития бухарской миниатюры, определил её место в истории средневековой миниатюры.

Не останавливаясь на достигнутом, она исследовала также миниатюры позднего времени, т.е. миниатюры Средней Азии XVII-XIX вв. По её мнению, «миниатюра и художественное оформление рукописной книги Средней Азии XVIII-XIX вв. является очень

актуальной темой изучения истории культуры Средней Азии» [10, с.175]. Она в своей статье «Миниатюры Средней Азии XVIII-XIX вв.», опубликованной в сборнике научных статей «Очерки истории и теории культуры таджикского народа», выпущенной в 2001 году и посвящённой 545-летию Камолиддина Бехзода, [10, с.175] отмечает, что в своем изложении опиралась на исследование Э.М. Исмаиловой: наиболее подробно изучавшиеся рукописи XVIII-XIX вв., а также на свои наблюдения [10, с.175]. Автором прослеживается история изучения предлагаемого вопроса, анализируются сохранившиеся иллюстрированные рукописи описываемого периода, рассматривая мнение авторов Г.А. Пугаченкова, Э.М. Исмаилова, Е.А. Поляковой по поводу сюжета датировки миниатюр, трактовки пейзажа и архитектуры в описываемых миниатюрах, она идёт на полемику и предлагает свой взгляд. Большое внимание автор обращает на творчество Ахмада Дониша как художника. По убеждению автора «в поздней миниатюре ярче всего проявляется тенденция фольклорности. Это видно и в иллюстрациях «Юсуфа и Зулейха» Джами и Низами, и к поэме «Лейли и Меджнун» Физули, Носыра Ходжи, и к «Хамсе» Алишера Навои. Но если все названные произведения миниатюрной живописи проявляют традиционность в отборе сюжетов для иллюстрирования, то в стиле живописи они поражают своей беспомощностью, примитивизмом, эклектичностью, потерей чувства стиля, отсутствием профессиональных навыков. Кризисность проявляется в стиле всех миниатюр и бухарских, и кокандских, дарвазских и хивинских» [10, с.175-188]. Далее, анализируя факты, автор заключает, что: «все изложенное выше показывает, как велико искусство изобразительности миниатюры эпохи классики постепенно в XVIII-XIX вв. пришло к замиранию развития» [10, с.187].

Изучение миниатюрной живописи в эти годы требовало от учёных и исследователей систематизации накопленных знаний и определение преемственности в последовательности истории миниатюры. Поэтому не стало исключением и определение периодизации истории миниатюры. Исследователи Б.Е. Денике, О.Ф. Акимушкин, В.В. Веймарн, Г.А. Пугаченкова, Б.В. Ремпель, Б.Г. Долинская, А.А. Иванов, О.И. Галеркина, Ш.М. Шукуров, А.Т. Адамова, М.М. Ашрафи, Л.Н. Додхудоева, западные учёные Э. Блоше, Е. Кюнель, К. Вайцман и другие в своих исследованиях предложили различные варианты периодизации истории миниатюрной живописи. В их числе профессор М.М. Ашрафи предложила следующую периодизацию средневековой миниатюры Ирана и Средней Азии, который состоит из трёх периодов:

1. XIII – первая половина XV вв.;
2. Вторая половина XV-XVI вв.;
3. Конец XVI-XVII вв.

В том числе, исследователь А.А. Иванов, конкретизируя регионы, предложил использовать следующую периодизацию:

1. Иранская миниатюра XIV-XVII вв.;
2. Мавераннахрская (Среднеазиатская) миниатюра XVI-XIX вв. [12, с.6-7].

Таким образом, многие учёные вынесли на обсуждение периодизаций миниатюрной живописи, исходя из опыта изучения взаимовлияния школ и их самобытности.

Профессор М.М. Ашрафи также проделала огромную работу по пропаганде и популяризации миниатюрной живописи в республике и за рубежом.

В 2001 году к 10-летию Независимость Республики Таджикистана в Российской Федерации вышел специальный выпуск журнала «Огонёк». В беседе с корреспондентом Е. Линовой профессор М.М. Ашрафи, говоря о повышенном интересе Запада к восточной культуре, отметила, что «Запад и впрямь сейчас вновь повернулся лицом к Востоку. Восток стал популярен. Недавно я вернулась с конференции, которая была посвящена культуре Ирана, где делала доклад на тему средневековой живописи. Эта конференция проходила в Вашингтоне. Потом ездила в Берлин на презентацию книги «Ислам – искусство и архитектура». В сентябре в Вене прошла конференция по Средней Азии» [11, с.89-98], на вопрос: «Как же таджикские миниатюры попали в Гарвард?» был такой ответ М.М. Ашрафи: «Это очень интересная область. До XVIII века книги попали туда в основном в виде посольских даров правителям. А с конца XIX века, когда начал проявляться огромный интерес к Востоку, возникло повышенное внимание и к нашей миниатюре. Тогда же начинается коллекционирование. Крупнейшие магнаты, богачи начинают собирать книги» [11, с.89].

Через популярные статьи она активно пропагандировала этот уникальный вид художественного творчества среди широких кругов читателей.

Например, для того чтобы «Бухарская школа миниатюры» и «Мавераннахрская школа миниатюры» стали популярными, М. Ашрафи на таджикском языке опубликовала подробные очерки в «Энциклопедии адабиёт ва санъат» («Таджикская энциклопедия литературы и искусства»), где автором прослеживается эволюция развития этих школ произведений художников-миниатюристов. Читатель имеет возможность ознакомиться с шедеврами миниатюрной живописи данных школ, и их создателями периода XIV-XVII вв.

Нельзя не отметить деятельность М.М. Ашрафи по подготовке иллюстрированных альбомов о творчестве классиков таджикско-персидской поэзии. М.М. Ашрафи приобрела определённый опыт в составлении красочных альбомов с текстом. Обычно она их составляет на двух языках: русском и английском, описание каждой миниатюры – отдельная библиографическая работа. В библиографоведении приняты правила: если в альбоме преобладают картины, их больше чем текста, то считается альбомом, если же текста больше, тогда – альбом-монография. Подготовленный альбом М.М. Ашрафи «Миниатюры XVI века в списках произведений Джами из собраний СССР» [3] как раз является альбомом-монографией. В рецензии профессора А. Афсахзода к данной публикации, опубликованной в журнале «Садои Шарк» [1, с.11-142], даётся высокая оценка и автор называет альбом «редким открытием».

Через год вышел из печати очередной альбом М.М. Ашрафи «Миниатюры рукописи «Саламан и Ибсал» Абдурахмана Джами» [5]. Этот альбом также отличается своеобразием и уникальностью.

В 1974 году вышел альбом-монография Ашрафи М.М. «Персидско-таджикская поэзия в миниатюрах XIV-XVII вв.» [6]. В данной работе автора прослеживается многовековое наследие персидско-

таджикской литературы, донёсшая до наших дней рукописная книга. По словам автора, литература и распространяющая ее рукопись, искусство слова и искусство письма, декоративное убранство книги, миниатюры-иллюстрации развивались и непрерывно совершенствовались на протяжении многих веков своего существования [6, с.5]. Она рассматривает эволюцию развития живописи Ирана и Средней Азии в период раннего средневековья и средневекового времени. Особенно миниатюрами украшались произведения светской литературы. С развитием поэзии расширялись и возможности развития иллюстрирующей её живописи – миниатюры. Автор, начиная от памятников наиболее раннего периода, далее рассматривает деятельность Тебризской, Ширазской, Багдадской школ миниатюрной живописи. В дальнейшем подвергается основательному анализу Гератская, Бухарская, Самаркандская и другие школы миниатюрной живописи, определяются их направления. Особое значение придаётся творчеству великого таджикского художника-миниатюриста Камолиддина Бехзода. По заключению М.М. Ашрафи, многообразная, богатая традициями, прошедшая сложный путь развития миниатюра XIV-XVII вв., подобно прославленной персидско-таджикской поэзии, оставила неизгладимый след в истории мировой культуры. Это великое художественное наследие, отдалённое от нас многими столетиями, не потеряло эстетического значения, силу воздействия. Оно продолжает доставлять огромную радость познания прекрасного [6, с.123].

Таким образом, можно с уверенностью сказать, что профессор М.М. Ашрафи внесла огромный вклад в выявление, изучение и популяризацию различных школ миниатюрной живописи Ирана и Средней Азии. Она прослеживает эволюцию творчества выдающегося таджикского художника-миниатюриста Камолиддина Бехзода, прежде всего отношение художника к изображению человека. Её заслуга выражается в изучении среднеазиатской миниатюрной живописи XVI-XIX вв., особенно в определении самобытности Бухарской школы. По всем её произведениям красной нитью прослеживается эволюция развития этой уникальной школы. На наш взгляд, в рядах корифеев в области миниатюроведения она занимает достойное место.

Литература

1. Афсахзод, А. Кашфиёти нодир / А. Афсахзод // Шарки Сурх. – 1966. – №4. – С.11-142.
2. Ашрафи, М.М. К вопросу о развитии среднеазиатской миниатюры в XVI в. / М. Ашрафи // Краткие сообщения ИНА АН СССР. – М., 1961. – Вып. 19. – С.158-166.
3. Миниатюры XVI века в списках произведений Джами из произведений Джами из собраний СССР / авт. текста и сост. альбома М. Ашрафи. – М., 1966. – 91 с., с илл.
4. Ашрафи, М.М. Бухарская школа миниатюрной живописи 40-70-х годов XVI века / М. Ашрафи. – Душанбе, 1974. – 28 с., с илл.
5. Ашрафи, М.М. Миниатюры рукописи «Саламан и Ибсал» Абдурахмана Джами // Саламан и Ибсал: альбом из собраний СССР / М. Ашрафи. – Душанбе: Ирфон, 1974. – 125 с., с илл.

6. Ашрафи, М.М. Персидско-таджикская поэзия в миниатюрах XIV-XVII вв.: из собраний СССР / М. Ашрафи; ред. К.С. Айни. – Душанбе: Ирфон, 1974. – 123 с., с илл.

7. Ашрафи, М.М. О творчестве бухарского художника XVI в. Махмуда Музаххиба / М. Ашрафи // Народы Азии и Африки. – 1975. – №4. – С. 143-148.

8. Ашрафи, М.М. Бехзод и проблемы традиции в средневековой миниатюре Ирана и Средней Азии / М. Ашрафи // III Всесоюзная конференция «Искусство и археологии Ирана и его связь с искусством народов СССР с древнейших времён»: тез. докладов. – М., 1979. – С.18-19.

9. Ашрафи, М.М. Бехзод и развитие Бухарской школы миниатюры XVI в. / М. Ашрафи. – Душанбе: Дониш, 1987. – 240 с., с илл.

10. Ашрафи, М.М. Миниатюра Средней Азии XVII-XIX вв. / М. Ашрафи // Очерки истории и теории культуры таджикского народа: сб. статей. – Душанбе, 2001. – С.175-188.

11. Липовая, Е. Культура: беседа корреспондента с доктором искусствоведения М. Ашрафи по поводу древней таджикско-персидской миниатюры // Огонёк. – 2001. – С.89-98.

12. Мухиддинов, С. Историография изобразительного искусства таджикского народа (досоветский период) / С. Мухиддинов. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 409 с.

13. Хромов, А. Искусство рукописной книги / А. Хромов // Памир. – 1984. – №8. – С.86-87.

Мухиддинов Саидали

САҲМИ САНЪАТШИНОСИ ТОЧИК МУККАДДИМА АШРАФӢ ДАР ОМУӢЗИШИ НАҚҚОШИИ МИНӢТУРНИГОРИИ ОСИӢИМӢНАГИИ АСРҲОИ XVI -XIX

Дар мақола саҳми олими шинохтаи тоҷик, доктори илмҳои санъатшиносӣ, профессор, Ходими хизматнишондодаи илми Тоҷикистон Муқаддима Ашрафӣ дар омӯзиши ҳунари минҷурнигории осӣимёнағӣ асрҳои XVI -XIX мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. М.М. Ашрафӣ таҳаввулотӣ инкишофи ҳунари тасвириро аз ғайолияти мактабҳои қадимаи Табриз, Шероз ва Бағдод таҳқиқ менамояд. Минбаъд дар асарҳои ӯ пайдоиш ва инкишофи мактабҳои минҷурнигории Ҳирот, Самарқанд ва Бухоро мавриди баррасӣ қарор мегирад. Ӯ дар асарҳояш бунёди мактабҳои минҷурии Ҳирот, Самарқанд ва Бухоро дар омодазозии дастнависҳои орошдор таҳқиқ менамояд. Дар раванди ковишҳои дақиқ, муаллиф шумораи зиёди минҷурҳоро пайдо намуд, ки ба марказҳои бадеии Осӣи Миёна, бавижа ба мактаби Бухоро мансубият доштанд. Аз назари ӯ миёни мактабҳои минҷурнигории Ҳирот ва осӣимиёнагии Мовароуннахр муттасилан вучуд дошт Ҳангоми омӯзиши минҷурҳо ба сифати унсурҳои асосӣ: макон, вақти омодазозӣ, номи рассомон, сабки мактаб ва ғ. ба эътибор гирифта мешуд. Омӯзиши минҷурҳои мазкур олимониро ба чунин ҳулоса овард, ки ҳануз дар солҳои 50-уми садаи гузашта роҷеъ ба самти мустақили минҷурҳои осӣимиёнағӣ далелҳои мутамад оварда, вижагӣ ва аслияти

онҳоро тасдиқ намоянд. Ҳангоми пажуҳиши санъатшиносӣ, бо далелҳои тасдиқ ё инқори минётурҳои дар боло зикршуда, ба доираи илм мактабҳои мустақили минётурнигорӣ, ба монанди Ҳирот, Самарқанд ва Бухоро ворид гардиданд. Ин марказҳои бадеӣ вижагӣ, сабк, хусусиятҳои хоси худро доро буданд ва онҳоро аз дигарон бо суннатҳо, созмондихандагон, устодон, ки таҷрибаи онҳоро намояндагони мактабҳои минётурнигории нав бунёдёфта мавриди истифода қарор медоданд, фарқ менамуданд. Омӯзиши хунари минётурнигории ин замон аз олимону муҳаққикон муназзамсозии донишҳои андухташуда ва муайянсозии пайдарҳамии таърихи талаб мекард. Аз ин ҷост, ки профессор М.М. Ашрафӣ даврабандии минётурҳои асри миёнагии Эрон ва Осиёи Миёнаро дар се давра пешкаш карда буд.

Калидвожаҳо: М. Ашрафӣ, минётурҳои асри миёнагии Ҳирот, Самарқанд, Бухоро, мактаб, рассом - минётурнигор, композиция, дастнависи ороишдор, аслият, ошкор кардан, услуб.

Muhiddinov Saidali

THE CONTRIBUTION OF THE MUQADDIMA ASHRAFI TO THE STUDY OF CENTRAL ASIAN MINIATURE PAINTING OF THE XVI-XIX CENTURIES

The article discusses the contribution of the famous Tajik scientist, Dr. Mukaddima Ashrafi to the study of Central Asian miniature painting of the 16th-19th centuries. M. Ashrafi studies the development of the art of painting on the basis of the activities of the schools of miniature painting in Tabrez, Shiraz and Baghdad. Further, in her works, were discussed the origin and development of miniature schools in Herat, Samarkand and Bukhara.

These art centers had their own characteristics, style, characteristics that made it possible to distinguish them from others, their own traditions, founders, masters, whose experience was used by representatives of the newly created schools of miniature painting. There were successive links between the Herat and Maverannahr schools in Central Asia. Professor M. Ashrafi considers the evolution of the development of painting. The author, starting from the monuments of the earliest period, further examines the activities of the Tabriz, Shiraz, Baghdad schools of miniature painting. In the works of M. Ashrafi, the addition of the Herat, Samarkand and Bukhara schools of miniature painting can be traced. In the process of searching for originals, the author discovered a large number of miniatures that were created in the art centers of Central Asia, especially in the Bukhara school. The study of miniature painting in these years required scientists and researchers to systematize the accumulated knowledge and determine the continuity in the sequence of the history of miniatures. Among them, Professor M.M. Ashrafi proposed a periodization of the medieval miniature of Iran and Central Asia from three periods. In the study of artistic monuments, the place, the time of making miniatures, the names of their creators, artists, the style of the school, etc. were used as the main elements.

Keywords: M. Ashrafi, art, Central Asian miniature, originality, Herat, Samarkand, Bukhara, school, miniaturist, craftsmen, composition, illustrated manuscript, originality, identification, specific features, originality.

ТДУ:37точик+371.4+373+78точик+9точик+377

Обидпур Ҷӯрахон,
Каримова Шамъигул

ВАЗЪИ ТАЪЛИМ ДАР МАКТАБҲОИ БАЧАГОНАИ МУСИҚИИ ПОЙТАХТ (Баррасии мушоҳидаҳои сафари хидматӣ)

Дар замони Шуравӣ таъсис додани мактабҳои мусиқӣ дар ҳама шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ надидаи нав буд. Ҳадафи ҷунин мактабҳо ба таълим фаро гирифтани хонандагон боистеъдод дар соҳаи мусиқӣ буд. Мутаассифона, дар солҳои охир ин ҳадаф чандон ба назар гирифта намешавад, яъне таълими мусиқии касбӣ (бо нота таълим додани созҳо) то андозае коста гардидааст. Масъалаи асосии таълифи ин мақола, дар оянда дурустар ба роҳ мондани таълими созҳои мусиқӣ аст.

Дар мақола раванди таълимии мактабҳои бачагонаи мусиқии пойтахт мавриди омӯзиши қарор гирифта, шароити муассисаҳо, фаъолияти методологҳои омӯзгорон, вазъи низоми таълим, ҳолати тадриси хонандагон ва амсоли ин бо назардошти талаботи замон, технологияи иттилоотии коммуникатсионӣ таҳлилу баррасӣ гардидааст.

Ҳарчанд дар мактабҳои бачагонаи мусиқии пойтахт таълим то андозае хуб ба роҳ монда шудааст, вале аз мушкilotи ҷиддӣ оро нест. Дар раванди таълим камбудиҳои зиёд ба назар мерасад. Дар ҷунин мактабҳо фаъолият намудани 85% омӯзгорони рус ва 15% омӯзгорони тоҷик, набудан ва ё камбуди китобҳои дарсии тоҷикӣ, нарасидани омӯзгорон ва мутахассисони тоҷик, наст будани маоши омӯзгорон, то кунун аз рӯйи барномаҳои замони Шуравӣ дарс додан, ҳамқадами замон нагардонидани чараёни таълим, истифода накардани технологияи иттилоотии коммуникатсионӣ аз ҷумлаи масъалаҳои ҷалталаб маҳсуб меёбанд. Ин омилҳо, ки боиси коста гардидани таълими созҳои мусиқӣ шудаанд, ба тайёр кардани мутахассисони касбӣ таъсири манфӣ мерасонад.

Калидвожаҳо: фарҳанг, маориф, таълим, оиннома, муассиса, мусиқӣ, санъат, омӯзгор, хонанда, китоб, барномаҳои таълимӣ, оркестрӣ, халқӣ, рубоб, дутор, фортепиано, скрипка, флейта, коммуникатсия, технология.

Таълиму тарбияи мусиқӣ яке аз талаботи ҷомеаи шаҳрвандӣ ба шумор рафта, дар худ ба воя расонидани насли матину бофарҳангро таҷассум месозад. Созандаи ҷомеаи солимро дар ду пояе аз чорҷӯбаҳои муҳими давлат метавон дарёфт, ки яке маориф ва дигаре фарҳанг аст. Маориф омӯзиши дониши куллиро дар бар гирифта, дар зинаи худ фарҳанги волоро тақвият мебахшад.

Маълум аст, дар баробари таҳсил дар муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ, баъзе хонандагон барои сайқали маҳорат ба мактабҳои бачагонаи мусиқӣ фаро гирифта мешаванд. Муассисаҳои таълимии соҳаи фарҳанг аз муассисаҳои иловагӣ ба шумор рафта, барои вусъати савияи дониши хонандагон ва ташаккули қобилияти малакаи онҳо роҳандозӣ гардидаанд. Ҷунин мактабҳо малакаи касбии толибилмонро аз нигоҳи

илми мусикишиносӣ ва санъатшиносӣ ба шакл дароварда, дар ниҳоди онҳо дониш ва қобилияту маҳоратро тақмил медиҳанд.

Дар ин маврид омӯзгори барҷастаи шуравӣ В. А. Сухомелинский дуруст фармуда, ки: «Тарбияи мусиқӣ, тарбияи мусиқадонӣ набуда, пеш аз ҳама тарбияи одам аст» [1, с. 3]. Ба ин маънӣ мактаби мусиқӣ вазифадор аст аз байни хонандагон онҳоро, ки қобилияти хуби навозандагӣ доранд, барои дохил шудан ба коллеҷҳои ҷумҳурии тайёр намояд.

Тадريس дар муассисаҳои таълимии соҳаи фарҳанг мувофиқ ба омӯзиши соҳаи мусиқӣ аз ҳафтсола то даҳ-дувоздаҳсоларо дар бар мегирад. Таълими соҳаи оркестрӣ ва халқӣ ҳафтсола буда, хонандагонро аз синни 10-11-солагӣ қабул мекунанд. Бахши омӯзишии фортепиано ва скрипка бошад, панҷсола аст, ки толибилмонро аз синни 7 ба таълим фаро мегирад. Пас аз анҷоми бомуваффақияти таҳсил ба хатмкардагон шаҳодатнома дода мешавад. Фарқ байни тадриси синни панҷсола ва ҳафтсола дар он аст, ки омӯзиши бахши соҳаи оркестрӣ ва халқӣ мушкилтар буда, кӯдакони аз 7-сола ба он мувофиқ нестанд. Аз ин рӯ, хонандагони хурдсолро ба бахши омӯзиши фортепиано ва скрипка қабул мекунанд.

Мактабҳои бачагонаи мусиқӣ таҳсилоташон озод буда, хонанда бо хоҳиши худ ва волидайн ба таълим фаро гирифта мешавад, интихоби касб низ ихтиёрист.

Мавриди зикр аст, ки мувофиқи принципҳои замони шуравӣ дар ҳар як шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурии мактабҳои мусиқӣ ҳатман таъсис дода мешуд. Зеро мактабҳои мусиқиро зинаи аввал ва муҳими тарбияи мусиқии касбӣ меҳисобиданд. Аз ин рӯ аз соли 1937 чунин мактабҳо дар ҷумҳурии кушода шуданду то имрӯз амал мекунанд.

Дар шаҳри Душанбе ҳамагӣ 6 мактаби бачагонаи мусиқӣ фаъолият менамоянд. Аз ин шумора 4 мактаб: мактаби бачагонаи мусиқии №1, ба номи П. И. Чайковский, мактаби бачагонаи мусиқии №3, ба номи А. Ленский, мактаби бачагонаи мусиқии №5, ба номи А. Шукӯҳӣ, мактаби бачагонаи мусиқии №6, ба номи Ш. Соҳибов мавриди таҳқиқи мо қарор гирифтанд. Бо сабаби хароб гардидани бинои мактаби бачагонаи санъати №2, ба номи М. Аминзода, он муваққатан дар мактаби мусиқии №1 ба номи П. И. Чайковский ҷойгузин шудааст. Аз ин лиҳоз мо аз вазъи таълими он воқиф шуда натавонистем.

Иштирок ва мушоҳидаи дарсҳои омӯзгорон, шиносӣ бо барномаҳои фардии таълимӣ омӯзгорони алоҳида нишон дод, ки вазъи таълим дар ин мактабҳо чандон мувофиқи матлаб нест. Ин ҷо ҳар кадоме аз онҳоро дар алоҳидагӣ баррасӣ менамоем.

Мактаби бачагонаи мусиқии №1-и ба номи П. И. Чайковский соли 1937 бунёд ёфтааст. Роҳбари ин муассиса Лукмонзода Умед Қадриддин аст. Ин мактаб аз замони таъсисёбиаш ягона мактабе ба ҳисоб мерафт, ки барои омӯзишгоҳҳо мутахассис омода менамуд. Он сарчашмаи тайёр намудани ҳаваскорон барои дохил шудан ба омӯзишгоҳҳои мусиқӣ буд. Мактаб дар ноҳияи Шохмансури пойтахт воқеъ гардидааст.

Муассиса дорои 21 синфхона ва 1 толори консертӣ буда, дар умум 155 хонандаро ба таълим фаро гирифтааст. Дар он 23 нафар омӯзгорони

варзида мувофиқ ба ихтисосашон ва дараҷаи маълумоти олий фаъолият менамоянд, омӯзгори ғайриихтисос нест. Таълим бо забонҳои давлатӣ ва русӣ ба роҳ монда шудааст. Омӯзгорон аз рӯи 9 навъи соҳҳои мусиқӣ: фортепиано, скрипка, флейта, най, кларнет, рубоб, дойра, таблак, овозхонии анъанавӣ, гурӯҳи эстетикӣ, аккордеон ба хонандагон дарс меомӯзанд.

Раванди таълим, ба қадри имкон, бо истифодаи технологияи иттилоотии коммуникатсионӣ ба роҳ монда шудааст. Муассиса бо 3 адад компютер бо принтер, 1 адад проектор, дастгоҳи пахши мусиқӣ, телевизор таъмин аст. Он ба шабакаи интернетӣ пайваست буда, гурӯҳи фејсбукии хурдо бо номи «Мактаби бачагонаи мусиқии №1, ба номи П. И. Чайковский» созмон додааст, ки натиҷаи фаъолият, чорабинӣ ва ҳисоботҳои консертии муассиса ба он гузошта мешавад.

Дар муассиса ҳарчанд муаллимони варзидаи мусиқӣ ба тадрис ҷалб карда шудаанд, вале камбудӣ зиёд аст. Аз ҷумла, омӯзгорон ба бозомӯзӣ ва таҷрибаомӯзӣ ҷалб карда намешаванд, китобҳои дарсӣ, маҷмуа ва барномаҳои таълимӣ кам таҳия гардида, дастраси ҳама нестанд, муассиса бо маводҳои таълимӣ, соҳҳои мусиқӣ, асбобҳои қорӣ, сару либоси сахнавӣ пурра таъмин нагардидааст, бештари соҳҳои мусиқӣ таъмирталаб буда, ба пешравии таълим созгор нестанд. Таълим аз рӯи усул ва дастурҳои методии замони Шуравӣ гузаронида мешавад. Китобҳои дарсӣ аслан бо забони ғайридавлатӣ (русӣ) буда, ба забони давлатӣ такмили бознашр нагардидаанд.

Натиҷаи пурсишномаҳо нишон дод, ки хонандагони муассиса фаъолона дар озмунҳои байнимактабӣ, ҷумҳуриявӣ, байналмилалӣ, ноҳиявӣ, аз ҷумла дар фестивали «Навозандаи наврас» ва озмуни «Тоҷикистон – Ватани азизи ман» ширкат варзида, ҷойҳои сазоворро ишғол намудаанд. Бо вучуди ин дар ин мактаб баъзе камбудӣҳо ба назар расид. Аз ҷумла:

- дар мактаб соҳҳои нодири аврупоӣ аз қабилӣ скрипкаи алт, труба, валторна, виолончел, гобой; соҳҳои халқӣ – ғижак, ҷанг, рубоби бадахшонӣ, қонун, ғижакӣ алт таълим дода намешаванд. Ҳол он ки барои таълими ин соҳҳо дар Душанбе омӯзгорон зиёданд. Аксарияти онҳо дар оркестрҳои синфонӣ ва соҳҳои халқӣ фаъолият мекунанд. Барои ҳуди ҳамин оркестрҳо бояд, ки дар оянда мутахассис тайёр карда шавад. Таълими соҳҳои нодири зикршуда, маҳз аз мактабҳои мусиқӣ ибтидо мегирад.

- дар мактаб ягон ансамбли нотаӣ амал намекунад [1, с. 5];
- мактаб дар муқоиса ба таълими академӣ (нотаӣ), ба таълимӣ анъанавӣ (бенота оҳангро ёд додан) бештар майл дорад, ки ин амал бар ҳилофи оинномаи мактаби мусиқӣ мебошад.⁵

Мактаби бачагонаи мусиқии №3-и ба номи А. С. Ленский соли 1962 таъсис ёфтааст. Мактаб дар ноҳияи Исмоили Сомонӣ ҷойгир буда,

⁵ Тақя ба зербандҳои 2.1, 2.7, 2.10 – и банди II - юми Оиномаи тасдиқшудаи мактабҳои бачагонаи мусиқӣ (санъат) аз тарафи МИХДШД – и Раёсати фарҳанги шаҳри Душанбе.

холаташ хуб аст. Акрамов Абдусамад Холович муддати 2 сол мешавад, ки роҳбарии мактабро ба уҳда дорад.

«Бинои мактаб як ошёна буда, дорои 18 синфхона ва 1 толори консертӣ мебошад. Роҳбари мактаб Акрамов Абдусамад таълимгирифтаи яке аз даргоҳҳои мусиқист, ки мувофиқ ба ихтисос «мурибӣ ансамбл, омӯзгор» фаъолияти муассисаро пеш мебарад. Дар муассиса 26 нафар омӯзгорон аз рӯи ихтисоси касбияшон фаъолият менамоянд, ки аз инҳо 20 нафараш дорои маълумоти олӣ ва 6 нафари дигар маълумоти миёнаи махсус мебошанд. Ҳофизи халқии Ҷумҳурии Тоҷикистон - Исмоил Назриев аз омӯзгорони варзидае ба шумор меравад, ки собиқаи кории чандинсола дорад»⁶.

Рафти омӯзиш нишон дод, ки аксарияти омӯзгорони ин мактаби мусиқӣ шахсони нафақагир ё ин ки дар арафаи нафақа мебошанд. Омӯзгори ҷавон дар ин мактаб нест. Ин басо нигаронкунанда буда, ба қатъ гардидан фаъолияти мактабҳо оварда мерасонад. Аз мусоҳиба бо омӯзгорон маълум гардид, ки ба сабаби камии маош ҷавонон пас аз хатми коллеҷу донишқадаҳо барои кор ба мактабҳои мусиқӣ намеоянд.

«Мактаб се шӯба дорад: шӯбаи соҳҳои халқӣ (рубоб, дутор, дойра), шӯбаи соҳҳои аврупоӣ (фортепиано, скрипка, кларнет, флейта,) ва шӯбаи ракс. Шумораи умумии хонандагон 158 нафар буда, таълим бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ ба роҳ монда шудааст. Муассиса бо маводҳои таълимии соҳҳои мусиқӣ, асбобҳои қорӣ, либосҳои сахнавӣ ва ашёи хом таъмин буда, аз ин ҷиҳат мушқилӣ надорад. Омӯзгорон аз рӯи барномаи ҷангӣ ва нақшаи инфиродии ҳар як хонанда дарс мегузаронанд. Дарсҳо аз рӯи китоби таълимӣ ба роҳ монда шудааст. Омӯзгорон ба бозомӯзи ҷалб карда мешаванд. Ҷанбаи методии дигар ва ҷалби хонанда ба дарс ин аёниятҳо ва овезаҳо мебошанд, ки ин раванд дар муассиса хуб ба роҳ монда шуда аст»⁷.

Аз соҳҳои муассиса танҳо роял қорношоям гардидааст. Ба ҷои фортепианои муқаррарӣ баъзан сози дигари мусиқӣ – фортепианои барқӣ (Yamaha) ва синтезатор истифода бурда мешаванд.

Китобхона низоми муайян дошта, китобҳои дарсӣ дастрас мебошанд. Фаъолияти дастаҳои ҳунарии ансамблҳои рубобнавозон, дуторнавозон ва доиранавозон хуб аст. Ҳамчунон дастаи рақсии хурдсолон ба таълим фаро гирифта шудааст.

Раванди таълим ба қадри имкон аз рӯи технологияи иттилоотии коммуникатсионӣ ба роҳ монда шудааст. Дар муассиса се компютер бо принтер ва як сканер мавҷуд аст. Компютерҳо бо шабакаи интернетӣ пайваست буда, муассиса дорои сомонӣ худ аст. Фаъолияти муассиса дар сомонӣ гурӯҳи интишор меёбад.

Хонандагони мактаби бачагонаи №3-и ба номи А. С. Ленский дар озмуни байнимактабӣ, ҷумҳуриявӣ, байналмилалӣ, ноҳиявӣ, аз ҷумла озмуни шаҳрии «Навозандаи наврас», озмуни ҷумҳуриявӣ «Тоҷикистон – Ватани азизи ман» фаъолон иштирок намуда, ҷойҳои намоёнро соҳиб гардидаанд. Охири соли 2022 ва аввали соли 2023 хонандагони муассиса

⁶ Пурсишнома, №1. – 2023. (Дастхатҳо дар шӯбаи илмӣ-методии ПИТФИ қарор доранд).

⁷ Пурсишнома, №1. – 2023.

бо роҳбарии омӯзгор Фирӯза Қосимова ба тариқи фосилавӣ дар озмунҳои байналмиллалӣ, аз ҷумла дар озмуни байналмиллалӣ фосилавӣ таҳти унвони «Мир талантов» (Дунёи истеъдодҳо)-и Олмон, озмуни байналмиллалӣ санъати фортепиано (maestoso)-и Консерваторияи ба номи Н. Г. Жигановаи шаҳри Қазон бахшида ба 150-солагии С. В. Рахманинов ва озмуни байналмиллалӣ мусиқии (cantabile) дар кишвари Туркия ҳунарнамоӣ намуда, ҷойҳои сазоворро ноил гардиданд.

Ҳар сол ин таълимгоҳро 12-14 нафар хатм мекунанд, ки аз онҳо 2-5 нафарашон ба коллеҷу донишқадаҳо қабул гардида, дониши худро таълим медиҳанд.

Камбудии ҷиддӣ ин мактаб он аст, ки номгӯи соҳҳои халқии ба таълим фаро гирифташуда хеле кам аст. Ҳамагӣ се синфхона: рубоб, дутор ва дойра амал мекунанд.

Мактаби бачагонаи мусиқии №5-и ба номи А. Шукӯҳӣ соли 1940 таъсис ёфтааст. Муассиса дар бинои мувофиқ қарор гирифта, фазои хуби таълимӣ дорад. Роҳбарии муассисаро Олимов Наққош Искандарович ба уҳда дорад.

«30 декабри соли 2017 бо Қарори Раиси шаҳри Душанбе таҳти №848 «Мактаби бачагонаи мусиқии №5-и ба номи А. Шукӯҳӣ» ба Муассисаи давлатии «Мактаби бачагонаи мусиқии №5 ба номи А. Шукӯҳӣ» табдил дода шудааст»⁸.

Раванди таълим дар муассиса хуб ба роҳ монда шуда, фаъолияти омӯзгорон назаррас аст. «Муассиса аз ду бинои яकोшёна (корпус), 19 синфхона, 1 толори консертӣ, 1 китобхона ва анбор иборат мебошад. Тартиби таълим дар муассиса дар ду баст ба роҳ монда шудааст. Шумораи омӯзгорон 19 нафар буда, аз рӯи ихтисос фаъолият мекунанд, ки аз онҳо 18 нафар дорои маълумоти олӣ ва 1 нафар миёнаи махсус мебошанд. Муассиса аз рӯи 4 шӯба: шӯбаи фортепиано, шӯбаи торӣ – нафасӣ (скрипка, кларнет), шӯбаи соҳҳои халқӣ (дойра, қонун, рубоб, дутор), шӯбаи назарияи мусиқӣ ва ҳамчунон синфхонаи хореографӣ (рақс) ва синфхонаи рассомӣ амал намуда, 170 хонандаро ба таҳсил фаро гирифтааст. Дар мактаб ансамбли скрипканавозон ва як гурӯҳи доиранавозон фаъолият мекунанд. Аз рӯи тартибот омӯзгорон ба бозомӯзӣ ҷалб карда мешаванд. Муассиса бо маводҳои таълимӣ, соҳҳои мусиқӣ, асбобҳои қорӣ, сару либоси сахнаӣ, китобҳои зарурӣ таъмин буда, маҷмуа ва барномаҳои таълимӣ саривақт дастрас мегарданд»⁹.

Мушкилии ягонаи муассиса мисли муассисаҳои дигар ҳайати омӯзгоронро ташкил намудани калонсолон аст, ки бештарашон рус мебошанд. Омӯзгорони ҷавони тоҷик кам андар кам ба тадрис фаро гирифта шудаанд.

Директор Олимов Наққош дар соҳаи таълими мусиқӣ шахси қордон буда, қори муассисаро хуб ба роҳ мондааст. Ӯ бо омӯзгорон ҳамеша дар машварат буда, фикри онҳоро доир ба қори мактаб дар мадди аввал мегузорад. Мактаб тозаву озода аст. Яке аз қорхона, ки

⁸ Гӯянда Олимов Наққош Искандарович, с. т. 1978, ш. Душанбе, н. Сино.

⁹ Пурсишнома, №2. – 2023.

Олимов анҷом додааст таҳияи барномаҳои таълимӣ, бахусус барои ихтисосҳои дойра, адабиёти мусиқӣ ва скрипка аст. Дар таҳияи барномаҳо ӯ ба асарҳои донишмандони барҷастаи мусиқишиносӣ ва композиторони хориҷӣ ба монанди К. Родионов, К. Фортунатов, Г. Холлендер, Ж. Мазас ва дастурҳои методӣ ва китобҳои дарсии мутахассисони тоҷик Ш. Фахриев, К. Бурҳонов, С. Фозилов, К. Ҳошимов таъя намудааст, ки хуб аст.

Дар муқоиса бо дигар муассисаҳо ин мактаб аз нигоҳи технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ пешсафтар аст. Он дорои 4 адад компютер ва 5 принтер (се дар як) мебошад. Дар рафти дарс аз соҳҳои мусиқӣ, аз ҷумла фортепианоҳои электронӣ, магнитофон, диктофонҳои махсуси сабти мусиқӣ истифода мешавад. Шогирдон бо ёрии барномаи «MAESTRO» оҳангҳоро ба нота мегиранд, нотанависӣ ва оҳангсозиро ёд мегиранд.

Таҳқиқ нишод дод, ки ин мактаб аввалин муассисае ба шумор меравад, ки аз барномаи «MAESTRO» истифода мекунад. Ин барнома дар охири асри 19 дар Фаронса ва Олмон унвони фахриро, ки аз ҷониби умум қабул шудааст, ба худ касб намудаанд [5].

Дар услуби нотанависӣ се барнома: Увертюра (Overture), Сибелиус (Sibelius), Финал (Finale) вуҷуд дорад, ки толибилмон метавонанд аз онҳо истифода баранд. Бо ёрии ин барномаҳо метавон оҳангҳои азбайнрафта ва китобҳои фарсударо такмил намуд [15]. Хуб мешуд, ки тамоми мактабҳои мусиқии шаҳр ва ноҳияҳо синфҳои компютерӣ ташкил намуда, истифодаи чунин барномаҳоро ба роҳ мемонданд.

Мактаб дорои сомонӣ гурӯҳи фејсбукӣ аст, ки бо унвони муассиса номгузорӣ гардидааст. Фаъолияти мактаб, рафти иштирок дар озмуну фестивалҳо ва дастовардҳои назаррас дар сомонӣ интишор меёбанд.

Толибилмони мактаб дар озмунҳои фестивалии байнимактабӣ ва ҷумҳуриявӣ «Тоҷикистон – Ватани азизи ман», ҳамчунин ҷашнҳои давлатӣ пайваста ширкат варзида, ҷунарнамоӣ мекунанд.

Дар умум, таълим дар Муассисаи давлатии «Мактаби бачагонаи мусиқии №5-и А. Шукӯҳӣ» хуб ба роҳ монда шуда, камбудию норасоии ҷиддӣ дида намешаванд. Аммо барои боз ҳам беҳтар намудани таълими мусиқӣ ва ба талаботи технологияи иттилоотӣ-коммуникатсионӣ мувофиқ гардонидани раванди таълим, бинои нави замонавӣ лозим аст.

Мактаби бачагонаи мусиқии №6-и ба номи Ш. Соҳибов соли 1973 дар ноҳияи Фирдавсии шаҳр Душанбе таъсис ёфтааст. Мактаби мазкур дар аввали таъсисёбиаш филиали Институти давлатии санъати ба номи М. Турсунзода (ҳозира Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи М. Турсунзода) буд, ки бинои алоҳидаи худро дошт. Он ба тақозои замон ба мактаби бачагонаи мусиқӣ табдил дода шуд. Айни замон директори муассиса Абдурахимова Ситора Тимуровна мебошад. Аз гуфтаи директор бармеояд, ки муассиса дар бинои мактаби №5-и барои ношунавоён иҷоранишин будааст. Бино, ки таъмирталаб буда, худудаш танг ҳаст, ба тадрис мувофиқат намекунад.

«Муассиса танҳо дорои 7 синфхонаи дарсӣ ва 1 толори консерти мебошад. Дар он созҳои нафасӣ (флейта, кларнет), зарбӣ (дойра – таблак, ксилофон-металлофон), халқӣ (дутор, рубоб) торӣ-камончадор (скрипка), фортепиано таълим дода мешаванд. Ҳамчунин дар муассиса ансамбли кларнетнавозон фаъолият мекунад.

Дар муассиса 18 нафар омӯзгорон аз рӯи ихтисосҳои гуногун фаъолият мекунанд, ки аз онҳо 14 нафарашон дорои маълумоти олии ва 2 нафарашон миёнаи махсус мебошанд. Аз ин шумора 9 нафар дорандаи унвони илмӣ ҳастанд. Дар таълимгоҳ 102 нафар хонанда ба таълим фаро гирифта шудааст».¹⁰

Муассиса бо маводи таълимӣ, созҳои мусиқӣ, сару либоси сахнавӣ қисман таъмин бошад ҳам, созҳои мусиқии торӣ-камончадор, нафасӣ, зарбӣ, торӣ – зарбӣ дар ҳолати қорношоямӣ қарор доранд.

Дар муассиса аз технологияи иттилоотии коммуникатсионӣ ба кадри имкон баҳравар буда, аз 3 адад компютер, 2 адад принтер бо сканер ва Wi-Fi истифода мешавад. Бо шабакаи интернетӣ тавассути W:fi пайваст гардидааст. Аз созҳои мусиқӣ як раванди инноватсионии электро – фортепиано вучуд дорад. Муассисаи таълимӣ гурӯҳи фејсбукии худро бо номи «Мақтаби бачагонаи мусиқии № 6-и ба номи Ш. Соҳибов» дорад, ки дар он фаъолиятҳои касбии муассиса интишор меёбад.

Дар муассиса омӯзгорони варзида фаъолият мекунанд, ки таълимгирифтаи замони Шуравӣ буданду аксарияташон русзабон ва узбекзабон мебошанд. Онҳо касбашонро хуб медонанд, шогирдони зиёдеро тарбият намудаанд. Дарсхояшонро тибқи барнома ва нақшаи инфиродии хонанда ба роҳ мондаанд. Аммо машғулиятҳо бештар аз рӯи барномаҳои замони Шуравӣ гузаронида мешаванд. Доир ба созҳои зарбии ксилофон, металлофон барномаи таълимӣ вучуд надорад. Ҳолати китобхонаи муассиса чандон хуб нест, китобҳои дарсӣ намерасад. Бо сабаби русзабон будани омӯзгорон, аксарияти машғулиятҳо аз рӯи китобҳои русӣ гузаронида мешаванд, китобҳои дарсӣ бо забони тоҷикӣ намерасад. Ҳамчунин аксарияти аёният ва овезаҳо бо забони русӣ мебошанд.

Чунин тарзи таълим чандон қобили қабул нест. Мо бояд таълимро бо диди тоза, бо назардошти манфиати халқу ватан, бо маводи тоҷикӣ, бо забони давлатӣ ба роҳ монем.

Бо вучуди норасоии камбудии муассиса хонандагони он дар озмунҳо иштироки фаъолоне меварзанд.

Умуман раванди таълим дар мақтаби бачагонаи №6-и ба номи Ш. Соҳибов бо ҷалби мутахассисони донандаи ҳуби касбӣ ба роҳ монда шуда бошад ҳам, муассиса ба бинои алоҳидаи нави замонавӣ эҳтиёҷ дорад.

Аз омӯзиши мақтабҳои бачагонаи мусиқии пойтахт ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки дар мақтабҳои мусиқии бачагонаи №3, №5 ва №6 таълим, яъне касбомӯзӣ нисбатан хуб ба роҳ монда шудааст. Дар ин мақтабҳо омӯзгорони баландихтисос бо собиқаи қории 20-30-сола фаъолият мекунанд. Ин омӯзгорон садҳо шогирдонро барои дохил

¹⁰ Пурсишнома, №3. – 2023.

шудан ба коллечҳо тайёр намудаанд. Ҳамасола шогирдони ин мактабҳо дар Озмуни ҷумҳуриявии «Тоҷикистон – Ватани азизи ман» ва озмунҳои дигар иштирок намуда, соҳиби ҷойҳои намоён мегарданд.

Дар ин мактабҳо омӯзгорони собикадору варзида аз қабилӣ Светаева Е. М., Тарапова Н. Б., Ҷӯраева С. Ю., Позднякова Г. Ю., Мулоҷонов Ш. Р., Фозилов С. А., Улмасов Ф. Т., Абдурашидова А. Р., Пикулёва А. Ю., Сикунова О. А., Ғолибшоева Р. Ҳ., Олимова Г. Р., Назаров Ҳ. И., Гипко В. В., Қосимова Ф. Ш. ва чанд тани дигар қору ғаъолият доранд, ки ин аз муваффақиятҳои муассисаҳои зикршуда шаҳодат медиҳад. Ин омӯзгорон гуфтаҳои композитори барҷастаи олмонӣ Роберт Шуман «Замзама кунед, ҳама он чизеро, ки менавозед» [7, с. 458 - 459], яъне пиесаҳоеро, ки менавозед, ҷумла ва иборабандӣ намоед, ба тобишҳои порчаҳои оҳанг хуб диққат диҳедро сармашқи қори худ дода, шогирдонро дар ин равия касб меомӯзанд.

Мутаассифона омӯзгороне низ ҳастанд, ки ба қоидаҳои одии касбомӯзӣ аҳамият намедиханд. Ин дар рафти дарси баъзе омӯзгорони синфи фортепиано мушоҳида шуд. Навохтани фортепиано қоидаи хос дорад. Чунончи дар китоби «Школа игры на фортепиано» таъкид гардидааст: «Пеш аз он, ки талаба дар сози фортепиано навозад, ӯ бояд тарзе шинад, ки оринҷҳои дастон аз клавишҳои фортепиано паст набошанд, баръакс каме болотар истанд. Ба зерӣ пойи талабаи қадпаст бояд ҳаракат гузошта шавад. Ҳамчунин диққат дода шавад, ки дар ҳолати нишастан қомати талаба рост бошад: ба миз тақия накунад, миёнашро ҳам накунад, китфонашро набардорад ва оринҷояшро ба танааш ҷавс накунад» [14, с. 11].

Дар мактабҳои мусиқӣ баробари муваффақиятҳо дар раванди таълим баъзе норасоиҳо, бахусус дар басаҳнагузорӣ (постановка) ва тарзи садобарорӣ ба назар расид. Пеш аз он, ки омӯзгор бо шогирди синфи як навохтанро омӯзонад, бояд ба «постановка», яъне «тарзи доштани сози мусиқӣ ҳангоми навохтан: ҳолати бадан, дастҳо ва ангуштони иҷрокунанда, дар сози фортепиано бошад, тарзи дуруст нишастан дар миз ва ғайра...» [2, с. 7] аҳамият диҳад ва дарсашро дар асоси дастурҳои мавҷудбуда ба роҳ монад.

Созҳои камончадор ба воситаи камонча, созҳои нафасӣ ба воситаи пуф ва лабҳо, созҳои мизробӣ ба воситаи мизроб садои дилхоҳро ҳосил мекунанд. Донистани ин ҳолатҳо ба шогирдон муҳим аст. Мушоҳидаҳои нишон дод, ки дар рафти машғулиятҳои омӯзгорон ба ин ҷиҳатҳо эътибор намедиханд. Чунончи омӯзгори синфи скрипкаи мактаби бачагонаи мусиқии №5-и ба номи А. Шукӯҳӣ А. Р. Абдурашидова ҳангоми машғулият бо талабаи синфи 4 Солиева А. ба тарзи дуруст доштани камонча ва садобарорӣ дар торҳо аҳамият надод. Ҳангоми навохтан камонча дар торҳо рост кашида нашуд, ҳолати аз боло ба поён ва баръакс аз поён ба боло кашидани камонча рост ҳаракат накард. Ин услуб сифати навозиши пиесаро паст кард. Ба ин монанд, талабаи синфи 4-уми мактаби бачагонаи мусиқии №6-и ба номи Ш. Соҳибов Муродова М. (омӯзгор С. Ю. Ҷӯраева) навои тоҷикиеро иҷро кард. Навохтанаш якранг ва беҳиссиёт буд. Ӯ навро навохта, ба навъҳои мусиқӣ аҳамият намедод. Талабаи синфи 7-уми фортепианои бачагонаи мусиқии ҳамин

мактаб Генчаева С. (омӯзгор Е. М. Светаева), «Марши туркӣ»-и В. А. Мотсартро иҷро кард. Азбаски техникаи шогирд суғур буд, ӯ баъзе порчаҳоро тез ва баъзеи онро суғур навохт ва ба рангубор (нюансировка)-и пиеса ҳеҷ аҳамияте надод. Аҷиб он буд, ки омӯзгорон ин ҳолатҳоро эҳсос накарданд. Бояд аз синфи 1-ум ба шогирдон ифоданок навохтанро омӯзонд.

Дар мактабҳои мусиқии пойтахт омӯзиши назарияи мусиқӣ то андозае дар сатҳи паст қарор дорад. Талабагон назарияи мусиқиро хуб наметонанд. Раванди таълими навозандагӣ аз якҷанд қисматҳо иборат аст, ки истисно шудани яке аз онҳо боиси коҳиш ёфтани сифати машғулиятҳо мегардад. Ин қисматҳо чунинанд:

- бинову синфхонаҳои мувофиқ барои таълим;
- мутахассисон – омӯзгорони варзидаи ихтисосманд;
- барномаҳои таълимии мувофиқ ба стандартҳои ҳозиразамони ҷаҳонӣ;
- мавҷудияти созҳои баландсифати мусиқӣ (созҳои оркестрӣ, созҳои халқӣ);
- будани торҳо барои ҳама созҳои мусиқии тордор;
- таъмини китобҳои дарсӣ, дастуру барномаҳои таълимӣ;
- таҷдид ва тақмили китобҳои «Назарияи мусиқӣ» ва «Солфеджио» бо забони тоҷикӣ.

Барои рафъи камбудии мактабҳои бачагонаи мусиқии пойтахт чунин пешниҳодҳо зарур мебошанд:

- мактабҳои мусиқӣ таълимиро пурра бо нота бояд ҷорӣ намоянд. Роҳбарон набояд худсарона талабагонро берун аз оиннома ба шӯбаҳои «хореография» (ракс), «овозхонии анъанавӣ», «рассомӣ» ва ҳатто «гурӯҳи эстетикӣ» қабул намоянд. Ин амалашон бар хилофи Оинномаи мактаби мусиқист. Барои кушодани ин гуна ихтисосҳо лозим аст, ки мактабҳо ба унвони «Мактаби бачагонаи санъат» номгузорӣ шаванд;
- омӯзгорони мактабҳои бачагонаи мусиқӣ дар 3-5 сол як маротиба бояд аз бозомӯзӣ гузаранд;
- мактабҳои мусиқӣ кӯшиш намоянд, ки то 30% хонандагонашон ба коллеҷи санъат дохил гарданд;
- дар аксарияти муассисаҳо таълими тамоми созҳои мусиқӣ ба роҳ монда шавад;
- таълим – омӯзиши созҳои мусиқиро дар мактабҳо бояд пурра бо нота ба роҳ монанд, то шогирдон назарияи мусиқиро хуб аз бар кунанд;
- аз сабаби кам будани маош дар мактабҳои мусиқӣ омӯзгорони ҷавонро наметавонанд ба кор ҷалб намоянд. Барои ҷалби ҷавонон ба чунин мактабҳо роҳҳои ҳавасмандгардониро бояд дарёфт ва истифода кард.

Адабиёт

1. Барномаи дарси рубоби қошғарӣ ва бадахшонӣ. Нашри дуюм бо иловаҳо / мураттибон: Ҷ. Обидпур, Ш. Мирзоева. – Душанбе, 2018. – 47 с.

2. Григорян, А. Г. Краткие методические указания (для педагогов) // Начальная школа игры на скрипке. Издание пятое, переработанное и дополненное (переиздание) / А. Г. Григорян. – М.: Советский композитор. – 1986. – 137 с.
3. Ёкубов, Қ. Мактаби омӯзиши най / Қ. Ёкубов. – Душанбе: Аржанг, 2020. – 302 с.
4. Мазас, Ж. Блестящие этюды, соч. 36, 2 тетрадь / Ж. Мазас. – М.: Музыка. – 2009. – 48 с.
5. Маэстро – Википедия // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Маэстро> (Дата обращения: 14.08.2023).
6. Обидов, Қ. Дарси рубоб: Дастурамали таълимӣ барои мактаб ва омӯзишгоҳҳои мусиқӣ (нашри якум) / Қ. Обидов. – Душанбе: Ирфон, 1969. – 148 с.
7. Обидпур, Қ. Луғатномаи тафсирии истилоҳоти мусиқӣ (Нашри 2-юм) / Қ. Обидпур. – Душанбе, 2021. – С. 458 – 459.
8. Обидпур, Қ. Дарси рубоб (нашри сеюм бо иловаҳои муаллиф) барои мактаб ва коллеҷҳои мусиқӣ (санъат) / Қ. Обидпур. – Душанбе: Аржанг, 2021. – 108 с.
9. Платонов, Н. Школа игры на флейте / Н. Платонов. – М.: Музыка, 1999. – 85 с.
10. Фахриев, Ш. Китоби дарсӣ барои асбобҳои зарбӣ / Ш. Фахриев. – Душанбе: Ирфон, 1984. – 92 с.
11. Фозилов, С. Садои дил. Китоби 2: дастурамали методӣ-таълимӣ / С. Фозилов. – Душанбе: Мехроҷ Граф, 2021. – 96 с.
12. Хрестоматия для скрипки, 3-4 классы. ДМШ. Часть 2, Пьесы, произведения крупной формы. Сост. Юрий Уткин. М.: Музыка, 2019. – 112 с.
13. Хрестоматия для скрипки. Пьесы и произведения крупной формы. 4-5 классы / составитель Ю. Уткин. – М.: Музыка, 2019. – 80 с.
14. Школа игры на фортепиано. Под общей редакцией А. Николаева, В. Натансон, Л. Рощина. – М.: Музыка, 2012. – 199 с.
15. Finale - Википедия // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Finale> (Дата обращения: 14.08.2023).

**Обидпур Джурахон,
Каримова Шамигул**

СОСТОЯНИЕ ОБУЧЕНИЯ В ДЕТСКИХ МУЗЫКАЛЬНЫХ ШКОЛАХ СТОЛИЦЫ

В советское время создание музыкальных школ во всех городах и районах республики было новым явлением. Целью таких школ было воспитание талантливых личностей в области музыки. К сожалению, в последние годы эта цель мало учитывается, то есть профессиональное музыкальное образование (обучение на инструментах по нотам) несколько снизилось. Основным вопросом написания данной статьи является правильное использование учебных музыкальных инструментов в будущем.

В статье изучаются, анализируются и обсуждаются учебный процесс в детских музыкальных школах столицы, условия работы учреждений, методическая деятельность педагогов, состояние системы образования, состояние обучения учащихся и т.д., принимая во внимание различные факторы с учетом требований времени, информационных и коммуникационных технологий.

Хотя образование в детских музыкальных школах столицы налажено, оно не лишено серьезных проблем. В образовательном процессе имеется много недостатков. В таких школах работают 85% русских учителей и 15% таджикских учителей, отсутствие или нехватка учебников на таджикском языке, недостаточное количество таджикских учителей и специалистов, низкие зарплаты учителей, обучение по программам советского времени, не отвечающим современным требованиям. В наше время недостаточное использование информационных и коммуникационных технологий в процессе обучения является одной из проблем, которые необходимо решить. Эти факторы, приведшие к снижению обучения игре на музыкальных инструментах, оказывают негативное влияние на подготовку профессиональных специалистов.

Ключевые слова: культура, образование, преподавание, устав, учреждение, музыка, искусство, педагог, чтец, книга, образовательные программы, оркестровый, народный, рубоб, дуэт, фортепиано, скрипка, флейта, общение, технология.

**Obidpur Jurakhon,
Karimova Sham'igul.**

CONTEMPORARY SITUATION OF TRAINING IN MUSICAL EDUCATIONAL SCHOOLS OF THE CAPITAL CITY

In Soviet times, the establishment of music schools in all cities and regions of the republic was a new phenomenon. The purpose of such schools was to educate talented schoolchildren in the field of music. Unfortunately, in recent years this goal has been little taken into account, that is, professional musical education (learning to play musical instruments from notes) has somewhat decreased. The main issue of writing this article is to improve the training of musical instruments in the future.

The article describes the educational process of children's music schools in the capital city of Dushanbe, the working and learning conditions of such schools, the methodological activities of teachers, the state of the education system, and etc., taking into account the requirements of the time, information and communication technologies, are analyzed and discussed.

Although education in children's music schools in the capital city is well established, it is not without serious problems. There are many shortcomings in the educational process. About 85% of Russian teachers and 15% of Tajik teachers work in such schools, but without textbooks in Tajik, shortage of Tajik teachers and specialists, low salaries, training according to Soviet old programs. In our time, the lack of use of information and communication technologies is one of the problems that need to be solved. These factors,

which led to a decrease in learning to play musical instruments, have a negative impact on the training of professional specialists.

Keywords: culture, art, music, teaching, teacher, reader, textbook, educational programs, orchestral and national musical instruments, communication, technology.

ТДУ:792точик+37точик+008+78точик+73

Нуров Нодир

НИГОҶЕ БА БАЪЗЕ МУШКИЛОТ ВА МАВОНЕИ ТЕАТРИ МИЛЛӢ

Театр дар системаи анвои ҳунар аз ҷойгоҳи вижа бархӯрдор аст. Вазифа ва рисолати театр ва намоишҳои театри дар ҷустуҷӯ ва ҳалли мушкилоти замон, ки ҷомеа бо онҳо рӯ ба рӯст, зоҳир мегардад. Театр ниёзҳои иҷтимоии инсон ва ҷомеа ро бозгӯӣ мекунад ва барои ҳалли мушкилоти инсонӣ тақлифу пешниҳодҳои зарурӣ манзур месозад. Аз ин рӯ, театри миллӣ бояд ба сифати ниҳоди фарҳангӣ-иҷтимоӣ ва абзори мафкурасозӣ аз ҷойгоҳ ва мақоми шоистае бархӯрдор бошанд ва таъсири онро ба афроди миллат дуруст дарк намоянд. Рисолати ҳар намоиши театри, новобаста аз мазмуну муҳтаво, баёни эҳсосоти миллӣ ва воқеияти таърихӣ фарҳангист. Агар театр ниёзҳои иҷтимоӣ ро таъхир ва бароварда насозад, рисолаташро таҳриф мекунад ва дунёи безавқӣ бо назар ба ҷаҳлу ҷаҳолат ҳукмфармо гардида, ҷойи бузургтарин арзишҳои инсониро суннатҳои кӯҳнаи фарсуда, ки аз хурофоту таассуб манаъ мегиранд, ишғол намуда, ғазо ва муҳити мусибатборро ба вуҷуд меорад. Бо таваҷҷуҳ ба ин, метавон гуфт, ки таҳқиқи омӯзиши ҳунари театри, бахусус театри миллӣ дар марҳалаи кунунӣ мавзӯи актуалии илмӣ.

Дар мақола марҳилаҳои таҳқиқи театри миллӣ, минҷумла театри тоҷикӣ ва мавқеи онҳо ба сифати абзори мафкуравӣ, ҳунари ва маданӣ дар боло бурдани руҳияи миллӣ, ҳештаниносии ва ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ баррасӣ шудааст.

Калидвожаҳо: театр, театри миллӣ, намоиши театри, рисолати театр, тамошобин, барномаи театри, монеа ва мушкилот, ниёзҳои иҷтимоӣ.

Ҳунар аз ҷилваҳои фарҳанги ҳар миллат аст. Тарзи тафаккур, одоби русум, ахлоқ ва дар маълум ҷаҳонии маънавии ҳар қавм миллат дар ҳунар мунъакис мегардад. Ин аст, ки яке аз роҳҳои кашфу шинохти вижаҳои ҳар асрро мутолиаи осори ҳунарии он донистанд. Бино бар таърифи донишмандону муҳаққиқон, санъат ва ҳунар «таҷаллии ғарзаи офаридгории инсон аст дар идомаи ҳастӣ ва ҳар камбудеро, ки инсон дар зиндагии фардӣ ва иҷтимоӣ эҳсос мекунад, тавассути ҳунар ҷуброн месозад» [14, с.15]. Бо таваҷҷуҳ ба ин, ҳунар рисолати ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ дар қолаби сохтмони андеша ва ашё бар уҳда мегирад ва бар мабнӯи ҷаҳонфаҳмӣ ва биниши созанда дар ҷаҳони инсонӣ тағйироти сифатӣ ба вуҷуд меорад.

Муаррихи маҷористонӣ Арнолд Хаузер (Arnold Hauser), ки аз пешгомони таърихи ҳунар ва синамост, бар ин ақида аст, ки «шаклҳо ва сабкҳои ҳунари таҷаллии як ҷаҳоннигарӣ ҳастанд» [13, с.18]. Аз ин ҷо пай бурдан мумкин аст, ки ҳунар, дар ҳар шаклу сабк баёнгари вазъи дарунӣ, ботинӣ, фикрӣ, маънавию равонии ҷомеа ва дар маҷмӯъ бознамоии зиндагӣ буда, ҳадафи асосиаш шахсиятофарӣ ва инсонсозист. Аз ин ҷост, ки «ҳунараманд бо офаридан, сохтан, эҷод ва бунёд кардан сари кор мегирад ва аз ин зовия ба кор мепардозад. Ҳадафи ӯ офаридан аст дар ҳар шаклеву сабке. Худи раванди офаридан ва эҷод кардан раванди маърифатист ва дар қолаби он андеша ва сохтмони фикрӣ ғунҷидааст» [7, с. 4].

Донишмандон ба ин боваранд, ки «кори ҳунари, ки театр аз намудҳои асосии он ба шумор меравад, як навъ талош аст ва ҳар ҳунаре, ки бар мо тавонад таъсири зинда бигзорад, ба ҳамон андоза ҳунари имрӯзӣ ё модерн шумурда мешавад» [13, с. 13]. Гузашта аз ин, кори ҳунари бо табиати худ кори тарбиявӣ маҳсуб меёбад ва дар сурати тамаркуз пайдо кардани он дар ҷомеа ба як ойини тарбиятӣ ва андешамандӣ табдил меёбад. Ин нукта дар оғози фарҳанги башарӣ дар маркази таваҷҷуҳ қарор доштааст, то ҷое ки файласуфи маъруфи чинӣ Конфутсий «бунёди тарбиятро ба ҳунар, шеър, ойнҳо ва мусиқӣ» [16, с. 56] марбут донистааст.

Дар масири ҳунарварӣ театр ҳамчун ҳунари муҳим ва бисёр таъсиргузор ҷойгоҳи махсус касб карда, дар барқарор кардани иртибот бо муҳотаб ва аз ин тариқ таҳкими ҳувиати миллию минтақавӣ, шукуфо сохтани забону адабиёт ва ғайи гардондани фарҳанги милли метавонад нақши таъйинкунанда дошта бошад. Яъне кайфияти театри дар маҷмӯъ сатҳи шуур ва огоҳии ҷомеаро боло бурда, ба ин васила ба рушду нумуи сатҳи фарҳанг ва дастбӣ ба шахсияту ҳувиати матлуб мусоидат мекунад. Аз ин нуктаи назар, театр бо меҳвари организми зинда – шуур ва тафаккури тамошобин ва дар маҷмӯъ, ҷомеа сари кор мегирад. Муҳаққиқон театрро ҳунари зинда ва таҳаввулбанда медонанд [муфассал ниг. 2, с. 6-8]. Ҳатто дар замони ҷангу хунрезӣ ва нобасомониҳои сиёсӣ иҷтимоӣ «дастгоҳи театри (театральная машина) бо қудрати фикрию эҷодӣ гардиш мекунад» [3, с. 5] ва масири зиндагиро бидуни ҳавою ҳавас тай мекунад.

Театр ҳамчун бехтарин ниҳоди тарбиятгари насли башар дар қадим дар манотиқи пешрафтаи ҷаҳон падидаи омада, роҳи пурпечуби зиндагиро барои наслҳои мухталифи ҷомеаҳо ҳамвор сохт. Калимаи “театр”, ки таркибе аз вожаи юнонии *Θέατρον, θέασις* буда, маънии ҷои тамошо ё тамошогоҳро далолат мекунад. Махсусияти он инъикоси бадеии падидаю зухуроти зиндагӣ тавассути фаъолияти ҳаракати драматикӣ сахнавӣ маҳсуб ёфта, дар ҷараёни бозии ҳунаrpешаҳо (актёрҳо) дар ҳузури тамошобин зоҳир мегардад. Бар ин асос, «маъноии куллии театр намоиш ё ба истилоҳ, спектакл мебошад» [12, с. 499]. Дар фарҳангу луғатҳои дигар низ вожаи театр ба маъноии «ҳунари намоиш додани асари драматикӣ дар сахна ё биное, ки дар он асарҳои драматикӣ ба сахна гузошта мешавад» [15, с. 335], ба кор рафтааст. Мақсад аз таъсиси театр ва таҳияи намоишҳои театри аз қадим (манзур ҳунари театрии Юнони бостон аст) ҳамин будааст ва имрӯз низ, бо гузашти чанд аср ин ҳадаф тағйир наёфта, баръакс, густардатар шудааст. Дар Юнони қадим ҳунар, ки дар ибтидо дар сабки тасвир ва наққошӣ зухур карда буд, ҳатто дар марҳилаи муқаддамотӣ тасаввуроту бардошти оптимистонаро дар бораи ҷаҳону ҳастӣ

инъикос мекард ва дар ин замина, театр маҳз барои қонеъ кардани ниёзҳои ахлоқӣ, зебоиписандӣ, маънавӣ, руҳонӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии мардум аз ҷониби фарҳангии замон таъсис ёфт ва дар партави он ҳадафи стратегияи фалсафӣ – шинохт ва таъйини шахсияти инсонӣ дар арсаи вучуд пайгирӣ гардид. Театри Юнон ва Рим бостонитарин театрҳои Урупо мебошанд. Меъморӣ, ҳайкалтарошӣ, адабиёт ва театри антиқа мавзӯи омӯзиш ва истиқболи соири анвои ҳунари дар асрҳои баъдӣ будаанд [муфасссал ниг. 4, с. 9-11].

Дар қараёни рушд ва такомули тадриҷии зиндагии инсонӣ «театр масъалаи муҳими зиндагӣ – нестия маргро, ки дар қолабҳои ғочаву мазҳака бандубаст шудааст, дар маркази таваҷҷуҳ қарор дод ва аз ин тариқ ба муҳимтарин ранҷҳои ботинии инсонӣ тамарқуз кард» [6, с. 7]. Авҷи таҳаввули ҳунари театрии юнонӣ дар эҷодиёти се ғочанигори асри панҷуми то мелод Эсхил, Софокл, Еврипид ва мазҳаканавис Аристофан (оғози асри чоруми то мелод) мушоҳида кардан мумкин аст. Мавзӯ ва масоили муҳиму умдаи он рӯзгор дар асарҳои сахнавии онҳо мавқеи намоён дошт. Онҳо бо истифода аз имконоти тавоноии фикриро эҷодӣ манзараи мушкilotи иҷтимоӣ сиёсиро дар қолаби ғоча ва мазҳака ба намоиш гузоштанд.

Дар муҳити бостонии фарҳанги ориёӣ нахустин падидаҳо ва унсурҳои маълуми театри, ки дар амалҳои театрқунонидашудаи баъзе осори ҳунари наққошӣ дар қаламрави Эрон, Афғонистон, Ҳиндустон, Осиёи Марказӣ дарёфт шудаанд, марҳила ба марҳила инкишоф ёфта, ба як низомии ибтидоии муайяни ҳунари табдил шуда, падидаҳои рӯзгори кӯҳанро дар рӯёри бо мушкilotи замон тасвир намудаанд. Арбобони театри дар асрҳои баъдӣ низ бо истифода аз имконоти санъати сахнавӣ мавзӯ ва масоили амиқи фалсафӣ ахлоқии рӯзмарро ба миён гузоштаанд. Намоиш ва ғӯшрас кардани масоили мубрами рӯзгори инсонӣ ҳалли мушкilotи доғу рӯзмарра рисолати театрро таъин намуд. Дар ин маврид муҳаққиқи донишманди рус В. Г. Белинский чунин гуфта буд: «Театр воситаи беҳтарини ҳалли мушкilotи рӯзгори мост» [1, с. 3].

Дар асри бистум вобаста ба вазъияту шароити театри сиёсӣ дар қаламрави Ҳукумати Шуравӣ ва манотиқи империалистӣ рӯи қор омад. Дар заминаи театрҳои касбии русӣ соли 1929 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нахустин театри касбии миллӣ – Театри давлатии академӣ-драмавии Тоҷикистон ба номи Абулқосим Лоҳутӣ таъсис ёфт. Ин театри касбӣ талаботи бадеӣ-эстетикӣ, фикрӣ ва зеҳнии мардуми Тоҷикистонро аз замони таъсисёбӣ то имрӯз қонеъ карда истодааст. Дар заминаи театри номбурда, дар қаламрави ҷумҳури тайи солҳои баъдӣ Театри давлатии академии опера ва балети Тоҷикистон ба номи С. Айни (1935), Театри давлатии драмаи русии Тоҷикистон ба номи В. В. Маяковский (1937), Театри давлатии ҷавонони Тоҷикистон ба номи Маҳмудҷон Воҳидов (соли 1971), Театри мазҳакавӣ-музикавӣ ба номи Пушкин (Қамоли Хуҷандӣ)-и вилояти Ленинобод (соли 1932), Театри давлатии таҷрибавии тамошобини ҷавон «Аҳорун» (1990) ва амсоли инҳо таъсис ёфта, ғазо ва муҳити театри ба вучуд оварданд.

Дар замони Шуравӣ театр бузургтарин қароргоҳи фарҳангӣ ва сиёсӣ буд, ки наслҳо ва табақоти ғуноғуни иҷтимоӣ, қабл аз ҳама, насли ҷавон дар домони он тарбият меёфт ва ба дараҷаи тадриҷии қамолоти маънавӣ мерасид. Раванди бедории фарҳангиро сиёсиро дар баробари дигар анвои ҳунари театр

чиддӣ бар уҳда гирифт ва бар пояи усули реализми сотсиалистӣ дар ҷабҳаи муборизаи ғаёли идеологӣ дар замон комёб буд. Бо сукути Империяи Шуравӣ бар асари заиф шудани дастгоҳи идеологӣ ва тарғиботи театр ҳам маҷрои кори худро тағйир дод ва вобаста ба муктазиёти замони нав масири ҳаракаташро ҷониби дигар иваз намуд.

Ҷанги шаҳрвандӣ ва нобасомониҳои сиёсии солҳои 90-уми асри 20 ба ҳунари театри, ки авангарди низоми фарҳангӣ-ҳунарии давр маҳсуб меёфт, садама зад. Дар натиҷаи бефаҳмию қавравӣҳо ва такаббуру таассуб ва ифтихороти холию нобаҷо таваҷҷуҳ ба театр ва ҳунари театри дар ҷумҳури сол ба сол коҳиш ёфта, ҷойи онро филмҳои фаҳшу бемаънӣ, рақсу мусиқии беарзиш гирифт ва ҷазои маърифатӣ ҳунарии замон тадриҷан коста гардид. Бар асари низою даргириҳои дохилӣ ва бо дигар шудани вазъи сиёсӣ муносибати ахлоқӣ тағйир ёфта, дар ин замина, бадалшавии арзишҳои ахлоқӣ ба вучуд омад. Театр, ки аз реша ва бунёд бо ахлоқ ва тарбияти насл сари кор дошт, дар ҳолати сардию қарахтии раванӣ қарор гирифта, дигар наметавонист тавассути намоишномаҳои худ ҷилави беназмиҳои ахлоқиро бигирад ва мардумро ба эътидоли муносибату муошират мутақоид созад. Албатта, «вазъи бӯҳронӣ, ки тамоми соҳоти ҷомеаро фаро гирифта буд, имкон намедод, ки театр рисолати асли – тарбияи инсонии солим ва андешанда (муфаккир)-ро комилан иҷро наояд» [6, с. 10].

Баъди анҷоми ҷанги шаҳрвандӣ ва муътадил гардидани вазъи сиёсии ҷумҳури кори театр бо назардошти имконоти замони истиқлол вусъат пайдо намуд ва репертуари худро аз ҳисоби асарҳои драматикӣ ватанӣ ва хориҷӣ ғанӣ сохт. Аз ҷумла, соли 1990 Театри давлатии таҷрибаӣ тамошобини ҷавон «Аҳорун» таъсис ёфт ва тарғиби ғояҳои миллиро ба маърази тамошо гузошт. Коргардон ва ҳунарманди маъруфи тоҷик Фаррух Қосим бар асоси матнҳои «Шоҳнома»-и безаволи Фирдавсӣ, «Маҷнабии Маънавий» ва соири осори адабӣ-бадеии классикаи милли намоишҳои ҷолиб («Шоҳ Фаридун» ва «Юсуфи гумгашта») таҳия намуд, ки дар ибтидои солҳои 90-уми садаи бист муҳаррики асосии маърифати театри минтақавӣ ба ҳисоб мерафтанд. Дар дигар театрҳои ҷумҳури ҳам мазмунҳои милли ҷойгоҳи вижа касб намуданд, вале таваҷҷуҳ ва ҷалби мардум ба театр коҳиш ёфтанд гирифт. Ба сухани дигар, аз як тараф, аҳли фарҳангу зиёи кишвар ба ин ҳунари хирадбарангез ва шахсиятсоз бетафовутӣ ва саҳлангорӣ зоҳир намуд, аз тарафи дигар, намоишномаҳо аз лиҳози мазмуну муҳтавои замонӣ ва талаботи фарҳангӣ ноқисанд (ин нуқсонҳо имрӯз ҳам арзи ҳастӣ мекунанд ва завқи зебоиписандӣ ва маърифатӣ тамошобинро пойин мебаранд). Гузашта аз ин, солҳои охир дар озмуну фестивалҳои театри ба намоиш гузоштани намоишномаҳои рамзӣ-символикӣ муд шудааст ва тавассути рамзу намод ифода ёфтани мақсаду матлаби намоиш печидагӣ ва мушкил андар мушкилро эҷод кардааст. Дар сурате ки сатҳи маърифати насли нави тамошобин ба талаботи рӯз ҷавобгӯ нест ва хеле кам дарки ҷунин намоишҳоро дорад, ҳадаф ва моҳияти ниҳонии асари саҳнавиро пайҳас намекунад. Албатта, баъзе намоишномаҳои озмунӣ, маъмулан аз лиҳози ҳирфай, мазмунӣ, мундариҷавӣ, ғоявӣ ва милли ба талаботи рӯз қамобеш ҷавобгӯянд. Маҳсусан, театрҳои музофотӣ бо вучуди имконоти маҳдуди омӯзишӣ ва касбияи ҳирфай бо қудрату неруи ҳунари намоишҳо таҳия карда, манзури тамошобинон мегардонанд ва аз ин тариқ дар рушди фарҳанги милли саҳми муносиб

мегузоранд. Барои мисол, намоишҳои озмунӣ «Шикори шер»-и Театри давлатии академии драмаи ба номи Абулқосим Лоҳутӣ («Парасту–2021»), «Катан»-и Театри мазҳакаӣ мусиқии ба номи Сайидаӣ Вализодаи шаҳри Кӯлоб, «Зол ва Рудоба»-и Театри мазҳакаӣ мусиқии ба номи Ато Муҳаммадҷонови шаҳри Бохтар («Парасту–2023») ва чанд намоиши дигар аз назари интиҳоб ва гузиниши мавзӯ, аҳаммияти мазмун ва фарогирии масоили мубрами миллии ҷолиб ва ба шароити замони имрӯзӣ созгоранд. Вале илова бар ин, агар ҳангоми таҳияи намоишномаҳо аз хидмати мушовирони илмӣ ба хубӣ истифода мебаранд, сатҳи онҳо ба маротиб боло мерафт.

Ин ҳам маълум аст, ки маводи театр дар ҳамбастагӣ бо аносир ва таркиботи гуногунаш мисли намоишноманависӣ (драматургия), коргардонӣ (режиссёрӣ), бозигарӣ (актёрӣ), усули тарроҳию ороишгарӣ (саҳна, либос, нур, садо, грим ва ғайра) ҳамчун навъи санъат зухур ва нумӯ меёбад. Яъне ҳунари театрӣ ҳосили кори гурӯҳи ҳунармандон аст ва дар ҳадафрас ва муассир баён ёфтани матлаб ва муҳтавои намоишнома дромнавис ва актёр фигураҳои асосӣ буда, кайфияти матолиби саҳнавӣ аз маҳорату маърифат ва диди бадеӣ-эстетикӣ ва илмӣ-таҳқиқӣ онҳо саҳт вобаста аст. Дар миёни онҳо дромнавис, қабл аз ҳама, бо воқеияти зиндагӣ ва мушкилоти иҷтимоӣ бархӯрд мекунад ва маҳсули бархӯрдҳои дар қолаби драма, пийеса ва сценария манзури хонанда ва тамошобин месозад. Ба ин манзур, дромнавис, ки аз ҷомеа ва мушкилоти иҷтимоӣ, равонӣ, ахлоқӣ ва маданият инсонҳо иттилооти зарурӣ дорад, даст ба қор мешавад ва воқеиятро, ҳоҳ маъқул бошад ва ҳоҳ не, ба риштаи тасвир мекашад. Нуктаи дигаре, ки баёнш зарур аст, он аст, ки вақте ки асарӣ саҳнавӣ ба намоиш гузошта шуд, ҳадаф ба тамошобин ва бинанда рӯшан мегардад. Агар ҳадаф сода ва сатҳӣ бошад, қабули хоҳири бинанда ва тамошобин намегардад, вале, агар ҳадаф бар асоси дардҳои иҷтимоӣ таъйин шуда бошад, ҳатман пизируфта мешавад. Аз зовияи мушкилоту дардҳои мардум ва ҷомеа ба масъалаҳои умдаи зиндагӣ назар андӯхтан ва асар офаридан меёри офариниши драматургия аст. Гузашта аз ин ҳунарманди асил шахсияти томи иҷтимоӣ, эҷодӣ ва фарҳангӣ аст. Мо медонем, ки ҳунарманди саҳна (актёр) нақши шахсиятро меофарад, вале ҳуди ӯ шахсият нест. Дар зиндагии воқеӣ ва ба истилоҳ, берун аз саҳна нақши офаридаашро татбиқ намекунад, баръакс, дар муоширати муқаррарӣ симои дурушту дағалашро рӯйи зиндагии воқеӣ ба намоиш мегузорад. Азбаски назди вичдон ва ҳунару эҷод масъулият эҳсос намекунад (албатта, на ҳамаи ҳунармандон чунинанд, вале, мутаассифона, ин қабил аксари кулро ташкил медиҳанд), танҳо дар ҳудуди нақш шахсият ва инсонияташро ба маърази тамошо мегузорад. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки тамошобин бо аз наздик шинос шудан бо ҳунарманд, аз шахсият ва ҳайсиати воқеӣ (на саҳнавӣ)-и ҳунарманд огоҳ шуда, симои берун аз саҳнавӣ ӯро дармеёбад ва саранҷом эътиқоду боварашро аз даст медиҳад. Дар натиҷа, ба саҳна ва нақшҳои ҳунарманд сатҳӣ, рӯякӣ, қолабӣ менигарад. Аммо дар асл, дар ботин ба ӯ (ба ҳунарманд) нафрат меварад, чаро ки чехраи аслиашро дар таҷриба озмуда ва шинохта аст ва аз ояндаи зиндагӣ ноумед мешавад (чун ба самимият бовар надорад ва илюзияи онро танҳо дар саҳна дидаасту ҳалос). Ин аст воқеияти имрӯза ва фикр мекунам, дар гузашта ҳам ҳамин вазъият дар фазои театрии мо ва умуман, ҳақон салтанат доштааст. Ин аст, ки ҳунарманди

имрӯза бояд шахсият бошад ва он чӣ ки дар назария (саҳна) дар доираи нақши мушаххаси мусбат ва пиндору гуфтору кирдори неки қаҳрамон меғӯяд, дар амал (зиндагии воқеӣ) татбиқ кунад ва муҳимтар аз ҳама, бо тамошобин наздик шуда, дарди дили ӯро низ инсонвор шунавад ва дар ислоҳи нақш камари ҳиммат барбандад. Хунармандро тамошобини андешаманд, хушӯро зирак ва ҳозирчавоб ислоҳ карда, ба дараҷаи камолоти шахсӣ ва эҷодӣ мерасонад ва баръакс, тамошобин донишу маҳорати хунармандро тавассути нигоҳ ва эҳсоси авотиф такмил медиҳад. Ба таъбири дигар, хунарманд ва тамошобин ҳамдигарро тарбияву такмил мекунад ва муносибати мутақобилан судманди айнию зеҳнии хунарманду тамошобин боиси ташаккул ва рушди шахсияти тарафайн мегардад. Дар назди ин гуна тамошобини ҷиддӣ хунарманд эҳсоси масъулият мекунад ва дар пайи ислоҳи шахсият ва нақшу образ гомҳои устувор мебардорад. Дар баробари ин, хунарманд тамошобини зинда, ҳозирчавоб, пӯё, ҷустуҷӯгар ва андешамандро ба таври тадриҷӣ тарбия мекунад.

Катъи назар аз он ки «репертуари театрҳои касбии ҷумҳурӣ аз лиҳози мавзӯ ва мундариҷа ғайи мебошанд» [1, с. 12], ҳанӯз дар самти рӯйи саҳна овардани асарҳои драматикӣ ҷавобгӯ ба талаботи замон, коргардонӣ, интиҳоби сценария ва матнҳои ҷолиби бадеӣ, равобити эҷодии театрҳои марказию музофотӣ, такмили ихтисоси хунармандон, такмилу тавсеаи донишу билими ҳайати хунармандӣ, ҳамкориҳои эҷодӣ бо муассисаҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва амсоли инҳо камбуду нуқсонот ба мушоҳида мерасад. Имрӯз дур шудани аҳли зиё аз театр ва маҳдуд шудани теъдоди тамошобинони театр мушкили рақами яки театри касбӣ гардидааст ва тикӣ шудани муҳити фарҳангӣ ва маърифатӣ ва ба истилоҳ, вакууми фазои театро дида, бозигарони кӯрзавк дар симои гурӯҳҳои беҳадафи масҳарабоз ба майдон омада, завқи бе ин ҳам пасти тамошобинро пасттар карда истодаанд. Ин вазъиятро дар муҳити фарҳангӣ талафот ва ё фалаҷшавии тадриҷии дастгоҳу коргоҳҳои эҷодӣ-хунарий меноманд. Агар ин вазъ, ки бо бетавассутии зиёиёни худроҳу худбин ба вучуд омадааст, ҷилавгирӣ нашавад, фалаҷшавии раванди кори театрий вусъат пайдо мекунад ва мунҷар ба бунбасти куллии фарҳангӣ мегардад.

Театри касбии миллӣ, пеш аз ҳама, ормонҳои мардумӣ ва ҳувияти миллӣ месозад. Агар ҳувият худшавӣ ва худбошӣ аст, театри касбӣ раванди худшавӣ ва худсозии миллиро ҳадафи ниҳой қарор медиҳад ва дар пайи бароварда сохтани ин ҳадаф ва стратегияи фикрию хунарий гомҳои устувор мебардорад. Дар доираи ин стратегия ва сарандешаи хунарий – сохтани инсонии пӯё, ҷӯё, пурсишгар, амалгар, худҷӯ, худгар, худшикан, худнигар (худгару худшикану худнигар мафҳумҳои Муҳаммад Иқболанд, ки дар мисраи «Худгару худшикану худнигаре пайдо шуд» инсичом ёфтаанд) ва билохира худофар, театри касбии миллӣ фаъолият мекунад ва аз роҳи манзур намудани намоишномаҳои сатҳи миллӣ ва фаромиллӣ ба ҷомеа наздик шуда, табақаҳои гуногуни иҷтимоиро ба ҳал қардани мушкилоти дарунӣ ва бурунӣ ташвиқ менамояд. «Вазифа ва рисолати хунар ҳам руҳи офариданро дар инсон бедор қардан ва қудрати офариниши инсониро созмон додан аст» [6, с. 6]. Барои он ки неруи зоиш ва офарини инсон аз ҳоби гарон бедор шавад ва рӯ сӯйи худгарию худшиканию худнигарӣ бигузорад, муҳимтар аз ҳама, фаъолиятҳои мағзӣю зеҳнии насли наврас ва ҷавонро таҳрик бояд дод ва ин гуна таҳрирот аз тариқи намоишномаҳои гуногунжанру пурмуҳтавои театрий имконпазир

мегардад. Ин ҷост, ки театр ва намоишномаи театри ба ҳадаф мерасад ва роҳро барои ҳалли масоил ва мушкилоти глобалӣ ҳамвор месозад. Аз ин лиҳоз, театри касбӣ минбари худогоҳӣ, ҳештаншиносӣ ва худшавӣ мебошад.

Иттифоқан, дар шароити имрӯзӣ, ки бухронҳои хувиятию фикри ва мадания хунарӣ бо суръати тамом дар баданаҳои иҷтимоӣ реша давонида, дар сатҳҳои гуногуни иҷтимоӣ як навъ ниҳодина мешаванд, аз тариқи матбуотию расонаӣ ва фазои маҷозӣ муаррифӣ ва таблиғи симоҳои маъруфу матраҳи фарҳангию хунарӣ ва дар ин замина ба вучуд овардани муҳити бозу солими ақидатию фикри ва фарҳангию хунарӣ талаботи замон аст. Муҳимтар аз ҳама, дар баробари бухронҳои амиқи хувиятӣ, ки пеш аз ҳама, дар шаклгирии зеҳнии насли наврасу ҷавон таъсири манфи мерасонанд, манзур намудани гузина-алтернативаҳои мадания хунарӣ амри зарурӣ мебошад.

Театри ватанӣ, «намоишномаҳои театри ба унвони гузина-алтернативаҳои зарурӣ дар баробари сели мушкилоти хувиятӣ, ки бар асари бурузи хатару таҳдидҳои минтақавию глобалие назири ифротгароӣву тундравии динию мазҳабӣ ду даҳсолаи ахир дар ҷомеа ҳузуру нуфузи чашмрас пайдо намудаанд, хидмат карда метавонанд» [8, с. 6]. Бад-ин минвол, ниҳодҳои хунарии мо, аз ҷумла театрҳои касбӣ аз тариқи пахшу нашри ҳадафмандонаи намоишномаҳои ҷолиби хунарӣ ва таблиғи густурдаи шахсиятҳои матраҳи хирфай дар ВАО, шабакаҳои иҷтимоӣ ва фазои маҷозӣ сатҳи бухрону мушкилоти фикрию маданияро тадриҷан пойин бурда, роҳро барои муқовимату мубориза алайҳи безавқию касолат ва нодонию ҷаҳолат ҳамвор месозад.

Адабиёт

1. Абдурахмонов, А. Театрҳои касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон / А. Абдурахмонов, Ш. Абдулкайсов. – Душанбе: Истеъдод, 2012. – 60 с.
2. Бояджиев, Г. От Софокла до Брехта за сорок театральных вечеров / Г. Бояджиев. – Москва: Просвещение, 1988. – 352 с.
3. Бушеева, С. Итальянский современный театр / С. Бушеева. – Ленинград: Искусство, 1983. – 176 с.
4. История зарубежного театра. Часть первая. – Москва: Просвещение, 1981. – 340 с.
5. История зарубежного театра. Театр западной Европы и США (1917-1945). Часть 3. – Москва: Просвещение, 1986. – 320 с.
6. Нуров, Н. Рисолати театри ватанӣ ва ниёзҳои иҷтимоӣ / Н. Нуров // Адабиёт ва санъат. – 2015. – №22 (1782).
7. Нуров, Н. Театри миллӣ – макони хувиятсозӣ (ба муносибати Рӯзи театри тоҷик) / Н. Нуров // Баҳори Аҷам. – 2016. – № 32 (399).
8. Нуров, Н. Театри касбӣ – минбари худшавӣ / Н. Нуров // Баҳори Аҷам. – 2017. – № 13 (416).
9. Нурҷонов, Н. Мактаби актёрии тоҷик / Н. Нурҷонов. – Душанбе, 2011. – 496 с.
10. Нурҷонов, Н. Солҳои ҷустуҷӯ. Нигоҳе ба театрҳои музофотӣ / Н. Нурҷонов. – Душанбе, 2018. – 519 с.
11. Полевой, В. М. Искусство Греции / В. М. Полевой. – Москва: Советский художник, 1984. – 349 с.

12. Словарь иностранных слов. – М.: Русский язык, 1990. – 624 с.
13. Ҳаузер, А. Фалсафаи таърихи ҳунар. Тарҷумаи Муҳаммадтакии Фаромарзӣ / Арнолд Ҳаузер. – Техрон: Муассисаи интишороти Нигоҳ, 1363. – 517 с.
14. Шариатӣ, А. Қомеашиносии ҳунар / Алӣ Шариатӣ. – Техрон, 1365. – 368 с.
15. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. – Душанбе, 2008. Ҷ. 2 – 943 с.
16. Чай Чу. Таърихи фалсафаи Чин / Чу Чай, Чай Винберг. – Техрон, 1369. – 304 с.

Нуоров Нодир

ВЗГЛЯД НА НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ И ВОЗМОЖНОСТИ НАЦИОНАЛЬНОГО ТЕАТРА

Статус театра в системе видов искусства имеет особое значение. Особая функция и миссия театра и театральных постановок проявляется в поиске и решении проблем, с которыми сталкивается общество. Театр отражает социальные потребности человека и общества, вносит некоторые предложения, необходимые для решения человеческих проблем.

Поэтому национальный театр, как культурно-социальный институт и инструмент формирования идеологии, должен занимать достойное место и положение и правильно понимать свое влияние на народные массы нации. Миссия и предназначение каждого театрального представления, независимо от содержания, состоит в выражении национальных чувств и историко-культурной действительности. Если театр не распознаёт и не решает потребности общества, он искажает свою миссию и в мире будет царить апатия и невежество, а место величайших человеческих ценностей займут устаревшие традиции, берущие свое начало от суеверий и фанатизма, создающих бедственную атмосферу и среду. Учитывая это, можно сказать, что исследование театрального искусства, особенно национального театра, является актуальной научной темой на современном этапе. В статье рассматриваются этапы становления национальных профессиональных театров, в том числе таджикского театра, и их положение как идейного, художественного и культурного инструмента в поднятии национального духа, самосознания и решения социальных проблем.

Ключевые слова: театр, национальный театр, репертуар, миссия театра, зритель, театральная программа, проблема, социальные нужды.

Nurov Nodir

SOME PROBLEMS AND OBSTACLES OF THE NATIONAL THEATER

The status of the theater in the system of art forms is of particular importance. The special function and mission of the theater and theatrical production is manifested in the search for and solution of problems faced by

society. As a socio-cultural institution and an instrument for the formation of ideology, the national theater must have a worthy place and status, and theatrical production must provide the cultural and social needs of society. The mission and purpose of each theatrical performance, regardless of content, is to express feelings and historical and cultural reality. In order to identify and satisfy the needs of society and not distort its mission, the theater needs not a socio-cultural portrait of the viewer, but an understanding of the causes and characteristics of his consumer behavior in the broad context of cultural life. Because of this, we can say that the study of theatrical art, in particular national theaters, at the present stage, is an urgent scientific task. The article deals with the issues of studying the formation of national professional theaters, including the Tajik one, and their contribution to the preservation and development of traditional artistic culture and national worldview.

Keywords: theatre, national theatre, perception of art, mission of theatre, spectator, repertoire, obstacles and problems, social needs.

ТДУ:002+03+07+9Точик+327Точик+621.31+8Точик

Муродӣ Мурод

МУАММОҲОИ БУНЁДИ НБО-И «РОГУН» ВА ТАВСИФИ КОРНОМАИ ОН ДАР ПУБЛИТСИТИКАИ «САДОИ ШАРҚ» (1992-2022)

Дар мақола раванди сохтмони НБО-и «Рогун» ва тавсифи корномаи бунёдкорони он дар публитситикаи маҷаллаи «Садои Шарқ» (1992-2022) мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Бунёди Неругоҳи барқи обии «Рогун» ду давраи асосӣ: замони Шуравӣ ва ба пас аз Истиқлолияти давлатии Тоҷикистонро фаро мегирад. Дар ин мақола ба давраи дуюм таваҷҷуҳ шудааст.

Эҳё ва идомаи корҳои ин сохтмони азими аср дар давраи дуюм ба ибтикор ва ташаббуси шахсии Асосгузори сулҳу ваҳдат – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон алоқаманд аст.

Маҷаллаи «Садои Шарқ» сол то сол мавзуи сохтмони Неругоҳи барқи обии «Рогун»-ро вусъат бахшида, паҳлуҳои гуногуни онро дар қолаби жанрҳои публитсистиву бадеӣ инъикосу таҷассум намудааст. Маводи маҷалларо марбут ба ин неругоҳ аз нигоҳи мазмун ва оҳанги баён метавон ба се гурӯҳ ҷудо намуд:

Якум, мақолаҳои илмиву оммавии мубоҳисавӣ;

Дуюм, очерку мақолаҳои публитсистии таҷассумгари раванди бунёдкориҳо дар ин неругоҳ;

Сеюм, порчаҳои манзум, ки дар онҳо ҳувияти Рогун васф шудааст.

Мақсади асосии мақолаҳои мубоҳисавӣ исботи бепоя будани андешаҳои мухолифони бунёди НБО-и «Рогун» ва бовар кунонидани рақибон ба безарар будани сохтмони ин иншооти бузургӣ аср аст.

Дар матолиби гурӯҳи дуюм раванди корҳои бунёдкорӣ дар НБО-и «Рогун» таҷассум ёфтааст.

Порчаҳои манзум, аслан васфи Рогунро фаро гирифта, ифодагари замони муайян, руҳи иҷтимоӣ ва набзи рӯзанд.

Дар мақола матолиби ин гурӯҳҳо ба таври васеъ таҳлил ва арзёбӣ гардида, саҳми маҷаллаи «Садои Шарқ» дар инъикоси сохтмони НБО-и «Рогун» нишон дода шудааст.

Калидвожаҳо: *НБО-и «Рогун», маҷаллаи «Садои Шарқ», инъикос, тасвир, масъала, корнамоӣ, таҳлил, очерк, мақола, сохтмон, вижагӣ, нависанда.*

Тавре дар мақолаи қаблӣ [9] зикр намудем, бунёди Неругоҳи барқи обии «Рогун» ду давраи асосиро фаро мегирад. Давраи аввал ба замони шуравӣ ва давраи дуюм ба пас аз Истиқлоли давлатии Тоҷикистон рост меояд.

Эҳё ва идомаи корҳои ин сохтмони азими аср дар замони истиқлол комилан ба ибтикор ва ташаббуси шахсии Асосгузори сулҳу ваҳдат – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон алоқаманд аст. «Сардори давлат на танҳо дар ҳалли масъалаи глобалии идомаи бунёди НОБ-и «Рогун» азму талоши бочуръат

кардаанд, балки, чунончи адиби публитсист Бахтиёри Муртазо шохидӣ медиҳад: «дар ҳар сафари кориашон ба минтақаҳои сохтмони неругоҳи «Роғун» ба роҳбарон, муҳандисон ва коргарон сифати амалиёти эҳёгарӣ ва навсозиро ҷиддӣ таъкид менамуданд» [11, с. 30].

Асосгузори сулҳу ваҳдат – Пешвои миллат мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯрӣ бо зиёиёни мамлакат аз 19 март соли 2011 ба публитсистика ҳамчун соҳаи эҷоди зарурии замони Истиқлол рӯй оварда, аз ҷумла таъкид карда буданд: «Вақти он расидааст, ки адибони тоҷик бештар ба таҳияи мақолаҳои публитсистӣ ва очеркҳои проблемавӣ даст зада, мардумро аз рӯйдодҳои кишвар, дастовардҳои диёри азизамон, масъалаҳои рӯз ва хатарҳои даҳшатбори замони ноором огоҳ созанд» [13].

Дар ин зимн, маҷаллаи «Садои Шарқ» сол то сол доманаи мавзуи марбут ба рӯйдодҳои кишвар, бахусус сохтмони Неругоҳи барқи обии «Роғун»-ро вусъат бахшида, паҳлуҳои гуногуни онро дар қолаби жанрҳои публитсистиву бадеӣ инъикосу таҷассум намудааст.

Маводи марбут ба Неругоҳи барқи обии «Роғун»-ро, ки ин маҷалла дар давраи дуҷуми бунёди ин неругоҳ ба таъб расонидааст, аз нигоҳи мундариҷа ва оҳанги баён метавон ба се гурӯҳ ҷудо намуд:

Якум, мақолаҳои илмиву оммавии мубоҳисавӣ;

Дуюм, очерку мақолаҳои публитсистии таҷассумгари раванди бунёдкириҳо дар ин неругоҳ;

Сеюм, ашъори манзум, ки дар онҳо «хуввияти» Роғун васф шудааст.

Мақсади асосии мақолаҳои мубоҳисавӣ исботи бепоё будани андешаҳои муҳолифони бунёди НБО-и «Роғун» ва бовар кунонидани ҷомеаи ҷаҳонӣ ба безарар будани сохтмони ин иншооти бузурги аср аст. Ҷойи пӯшида нест, ки дар давраи бозсозӣ ҳаракатҳои демократии Тоҷикистон ва ҳамчунин ҳаракатҳои экологии Узбекистон нисбат ба бунёди сохтмони НБО-и «Роғун» муҳолифатҳо намуда, онро ба баҳси минтақавӣ табдил доданд. НБО-и «Роғун» ба масъалаи глобалӣ табдил ёфт. Баъдтар, чунончи муҳаққиқ Ҳ. Асоев навиштааст, «баҳси НБО-и «Роғун» дар ибтидо сирф хусусияти иқтисодию иҷтимоӣ дошт, вале гурӯҳҳои махсус тавонистанд, ки ба он дар раванди ҷаҳонишавӣ ҷомаи сиёсӣ пӯшонанд» [3, с.18]. Тавре ишора рафт, чунин баҳсҳо дар фазои иҷтимоиву сиёсии минтақа аз ҷониби ҳаракатҳои демократии Тоҷикистон ва ҳаракатҳои экологии Узбекистон ҳануз дар солҳои бозсозии горбачёвӣ ба вучуд омада, муҳолифини бунёди ин неругоҳ на танҳо паст кардани дарғот, балки барои кишвари мо зарурат надоштани бунёди онро асоснок кардани шудаанд. Аз ҷумла Холназар Муҳаббатов дар мақолааш «Нодон мурдаву доност зинда» [12] «бо таҳлилу бурҳоновариҳои зиёд» ба хулосае омадааст, ки «Сохтмони ГЭС-и «Роғун» бошад барои рушди иқтисодии республика ягон таъсири мусбӣ надорад. Мақсади асосии ин стансияи пуриқтидор ба низом даровардани маҷрои дарёи Вахшу Ому ва таъмини обёрии 360 ҳазор га заминҳои нави Узбекистону Туркманистон» аст [12, с. 117].

Пас аз фурупошии давлати шуравӣ дар ВАО-и кишвари ҳамсоя дар чунин руҳия матолиби зиёде рӯйи ҷоп омад, ки муаллифонашон бунёди ин сохтмонро барои кишварашон ва, ҳамчунин минтақа зарарнок арзёбӣ кардаанд. Баҳси бунёди сохтмони Неругоҳи барқи обии «Роғун» аз доираи ду кишвар берун шуда, ба сатҳи минтақа ва ҷаҳон расид. Ба ин

манзур, коршиносон ва адибону публитсистони тоҷик дар ин марҳала бештар ба масъалаи манфиатовар будани НБО-и «Роғун» барои Тоҷикистон ва Осиёи Марказӣ таваҷҷуҳ зоҳир намудаанд.

Мақолаҳои Х. Умаров, Х. Муҳаббатов «ГЭС-и «Роғун» ва дурнамои рушди кишвар» (2006. – №8. – С. 115-121), Х. Асоев «Дурнамои Роғун» (2012. – №12. – 60-67), «Муаммоҳои экологии Роғун» (2013. – №8. – С. 87-93), «НБО-и «Роғун» – воҳиди стратегӣ» (2019. – №12. – С. 116-119), А. Темурҷонов «Роғуни муктадир» (2014. – №4. – С. 44-55) ва ғайра ба мақсади исботи на танҳо безарар, балки барои минтақа манфатовар будани НБО-и «Роғун» навишта шудаанд.

Мақолаи Хоҷамаҳмад Умаров ва Холназар Муҳаббатов «ГЭС-и «Роғун» ва дурнамои рушди кишвар» проблемаи буда, музокираҳои муаллифон дар услуби илмиву оммавӣ ва мавқеи устувори миллии сурат гирифтааст. Муаллифон, ҳамчун коршиносони шинохтаи соҳа, манбаъҳои зиёди обу захираҳои энергетикӣ Тоҷикистонро бо зикри факту рақамҳо иҷмолан баррасӣ намуда, аз таърихи бунёди неругоҳҳои барқӣ обӣ дар кишвар ёдовар шуда, ба ин васила мавҷудияти омилҳои рушди босуръати гидроэнергетикаро дар мамлакат бозгӯ кардаанд. Аммо ин танҳо рӯчу ба мавзӯ аст. Масъалаи меҳварии мақолаҳо исботи беасосии муҳокимаҳои атрофи сохтмони НБО-и «Роғун», ҳадафи сахмгузори ба мавқеи ғаразнокӣ ширкати РУСАЛ доир ба ин сохтмон ташкил медиҳад. Муаллифон ба масъала аз зовияҳои гуногун назар карда, бо далелҳои илмиву таҳлилҳои мантиқӣ собит намудаанд, ки мавқеи ширкати РУСАЛ дар сохтмони НБО-и «Роғун» алайҳи равандҳои стратегӣ рушди иқтисодии Тоҷикистон буда, тамоми кӯшишу талоши он барои гузаронидани лоиҳаи худ, комилан беасос аст, он на ба суди Тоҷикистон, балки аз ғоидаҷӯии РУСАЛ шаҳодат медиҳад.

Дар мақола ғоидаҷӯиҳои ширкати РУСАЛ бо овардани иқтибос ва таҳлилҳои ҳамаҷониба асоснок ва интиҳоби он барои Тоҷикистон варианти бадтарин арзёбӣ гардидааст. Ба бардошти муаллифон «он ба дараҷаи мо даво нахоҳад шуд». Ин ширкат «бояд аз яқравӣ дар атрофи лоиҳаи ГЭС-и «Роғун» даст кашад ва дар доираи амалигардонии ниятҳои ҳукумати Тоҷикистон ғайриқонуни кунад» [18, с. 121].

Мақола дараҷаи баланди таҳлилии дошта, масъала дар руҳияи ҳифзи манфиатҳои кишвар ва миллат баррасӣ шудааст. Муаллифон дар баррасии масъала чун коршиноси дорои дониши хуби илмӣ ва маърифати баланди касбӣ муносибат карда, дар ҳаллу фасли он ҳамчун афроди дилсӯзу меҳанпарвар кӯшиш намудаанд. «Мо имрӯз бояд дар ҷустуҷӯи сармоягузореи бошом, ки дар бунёди ГЭС-ҳои азим, истеҳсол ва фурӯши барқ манфиатдор бошанд. Чунин муносибат барои ба даст овардани се ҳадаф мусоидат мекунад. Якум, неруи содиротии Тоҷикистон хеле устувор мегардад ва таркиби он комилан дигар мешавад, зеро барқ ба гурӯҳи молҳои тайёр дохил мешавад. Дуюм, барқ барои барқарор намудани саноат, кишоварзӣ ва соҳаҳои дигари иқтисодӣ равана карда мешавад ва ин барои зуд аз бӯҳрони иқтисодӣ баромадани кишвар имкон медиҳад. Сеюм, бо барқ таъмин гардидани рӯзгори мардум талаботро ба газӣ табиӣ, ки аз Ӯзбекистон интиқол мешавад, инчунин сӯзишвории нафтиро ангишт, ки боиси ифлосшавии муҳити атроф мегарданд, кам мекунад ва ин ба мустаҳкам шудани амнияти иқтисодиву иҷтимоии кишвар оварда мерасонад» [18, с.121].

Силсиламақолаҳои Х. Асоев «Дурнамои Роғун», «Муаммоҳои экологии «Роғун» ва «НБО-и Роғун – воҳиди стратегӣ» низ дар идомаи ин баҳсҳо навишта шуда, ҳадафшон ҳимояи бунёди ин неругоҳ аст. Аз ҷумла ин муаллиф дар мақолаи худ «Дурнамои «Роғун» ба масъалаи зиддиятҳои бунёди ин сохтмон тавачҷуҳ намуда, аз хусусияти локалӣ (маҳаллӣ) ба хусусияти минтақавӣ гузаштани баҳси ин сохтмонро беасос меҳисобад. Ба назари ӯ «Мушкилоти ин баҳс дар он аст, ки оид ба проблемаҳои гузоштаи ҳамкасбони мо дар кишвари ҳамсоя маълумотҳои аниқ вучуд надорад, танҳо дар матбуот маҷмуи афкори онҳо гузошта мешавад». Маҳз чунин ҳолат муаллифро водор намудааст, ки нисбат ба ин масъала изҳори ақида намуда, бо таҳлилҳои илмиву шарҳу тавзеҳҳои оммавӣ собит созад, ки амали коршиносони кишвари ҳамсоя на ба манфиати халқҳои одӣ, балки барои дастгирии сиёсатмадорони алоҳида нигаронида шудааст. Ин сиёсат, ки бештар ба кам шудани истифодаи оби ползӣ ва фочеаи баҳри Арал дакка меҳӯрад, гаразнок буда, бунёди экологӣ, геологӣ, сейсмологӣ ва иқтисодӣ надорад. Ба назари муаллиф пешгирии фочеаи баҳри Арал на аз ин сиёсатбозӣҳо, балки аз тадбири чунин чорабиниҳо вобаста аст:

1. Мустаҳкам намудани асоси ҳуқуқии байни кишварҳои Осиёи Марказӣ дар самти истифодаи об;

2. Мукамалкунии ташкили механизми ҳамкорӣ дар самти сиёсати экологӣ;

3. Муътадилгардонии механизми тақсими об байни давлатҳои Осиёи Марказӣ [1, с. 67].

Мақолаи дигари Х. Асоев – «Муаммоҳои экологии «Роғун» идомаи мантиқӣ ва тақвиятёфтаи мақолаи аввалаи ӯст. Ин ҷо низ муаллифро афкори умумӣ ва нодурусти ҳаракатҳои экологии Ўзбекистон, ки бунёди НБО-и «Роғун»-ро барои кишварҳои поёноб хатарнок ҳисобида, «бо ҳамин назари башардӯстонаи ҳудро ба оламиён нишон медиҳанд» [2, с. 87], ба ташвиш овардааст. Ӯ ба масъала аз нигоҳи ҷаҳонишавӣ муносибат намуда, чанд омилу сабаби ба вучуд омадани мушкилоти НБО-и «Роғун»-ро мавриди таҳлилу тафсир қарор додааст. Масъалаи асосӣ исботи нодуруст будани андешаи ҳаракатҳои экологии Ўзбекистон аст, ки бунёди неругоҳро ҳалалдоркунандаи тавозуни экологии минтақа меҳисобанд. Ба назари Х. Асоев ин масъала дар сатҳи афкори омма ҳалли ҳудро пайдо карда наметавонад, зеро он асоси илмӣ надошта, мардумро ба тафриқа меандозад. Ин муаммо посухи амиқи илмиро тақозо мекунад. Ин посух ба таври илмӣ ошкор намудани сарчашмаи муҳолифатҳо нисбат ба бунёди НБО-и «Роғун» аст. Муаллиф бо таҳлилу баррасӣҳо чунин сарчашмаҳоро ифшо карда, хонандаро мутмаъин месозад, ки бунёди ин неругоҳ ба тавозуни экологии минтақа ҳалал ворид намекунад, балки он «масъалаи истифодаи оқилонаи обу заминро дар минтақа ҳал мекунад» [2, с. 91]. Неругоҳи «Роғун» на аз ҷиҳати масштаб, балки аз лиҳози баландии сарбанд нодир буда, қимати экологии онро, пеш аз ҳама, хусусияти обанбораш муайян мекунад.

Ба назари муаллиф, яке аз василаҳои ҳалли ин қазия таъсиси парваришгоҳи гидрологии «Роғун» аст. «Фаъолияти чунин парваришгоҳ тамоми баҳсҳоро сари масъалаи экологӣ аз байн мебарад» [2, с. 91], «сохтмони силсиланеругоҳҳо таносуби экологии минтақаро вайрон

намекунад, баръакс вобаста ба замон тафаккури нави эҷодиро дар илм, сиёсат, иқтисодиёт ва фарҳанг ба миён мегузорад» [2, с. 93].

Ҳамин муаллиф дар мақолаи «НБО-и «Роғун» – воҳиди стратегӣ» моҳияти воҳиди стратегӣ будани ин сохтмонро ба таври умумӣ дар шакли тезис шарҳ додааст. Шарҳи ӯ доир ба вижагии НБО-и «Роғун», ки қимати стратегии онро бозгӯ мекунад, дар сию шаш сархат баррасӣ шудааст. Баррасиҳои муаллиф нисбатан мухтасар буда, дар заминаи таҳлилҳои илмӣ масъала шакл гирифтаанд. Ба ибораи дигар, бардоштҳои муаллиф нуктаҳои мебошанд, ки ҷанбаи илмӣ дошта бо факту арқом асоснок карда шудаанд. Дар онҳо паҳлуҳои гуногуни манфиатовари неругоҳ бозгӯ шудааст. Аз тавсифҳои умумии муаллиф доир ба ин иншооти азими аср чунин хулоса мешавад, ки тарҳи НБО-и «Роғун» «яке аз иншоотҳои ҳаётан муҳимми стратегии Тоҷикистон буда, бунёди он як аслиҳаест, ки дар минтақа ва арсаи ҷаҳонӣ нуфузи сиёсӣ ва иқтисодии Тоҷикистонро таъмин менамояд. Он на танҳо ба пешрафти Тоҷикистон, балки ба рушди минтақа замина мегузорад. Аз ин рӯ, баррасии онро бо назардошти манфиатҳои минтақа ба роҳ мондан судмантар аст».

Мақолаи Арман Темирҷонов адиби Қазоқистон «Роғуни муктадир» (тарҷумаи Саидкул Қурбон, Бахтиёри Муртазо) ҷавоби ниҳоят сахт, бодалел ва мантиқӣ ба онҳост, ки дар ВАО, бо бӯхтони он ки сохтмони НБО-и «Роғун» ба обёрии соҳаи кишоварзӣ ҳалалу зиён меоварад, бунёди онро зарарнок ҳисобидаанд.

Муаллиф барои исботи тамоман ғалат ва тухмату иғвогарии кишварӣ ҳамсоя будани ин фикр, ба масъала ҳолисона муносибат намуда, бо музокираҳои мантиқӣ ва далеловариҳои илмӣ кӯшиш намудааст, ки «печубҳои мураккаби неругоҳи Роғунро ҳамаҷониба баррасӣ намояд» [17, с. 44] ва ба баҳсҳои беасоси нисбат ба ин неругоҳи барқи обӣ ба миён омада, нукта гузорад. Мундариҷа ва услуби нигориши муаллифи мақола хонандаро мутмаин мекунонад, ки воқеан ин ҳадаф татбиқи худро ёфтааст. Чи хел?, Бо кадом роҳ?

Якум, нигорандаи мақола масъалаи баррасишавандаро чунон ба низом даровардааст, ки таркибҳои он ба ҳам пайванди мантиқӣ пайдо карда, якдигарро пурра мекунад ва дар маҷмӯъ маълумоти нисбатан муфассал, собит ва дурусту боваринокро ироа медоранд. Ба ин мазмун, дар аввал моҳияти масъала шарҳу тавзеҳ ёфта, баъдан таърихчаи он бо зикри санаду асноди расмиву соҳавӣ баррасӣ гардидааст. Дар баҳсҳои дигар мавқеи Тоҷикистон ва далоили Ўзбекистон нисбат ба сохтмони НБО-и «Роғун» ба муҳокима қашида шудааст.

Дуюм, нигоҳ ва муносибати муаллиф ба масъала музокиравӣ ва ҳолисона аст. Ё мавқеи ин ё он кишварро муғризона ҷонибдорӣ накарда, тамоми қувваву неру ва фазилаташро барои нишон додани ҳақиқати ҳол сарф намуда, ба баррасиҳояш чунин ҳусни анҷом бахшидаст: «Ба муҳокимарониҳои боло таваҷҷуҳ намоем, пас барои фаҳмидани сабаби яқравии роҳбарияти Ўзбекистон авлиё будан шарт нест, ваҷҳи он техникаи набуда, балки паҳлуи амиқи сиёсӣ дорад» [17, с. 54].

Сеюм, дар мақола муаллиф ба хушкшавии баҳри Арал низ таваҷҷуҳ намуда, иллати камшавии оби ба баҳр резандаро на ба сарчашма – Тоҷикистон, балки ба муносибати нодурусти кишварҳои поёноб дар истифодаи захираҳои обӣ нисбат медиҳад. «Ба ҳеҷ кас маҳфӣ нест, ки

сабабу иллоти хушк гардидани баҳри Арал исрофкорона истифода бурдани обҳои Амударё ва Сирдарё мебошад» ... «Агар ҳоло Ўзбекистони ҳамсоя усулҳои обёрии саҳроҳои худро тағйир надихад ва азнавсозии саҳеҳи шабакаҳои обрасонино ба салоҳият надарорад, пас барқарорсозии Аралро фаромӯш кардан мумкин аст» [17, с. 54].

Чорум, муаллиф на танҳо беасосии даъвои кишварӣ ҳамсояро нисбати зиёновар будани сохтмони НБО-и «Роғун» собит месозад, балки изҳори ташвиш мекунад, ки «Ҳар сол майдони пиряхҳои Тянь-Шан ва Помир, ки дар Осиёи Марказӣ манбаҳои асосии оби пок мебошанд, ҳамвора кам мешавад. Инро ба чашми одӣ низ мушоҳида намудан метавон ва агар аз ҳоло чораҳои истифодаи оқилонаи захираҳои бе ин ҳам ками оби тоза андешида нашлавад, фардо дер хоҳад шуд».

Ин хулоса дуруст аст. Бунёди НБО-и «Роғун» дар ҳалли ин масъала замина фароҳам оварда метавонад. Он то андоза истифодаи обро ба танзим медарорад. Дар солҳои сарбориш об дар он ҷо захира гардида, дар вақти камобӣ ба кишварҳои поёноб аз меъёр зиёд интиқол мешавад.

Мақолаи А. Темирҷоновро метавон хотимабахши баҳсҳо дар атрофи бунёди Неругоҳи барқи обии «Роғун» ҳисобид. Муаллифи он тамоми омилҳои баҳсбарангезро баррасӣ намуда, ба таври илмӣ, иҷтимоӣ ва мантиқӣ на танҳо беасос будани муноқишаҳо нисбати ин неругоҳ собит сохтааст, балки манфиати НБО-и «Роғун»-ро барои кишварҳои поёноб ва умуман, минтақа нишон додааст.

Ба гурӯҳи дуум нигоштаҳои шомил мешаванд, ки дар онҳо раванди корҳои бунёдкорӣ дар НБО-и Роғун инъикосу таҷассум ёфтааст. Очерку мақолаҳои Ш. Мӯсо «Дунёи Роғун» (2011.– №10), «Достони Роғун» (2015. – №9. – С. 47-81; 2018. – №11. – С. 99-131), Н. Амироҳӣ «Роҳи нур» (2012.– №10.–75-91), Б. Муртазо, С. Қурбон «Оташи қалби инсон» (2015. – №4), «Роғун ва сулолаи нақбканон» (2015. – №8. – С. 91-105), Б. Муртазо «Садди сойи Оби Шӯр» (2016.– №4.– С. 117-123), «Аз Осиё то неругоҳ» (2018. – №11.– С. 89-98), К. Насрулло «Роғун рамзи шучоатҳои миллат аст» (2018. – №9. – С. 89-93) намунае аз онҳост.

«Достони Роғун»-и Ш. Мӯсо, бознашри мухтасари ин асар аст, ки соли 2015 аз ҷониби нашриёти «Адиб» ҷоп шудааст. Ин асар аз ҳашт дoston таркиб ёфта, дар маҷмӯъ паҳлуҳои гуногуни раванди сохтмон, азму талош, ҷасорату матонат ва фидокорӣҳои бинокорони ин кохи нурро фаро гирифтааст.

Дар маҷаллаи «Садои Шарк» фаслҳои алоҳида – «Оғоз», «Санг ҳам диле дорад», «Пире аз дили санг», «Анҷом» ва «Шӯълаи ҳақиқат» ба таври мухтасар иқтибос шудааст. Татбиқи тарҳи сохтмони НБО-и «Роғун», монеа ва мушкилот барои идома додани бунёди ин иншоот, муроҷиати Президенти кишвар ба мардум ҷиҳати пуштибонӣ аз тарҳи Роғун, дастгирии мардум, фазои ботантанаи харидани сахмияҳо, ба вучуд омадани фазои иғвоангез, дастгирӣ ёфтани сиёсати устувори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва бо суръат ва сифати баланд идома ёфтани корҳои сохтмонӣ дар ин неругоҳ аз ҷузъҳои махсус меёбанд, ки хати ҳаракати ин асар – суҷаи онро ташкил медиҳанд.

Чунончи, Равшани Махсумзод дарёфтааст «ҷанбаи публитсистии дoston хеле зиёд аст ва бештар ба жанри очерк шабоҳат дорад. Дар он аз мақолаҳои рӯзномаҳои давр оид ба сохтмони НБО-и «Роғун», суҳанронии Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон, Котиби генералии

СММ Пан Ги Мун доир ба ин сохтмони бузург иқтибосҳо оварда шудааст» [7, с. 84].

Воқеан, аглаби суҷаҳои «Достони Роғун» хусусияти очеркӣ дошта, таҷассумгари сафарҳои муаллиф ба ин иншооти бузургӣ аср мебошанд. Аз ин рӯ, дар онҳо нақли дидаву шунидаҳо, пурсишу посухҳои муаллиф бо кормандони ин сохтмон бартарӣ дорад. Нақлу тасвирҳои нависанда бо эҳсоси ботиниаш тавбаи мегардад. Ў «бо тасвири образӣ ба ҷисми бечон руҳ мебахшад, аз усули муколама ва гуфтугӯ моҳирона истифода мекунад, қаҳрамононашро ба сухан медарорад, эҳсоси меҳру муҳаббати онҳоро намо медиҳад, гуфторашро бо воситаҳои муассирсози сухан ва ашъори ҳикматангези ба матлаб мувофиқ зинат мебахшад ва ба ин васила меҳру садоқати худ ва қаҳрамонӣ персонажҳои асарашро нисбати Ватан ва Сарвари он нишон медиҳад» [8, с. 76].

Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки нависанда аз сафар то сафар бунёдкорӣҳои тоза ба тозаро мушоҳида намудааст, ки ба қалбаш шӯру исёни шодиву фараҳ бахшидаанд. Воқеан, тавре ки Камол Насрулло низ дарёфтааст: «Наметавон дар бораи Роғун, ин сохтмони бузургӣ беназир ва тақдирсози кишвар беизтиробу ҳаяҷон, бемуҳаббатӣ эҳсосоти баланд сухан кард, хусусан баъди боздид аз ин ҳама бунёдкорӣҳои шигифтангез, ин ҳама муъҷизоте, ки инсон ба дасти худ дар қабри замин сохтааст» (2018. – №9. – С. 89).

Чун дар бораи очеркҳои Б. Муртазо ва С. Қурбон «Оташи қалби инсон», «Роғун ва сулолаи нақбканон», «Б. Муртазо «Садди сойи Оби Шӯр» ва «Аз Осиё то неругоҳ» мо дар мақолаи «Инъикоси неругоҳи Роғун дар адабиёт» (Садои Шарқ. – 2022. – №9. – С.111-123) муфасссал сухан рондаем, ин ҷо танҳо баъзе аз вижаҳои онҳоро ба таври мухтасар баён медорем.

Дар очерки «Оташи қалби инсон» фаъолияти пурҷӯшу хурӯши Директори генералии Ҷамъияти саҳомии кушодаи Неругоҳи барки оби «Роғун» Хайрулло Амиралиевич Сафаров тасвир гардидааст. Мавсуф ҳаштуми январи соли 2012 бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Директори генералии ҚСК «НБО-и «Роғун» таъйин шудааст.

Дар тасвири муаллифон Хайрулло Сафаров раҳбари масъулиятшинос, ташкилотчӣ, қолабшкан, кордон, ҷаҳондида, дақиқназар, суҳбаторо, таҳаммулпазир, соҳибтадбир, устувормавқеъ, қавиירוа ва ободкор аст. Ў аз рӯзҳои аввали ба кор шуруъ кардан ҳамаи санадҳоро аз назар мегузаронад, аз тобеи талаб мекунад, ки тамоми муомилоту муроҷиоти таҳрирӣ, гуфтугузори шифоҳӣ байни ҳамкорон бояд ҳатман ба забони ноби давлатӣ сурат гирад. Талаб мекунад, ки доир ба корҳои иҷрошуда иттилооти саҳеҳ пешиход гардад, пешниходҳои аҳли кор аввал аз тарафи роҳбар пазируфта, баъди баррасӣ қарори дуруст бароварда шавад.

Муносибати нек ва сухану амали ошкорои ӯ кормандони ин неругоҳро хурсанд намуда, сарҷамъии онҳоро мустаҳкамтар мегардонад. Ин хислати раҳбари навро нигорандагон аз забони ҳамкори ӯ чунин ба қалам додаанд:

«– Бисёр хурсандам, ки маҳз ҳамин шахс ба чунин вазифаи пур-масъулият сазовор гардид, – мегӯяд Директори техникии ҷамъият Маҳмадсаид Шамсуллоев.

– Az рӯзҳои аввали фаъолиятҳои ман ўро ҳамчун роҳбари қолабшакан шинохтам. Дар ҷаласаи нахустине, ки бо сардорони раёсатҳо доир намуд, чунин изҳори ақида кард: байни шумоён дар фаъолияти хизматӣ набояд чизе махфӣ бошад, зеро ҳама кормандони ҚСҚ «НБО Роғун» ҳастем. Бинобар ин аз хусуси қори ҷамъият бояд пурра бохабар бошед ва ҳамчун кормандони масъул ҳар қадоми шумо дар ҳар ҷо бо сарбаландӣ маълумоти саҳеҳ дода тавонед».

Очерк ҷанбаи пуққуввати таҳлилий дорад. Дар таълифи он муаллифони на танҳо ба намои ҷеҳраи воқеии қаҳрамони асосӣ кӯшидаанд, балки вазъи мураккаби оғози қори сохтмонро бо зикри далелу бурҳон нишон додаанд. Аз ҷумла, дар очерк муқобилияти шадиди баъзе ҷумҳуриҳои ҳамсоя нисбат ба сохтмони Неругоҳи барқи обии «Роғун», аз минбарҳои баланди байналмилалӣ иброз намуданди эродҳои худ роҷеъ ба ин иншооти сарнавиштсози кишвари мо, кӯшишу талошҳои Пешвои миллат ва муроҷиати хирадмандонаву дурандешонаи эшон ба Бонки Ҷаҳонӣ, назари мутахассисини ин муассисаи баландмартаба дар бораи Неругоҳи барқи обии «Роғун» ва дар ҳамин вазъият ба фаъолият оғоз намудани Хайрулло Сафаров хеле ба тафсил баррасӣ шудааст.

Роҳбари сохтмон бо ҳамкорони пуқтаҷрибаи худ Маҳмадсаид Шамсуллоев, Мурод Саъдуллоев, Илҳом Асоев бо мушовирони Бонки Ҷаҳонӣ Александро Полмиери, Пол Маринос, Барло Ҷавани, Читерӣ Симони воҳӯрию мулоқотҳо намуда, дар хусуси НБО-и «Роғун» маълумоти саҳеҳ пешниҳод мекунанд. Тарҳи неругоҳи Роғун аз тарафи мутахассиси Бонки Ҷаҳонӣ тақрибан се сол баррасӣ гардида, пас аз таҳқиқи амиқ ва ҳамаҷониба чунин хулосаи қотеъона ҳосил мешавад: сохтмони Неругоҳи барқи обии «Роғун» аз лиҳози техногенӣ, экологӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ба Ҷумҳурии Тоҷикистон ва мамолики поёноб зиёновар нест.

Очерки дигари ин муаллифони «Роғун ва сулолаи нақбканон», ки дар шумораи ҳаштуми соли 2015 интишор шудааст, проблемаи ба қорҳои ин сохтмони азим ҷалб намудани ҷавонони деҳоти маҳаллӣ, бахусус ҷавонони деҳоти Файзободро дар бар мегирад.

Очерк бо фабулаи ҷолибе шуруъ шудааст, ки барои қушодани гиреҳи мушкилот ёрӣ мерасонад.

Қаҳрамони очерк – «Ғиёсиддини ҷавонро суҳанронии тезу тунди муҳандиси сохтмони Неругоҳи барқи обии «Роғун» Шулга, ки соли 1983 дар Конференсияи комсомолии ноҳияи Ғйзобод садо дода будааст, ба нағ меорад. Шулга масъалаи ба сохтмон ҷалб нашудани ҷавонони маҳаллиро ба миён мегузорад ва бо киноя меафзояд:

– Соли як ҳазору нуҳсаду ҳаштоду се Неругоҳи Роғун – сохтмони умумииттифоқии зарбдори комсомолӣ эълон шуд. Вале инро ҷавонони тоҷик сари мӯе ҳам ҳис накарданд, ба назари мо онҳо қарахт менамоянд. Барои мисол «ҷанде пеш ду нафар ҷавонписари тоҷикро ба иҷрои қорҳои зеризаминӣ, нақбкани ва бетонрезӣ қабул намудем. Вале ҳар дуяшон ҳам ҳатто як ҳафта тоқат қарда натавонистанд аз қор гурахтанд»

– Дар ин ҷаласа гули сари сабади ҷавонони ноҳия иштирокдоранд, – ба суҳанаш идома дод муҳандис Шулга. – Шумо як андеша намоед, ин неругоҳи бузург пеш аз ҳама барои ободонии диёратон хизмат хоҳад кард. Аммо дар эъмори он ҷавонони ноҳияатон иштирок намекунанд,

ҷавонони дигар минтақаҳои кишваратон ҳам нестанд. Наход ки тоҷикписарони дилу гурдадор набошанд».

Ғиёсиддин ҳамчун котиби ташкилоти комсомолии совхозӣ чорводорӣ ба номи Ҳамзаӣ ноҳия, ки дар маҷлисоҳ ширкат доштааст, ин суҳанонро мешунавад. Ё азм мекунад, ки бригадаи комсомолону ҷавонон ташкил кунад дар сохтмони ин иншооти оламшумул иштирок намояд. Ғиёсиддин аз ҳисоби ҷавонони ҳамдеҳа ва деҳаҳои ҳамсоя понздаҳ нафарро чамъ оварда, бригада ташкил менамояд ва бо ҳамин роҳ ҳаёти қориашро ба сохтмони ин неругоҳ пайванд месозад. Ин бригада то имрӯз ғаёлият дорад. Бо ҳидояти Ғиёсиддин бародарону фарзандон ва ҷиянҳояш чамъан дувоздаҳ нафар ба ин сохтмони тақдир-сози миллатчалб шуда, сулолаи нақбканонро ташкил мекунанд.

Очерки «Садди сойи Оби Шӯр», ҷунони Маҷид Салим қайд кардааст, «ба мавзуи муҳими рӯз бунёди неругоҳи Роғун бахшида шудааст. Дар очерк муаллиф симои марди кордон Хайрулло Сафаров ва манзараҳои табиат, оби дарё ва кӯҳҳои атрофи Роғунро хеле моҳирона ба риштаи тасвир кашидааст» [14, с. 121].

Дар очерки «Садди сойи Оби Шӯр» заҳматҳои сохтмончиёни ин иншооти азими давр дар самти аз байн бурдани хавфи сойи Оби Шӯр, ки дар поёни сарбанди неругоҳи «Роғун» ва дар наздикии резишгоҳи нақбҳои сохтмонӣ аз соҳили чап ба рӯди Вахш ҳамроҳ шуда, баҳусус дар фасли баҳор оби он барои сарбанди неругоҳ хеле хатарнок мешудааст, инъикосу тасвир шудааст.

Дар очерки «Аз Осиё то неругоҳ» қорномаи қаҳрамони корзор, дорандаи нишони «Байрақи Сурхи Меҳнат» Камол Ҳамсариёв бо таассуроту таҳайюлотӣ рангини муаллиф нақл карда шудааст. Ин очерк низ бо ғабулаи ҷолиб шуруъ мешавад. Ғояи таълифи очерк ба муаллиф хинни тамошоӣ аксҳои Муҳиддин Олимпур, ки ба идораи рӯзномаи «Ҷавонони Тоҷикистон» оварда будааст, тавлид ёфтааст. «Ман ба акси ҷавонмарди нуронӣ диққат намудам, ки риши кӯтоҳмикрозодае дошта, ба сар кулоҳхӯд ниҳода буд ва дар рӯйи дилаш мукофоти олии даврони шӯравӣ – нишони Ленин ҷилва менамуд».

Муаллиф бо нақл кардани хотироти гузашта, суҳбату вохӯриҳо бо фарзандону шогирдон доир ба зиндагии «талху ширин»-и ин марди меҳнат маълумот ҷамъоварӣ намуда, раванди ташаккули хислати ўро ҳамчун шахси меҳнатдӯст, ташкилотчӣ ва кордону қоромӯз нишон медиҳад. «Камол Ҳамсариёв саргузашти ҷолиб, вале ҳузнангез дорад. Дар хурди ятим мемонад, тасодуфан усто Миршукур ўро ба парастории худ мегирад, бо шарофати ин мард касб меомӯзад, соҳиби ҳунар мегардад, оила барпо мекунад. Бо шуруи сохтмони Неругоҳи барқи обии «Сарбанд» бо розигии падархондаш дар ин ҷо ба сифати битонрез ба қор қабул мешавад. Қор дар ин неругоҳ ва баъдтар дар неругоҳҳои «Норак»-у «Роғун» тақдирӣ ўро дигар мекунад, зиндагӣ ва қору пайқорашро ибратомӯз мегардонад, ки ифтихори ҳамқорону ҳамдиёронаш мегардад. Имрӯз шогирдонаш қорномаи ўро идома медиҳанд» (2022.– №9.–С.118).

Асари Камол Насрулло «Роғун рамзи шӯҷоатҳои миллат аст» як навъ бозтоби таассуроти эҳсоси ботинии нигоранда дар бораи НБО-и Роғун аст, ки ҳашамати ин сохтмони бузургу беназирро ҳамчун ифодагари «этиқоду эътимод ва бовар ба Ватани соҳибистиклол, Пешвои воқеан муаззами миллат», рамзи дӯстии халқҳо ва пирӯзии

миллат нишон медиҳад. «Тасвируту рамзофарихои муаллиф харчанд заминаи воқеӣ доранд, аммо тасаввуроти инфиродии ӯянд, ки аз қобилияти эҷодӣ ва садоқату самимияташ ба Ватану миллат ва дар қолаби жанри эссе эҷод шудани асар дарак медиҳанд. Муаллиф дар доманаи фикри мухайял воқеияти ҳолро матраҳ намуда, ҷаззобияти фикрро таъмин мекунад» [8, с.100].

Матолиби Н. Амиршоҳӣ «Роҳи нур» як навъ бозтоби қайдҳои муаллиф аз мушоҳидаву дидаҳояш аз вазъи ба садама дучор шудану монеасозии идомаи кори сохтмон, ақлу фаросат ва часорати бемисли Эмомалӣ Раҳмон, ғалабаи ҷониби Тоҷикистон дар муноқишаҳои зидди идомаи кори неругоҳ, шавқу эҳсоси шодии кормандон, дар азму иродаи кавии директори генералии ЧҚК «РоғунГЭСстрой» Хайрулло Асоев ва дигарон дар роҳи фаъл гардонидани кори сохтмони неругоҳ мебошад, ки дар синтези тассуроту тахайюлот ва меҳру садоқати ӯ шакл гирифтааст. Ба далели фикр: «Хар лаҳзае, ки Хайрулло Асоев вориди сохтмон мешаваду часпу талоши бунёдгузoronро шохид мегардад, дилаш аз фараҳ лабрез мегардад. Охир ӯ дигар гумон надошт, ки ин иншооти бузурги аср ва тақдирсози миллат аз нав фаъл мегардаду мутахассисони дуру наздик боз ба ҳам омада, барои эҳёи он кӯшиш мекунад. Аз ин муҳимтар ӯ дарк мекунад, ки «Роғун» ба имтиҳонгоҳи номус ва ҳамбастагии миллӣ табдил ёфтааст. Кулли ҳамватанон мақсади роҳбари давлатро, ки хушбахтии халқ дар кӯшишу ғайрати ӯ ифода меёбад, дарёфта, қорзори «Роғун»-ро ба майдони шарафу номус ва ваҳдату ифтихори миллӣ табдил додаанд» (2012.–№10.–90).

Ҳамин тавр, дар асарҳои гурӯҳи дуюм бештар ҷанбаҳои инсонӣ, истеҳсоли ва ҳолатҳои корномаи меҳнаткашони ин кохи нур дар синтези аносири публитсистиву бадеӣ ба намо гузошта шудааст. Ин асарҳо харчанд аз муҳокимаву музокираҳои мантиқӣ ороӣ нестанд, аммо руҳи кавии публитсистӣ дошта, хонандаро ба меҳандӯстиву меҳнатдӯстӣ ва созандагиву ободкорӣ талқин месозанд.

Ба гурӯҳи сеюм осори назми Б. Забехулло «Посух ба муҳолифони Роғун» (2015.–№1. – С. 65-68), М. Саъдӣ «Ватан», «Лутфи Худо расид», «Ҳамосаи қорғари Роғун» (2016. – №8. – С. 82-87), П. Ҳабиб «Боли дуои модар», «Вожаи ваҳдат», «Ҳазои гарм», «Вожаи Роғун» (2018. – №2. – С. 17-20), Н. Қосим «Шобдоше бо сатрҳои нур» (2018. – №11. – С. 3-4), Гулназар «Таронаи Роғун» (2018. – №11. – С. 62), К. Насрулло «Симои садод ё манзумаи Роғун рӯ ба рӯ бо асли худ» (2018. – №11. – С. 68), М. Ғоиб «Маънои Роғун» (2018. – №11. – С. 71), Г. Сафар «Ба Роғун» (2018. – №11. – С. 73) ва ғайраро шомил намудан мумкин аст.

Ин ашъор дар қолаби жанрҳои гуногуни адабӣ: рубоӣ, тарона, ғазал ва суруд сароида шуда, ифодагари набзи рӯз ва замони муайянаанд. Ҷунончи «Посух ба муҳолифони Роғун»-и Б. Забехулло баёнгари мавқеи муаллиф ба таънаи душманон аст, ки ба сохтмони ин иншооти азим муҳолифат нишон додаанд. Нигоҳи шоир инсондӯстона, ғурураш баланд ва умедаш ба неруи созандагии халқаш хеле қавӣ аст, ки мегӯяд:

«Бани Одам барои мо азиз аст,
Хусумат шеваи ҳар бетамиз аст.

Хирадмандему дасти пир дорем,
Ба таъмири ҷаҳон тадбир дорем».

Ҳамчунин маҷаллаи «Садои Шарқ» дар шумораи 9-уми соли 2022 ба мавзӯи НБО-и «Роғун» махсус таваҷҷуҳ намудааст. Дар ин шумора матолиби Э. Насридинзода «Нақши Пешвои миллат дар бунёди НБО-и «Роғун» ва аҳамияти байналмилалӣ ин иншооти аср», мусоҳибаи ихтисосии маҷалла «Роғун» рамзи истиқлол аст», ашъори Н. Қосим «Балладаи Роғун», К. Насрулло «Роғун ҳақиқат аст», Алимӯҳаммади Муродӣ «Эй ҳамватан», «Мушт бояд буд», Р. Ваҳҳобзода «Хуршели истиқлол», «Нури Вахшур», Озар «Рӯди осмонӣ», П. Ҳабиб «Роғун, Д. Раҳмонӣён «Румузи Ваҳдат», Д. Сафар «Зи Роғун салом», А. Раҳнамо «Набзи Роғун», Ш. Мӯсо «Достони Роғун», Н. Амиршохӣ «Рӯзномаи «Роғун», З. Исмоилзода «Ҳадиси Роғун», М. Муродӣ «Инъикоси неруғоҳи Роғун дар адабиёт» дарҷ гардидааст.

Ин асарҳо, баҳусус ашъори манзум ифодагари самимият, ифтихор ва таманниёти муаллифон нисбат ба Роғун ва корзори он аст, ки бо эҳсоси баланди ватандӯстиву созандагӣ эҷод шудаанд. Чунончи:

Аё Роғун,
Яқин, бо вусъати паҳно ба ҳар як фарди Меҳан
Вусъату паҳнои афқору назар додӣ,
Ватанро қаҳрамонҳои дигар, қаҳрамонҳои дигар додӣ!
Ту равшантар намудӣ олами зебои миллатро,
Ба дунё пешкаш кардӣ наку дунёи миллатро,
Зи анвор офаридӣ ҳайкали зебои миллатро,
Сари болои миллатро –
Сарвари волои миллатро!

Дар маҷмӯъ, чунончи М. Салим дарёфтааст «хайати эҷодии маҷалла бештар очерку мақолаҳоеро ба нашр расонидаанд, ки дархури замони Истиқлол буда, дар бораи қору ғайолияти созандаи мардуми кишвар, бунёди роҳу пулҳо ва қорхонаҳои азиме, ки дар замони соҳибистиклолӣ арзи ҳастӣ намудаанд, нақл мекунанд» [14, с. 120].

Ташаббуси идораи маҷаллаи «Садои Шарқ» дар самти таваҷҷуҳ ба масъалаҳои иҷтимоӣ, раванди бунёдқориҳои кишвар, баҳусус соҳтмони НБО-и «Роғун» бисёр хуб ва шоистаи таҳсин аст. Ин гуна осор ифодагари руҳ ва таърихи замони муайян буда, барои хонандаи имрӯзу фардо аз ҳар ҷиҳат муҳим ва судманд аст.

Адабиёт

1. Асоев Ҳ. Дурнамои Роғун / Ҳ. Асоев // Садои Шарқ.– 2012.– №12.– 60-67.
2. Асоев Ҳ. Муаммоҳои экологии Роғун / Ҳ. Асоев // Садои Шарқ.– 2013. – №8. – С. 87-93.
3. Асоев, Ҳ. Роғун – машъалафрӯзи минтақа / Ҳ. Асоев.– Душанбе: Дониш. Ҷ. 1, 2018.–136 с.
4. Асоев, Ҳ. «НБО-и «Роғун» – воҳиди стратегӣ / Ҳ. Асоев // Садои Шарқ.– 2019. – №12. – С. 116-119.

5. Гулов, С. Махсусияти очерки муосири тоҷик / С. Гулов. – Душанбе: Дониш, 2012. – 116 с.
6. Колтсов, М. Писатель в газете / М. Колсов. – М.: Советский писатель, 1961. – 138 с.
7. Махсумзод, Р. Наср дар маҷаллаи / Р. Махсумзод // Садои Шарқ. – 2016. – №4. – С. 81-86.
8. Муродӣ, М. Б. Воқеияти замон ва публитсистикаи тоҷик / М. Муродӣ. – Душанбе: Аржанг, 2022. – 304 с.
9. Муродӣ, М. Таҳқиқи публитсистии НБО-и Роғун / М. Муродӣ // Паёмномаи фарҳанг. – 2023. – №2. – С. 84-96.
10. Муртазоев, Б. Санги сурхи кӯҳсори тоҷикон (Публитсистикаи «Садои Шарқ» дар соли 2015) / Б. Муртазоев // Садои Шарқ. – 2016. – С. 97-102.
11. Муртазо, Б. Барномаи пешрафт ва бунёдкорӣ / Б. Муртазо // Садои Шарқ. – 2017. – С.27-32.
12. Муҳаббатов, Х. Нодон мурдаву доност зинда / Х. Муҳаббатов // Садои Шарқ. – 1990. – №3. – С.110-118.
13. Раҳмон, Э. Суханронӣ дар мулоқот бо намояндагони зиёӣни мамлакат, 19 март соли 2011 / Э. Раҳмон // Ҷумҳурият. – 2011. – 27 март.
14. Салим, М. Жанри ҳамқадами ҳаёт / М. Салим // Садои Шарқ. – 2017. – №4. – С.120-122.
15. Саъдуллоев, А. Хосияти адабиёт / А. Саъдуллоев. – Душанбе: Адиб, 2000. – 256 с.
16. Солеҳов, Н. Муаммои назарияи публитсистика / Н. Солиҳов, А. Саъдуллоев. – Душанбе, 2015. – 184 с.
17. Темирҷонов, А. Роғуни муқтадир А. Темирҷонов // Садои Шарқ. – 2014. – №4. – С. 44-55.
18. Умаров, Х. «ГЭС-и «Роғун» ва дурнамои рушди кишвар» / Х. Умаров, Х. Муҳаббатов // Садои Шарқ. – 2006. – №8. – С. 115-121.

Муроди Мурод

ПРОБЛЕМЫ СТРОИТЕЛЬСТВА ГЭС «РОГУН» И ОПИСАНИЕ ЕГО ПОДВИГА В ПУБЛИЦИСТИКЕ «САДОИ ШАРК» (1992-2022 гг.)

В статье исследуется отражение процесса строительства ГЭС «Роғун» и подвиги ее основателей в журнале «Садои Шарқ» (Голос Востока) в период 1992-2022 гг..

Строительство гидроэлектростанции Роғун охватывает два основных периода: советский период и период после обретения Таджикистаном государственной независимости. В данной статье основное внимание уделяется второму периоду.

Возрождение и продолжение работ этого масштабного строительства века во второй период связаны с личной инициативой Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан уважаемого Эмомали Рахмона.

Журнал «Садои Шарқ» год за годом расширяет тему строительства гидроэлектростанции «Роғун», отражая и воплощая ее различные аспекты в форме публицистических и художественных жанров.

Материалы журнала, связанные с этой гидроэлектростанцией, по содержанию и по выражению можно разделить на три группы:

Во-первых, научные и популярные дискуссионные статьи;

Во-вторых, очерки и публицистические статьи, посвященные процессу строительства этой гидроэлектростанции;

В-третьих, поэтические произведения, в которых воспеваются сущность Рогуна.

Основная цель дискуссионных статей – доказать необоснованность мнений противников строительства ГЭС «Рогун» и убедить мировое сообщество в безвредности возведения этого великого сооружения века. В материалах второй группы отражается процесс строительных работ на ГЭС «Рогун».

Поэтические отрывки, по сути, восхваляют Рогун и являются выражением определенного времени, социального духа и импульса дня.

В статье широко анализируется и оценивается содержание этих групп, а также показан вклад журнала «Садои Шарк» в освещение строительства ГЭС «Рогун».

Ключевые слова: ГЭС «Рогун», журнал «Садои Шарк», отражение, изображение, проблема, подвиг, анализ, очерк, статья, строительство, особенность, писатель.

Murodi Murod

THE ISSUES OF CONSTRUCTION OF THE "ROGHUN" AND THE DESCRIPTION OF ITS ACCOMPLISHMENT IN THE JOURNAL "SADOI SHARQ" (1992-2022)

The article examines the process of construction of the "Roghun" Hydroelectric Power Station and the description of its workers in the "Sadoi Sharq" journal (1992-2022).

The construction of the Roghun hydropower station covers two main periods: the Soviet period and the independence period of Tajikistan. This article focuses on the second period.

The revival and continuation of the work of this huge construction of the century in the second period is related to the personal initiative of the Founder of Peace and Unity - the Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan, Mr. Emomali Rahmon.

"Sadoi Sharq" journal year after year expanded the topic of Roghun hydroelectric power station construction, reflecting and embodying its various aspects in the form of journalistic and artistic genres. The material of the journal related to this source can be divided into three groups in terms of content and manner of expression:

First, scientific and popular discussion articles; Second, journalistic essays and articles representing the creative process in this HPS; Thirdly, the fragments of the poem, in which Roghun's identity is praised.

The main purpose of the discussion articles is to prove the baselessness of the opinions of the opponents of the construction of the "Roghun" hydropower station and to convince the opponents that the construction of this great structure of the century is harmless. The materials of the second group reflect the process of construction work at the "Roghun" HPS. The

pieces of the poem cover the glory of Roghun and represent a certain time, the social spirit and the pulse of the day.

In the article, the content of these groups is widely analyzed and evaluated, and the contribution of "Sadoi Sharq" journal in reflecting the construction of Roghun HPS is shown.

Keywords: HPS "Roghun", journal "Sadoi Sharq", reflection, image, issue, performance, analysis, essay, article, construction, feature, write

ТДУ:81точик+002+07+9точик+811.411.21+03

Чӯраев Мирзоалӣ

МАСЪАЛАҲОИ ГУЗАРИШ БА АЛИФБОИ ЛОТИНӢ ДАР РӯЗНОМАИ «ОВОЗИ ТОЧИК» (солҳои 1927-1928)

Дар мақола масъалаи гузариши аз алифбои арабиасос ба алифбои лотинӣ дар Ҷумҳурии Мухтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон дар заминаи маводи рӯзномаи «Овози тоҷик» дар солҳои 1927-1928 мавриди таҳлилу баррасӣ қарор гирифтааст.

Солҳои бистуми асри XX дар Иттиҳоди Шуравӣ масъалаи даст кашидани минтақаҳои мусулмоннишин аз алифбои арабӣ ва гузаистан ба алифбои лотинӣ ба миён гузошта шуд. Ин иқдом, ки беиштар ангезаи сиёсӣ дошт, бояд тӯли се сол тадриҷан амалӣ мегардид.

Ҷумҳурии Мухтори Тоҷикистон, ки алифбои арабиасосаи таърихи ҳазорсола дошт, ба раванди лотиникунонии алифбо ҳатман ворид гардида, ҳамчун қисми таркибии Иттиҳоди Шуравӣ, сиёсати ҳукумати марказиро бояд дар амал татбиқ менамуд.

Дар самти амалӣ намудани сиёсати ҳукумат ва ба оммаи васеъ шарҳу эзоҳ додани сабабу омилҳои гузариши ба алифбои лотинӣ матбуоти даврӣ василаи асосӣ маҳсуб ёфта, тавассути он маъракаи тарғибу ташивиқотӣ ба таври густарда роҳандозӣ гардид. Ба ин маъракаи муҳимми сиёсӣ матбуоти даврии тоҷик, ба хусус рӯзномаҳои «Овози тоҷик», «Бедории тоҷик», маҷаллаи «Раҳбари дониш» ҷалб гардида, фикру мулоҳиза ва таклифу пешниҳодҳои олимону нависандагон, хабарнигорону муаллимон ва дигаронро нашр намудаанд.

Аҳли зиё дар мавриди даст кашидан аз алифбои арабиасос ва гузаистан ба алифбои лотинӣ чӣ андешаҳо доштанд ва чӣ пешниҳодҳо менамуданд? Бо мутолиаи матбуоти даврии нимаи дуюми садаи XX мо аз муҳтавои андешаҳо ва сабабу омилҳои қабул кардани алифбои лотинӣ оғаҳ мешавем. Ҳарчанд дар матбуоти даврӣ на ҳар нукта ошкоро баён карда мешуд ва мақолаҳо бояд мутобиқи сиёсати ҳукумат ва талаботи замон ишио мегардиданд, аммо баъзе ишораҳо аз омилҳои пасинардагии ин иқдом дарак медиҳанд.

Дар мақола кӯшиши карда шуд, ки дар баробари сабабу ҳолатҳои умумӣ маҳз чунин омилҳои дар паси парда ниҳон ошкор ва нишон дода шаванд.

Калидвожаҳо: алифбои лотинӣ, ҳуруфи арабиасос, маҳви бесаводӣ, «Овози тоҷик», забони модарӣ, хат ва имло, матбуоти тоҷик, маҳалҳои

тоҷикнишин, алифбои нави тоҷикӣ, қабули алифбо, маориф ва маданият, забони оммафаҳм.

Дар даҳсолаҳои аввали асри XX рӯйдодҳои муҳимми таърихӣ дар ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ ва фарҳангии тоҷикон ба вуқӯ пайваست, ки онҳо бештар ба инқилобҳои моҳи октябри соли 1917 дар Русия ва сентябри соли 1920 дар Амӯрати Бухоро марбут буданд.

Сарзамини тоҷикнишин, ки пас аз инқилобҳои Русияву Бухоро байни ҷумҳуриҳои навташқили Туркистону Бухоро ва ғайра тақсим шуда буд, танҳо дар соли 1924, пас аз тақсими ҳудуди миллӣ дар Осиёи Миёна, қисман ба доираи Ҷумҳурии Мухтори Тоҷикистон дохил шуд. Ҷумҳурии мухтор дар тӯли панҷ соли минбаъда тобеи Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Ўзбекистон боқӣ монда, пас аз пайвастании минтақаи Хучанд ба сафи ҷумҳуриҳои иттифоқи шуроӣ ворид гардид.

Табиист, ки ҳар гуна рӯйдоди сиёсӣ, иҷтимоӣ иқтисодӣ ва илмӣ фарҳангӣ, ки дар миқёси Иттиҳоди Шуравӣ ба амал меомад, бозтоби худро дар Тоҷикистон ва минтақаҳои дигари тоҷикнишин пайдо мекард. Яке аз масъалаҳои асосии он давра, ки бештар ангезаи сиёсӣ-идеологӣ дошта, алифбо ва хату имлоро фаро мегирифт, гузариш ба алифби лотинӣ буд.

Масъалаи гузаштан ба ҳуруфи лотинӣ барои қавму миллатҳои сарзамини шуравӣ дар даҳсолаҳои аввали асри XX ба миён омад. Дар нимаи аввали солҳои бистуми асри гузашта аллакай ҷумҳуриҳои Озарбойҷон, Осетияи Шимолӣ, Ингушистон ва ғайра ба алифби лотинӣ гузашта, дар нимаи дууми солҳои бист ин раванд ҷумҳуриҳои Осиёи Миёнаро фаро гирифт.

Тавре муҳаққиқ А. Усмонов қайд мекунад, соли 1923 дар назди Комиссариати халқии миллатҳои РСФСР оид ба табдили алифби арабӣ дар ҳамаи ҷумҳуриҳо ва вилоятҳои мухтори Федератсияи Русия комиссия таъсис дода шуд. Комиссияи мазкур аз 3 зеркомиссия – Қафқоз, Қафқози Шимолӣ ва Осиёи Миёнагӣ иборат буд [16, с. 218].

Дар байни ҷумҳуриҳои мусулмонии Иттиҳоди Шуравӣ аввалин шуда, Озарбойҷон расман аз 27-уми июни соли 1924 ба алифби лотинӣ гузашт ва маҳз дар пойтахти он – шаҳри Боку соли 1926 Анҷумани нахустини туркзабонан баргузор гардид, ки масъалаи гузаштани ҳамаи туркзабонҳоро ба алифби лотинӣ баррасӣ ва ҷонибдорӣ намуд.

Ҳамчунин пойтахти Озарбойҷон дар як муддати муайян бошишгоҳи Кумитаи марказии умумииттифоқии алифби нави туркӣ (КМУ АНТ) қарор гирифт, ки он аз соли 1926 таъсис дода шуд. Ба ҳаёти роҳбарикунандаи он аз соли 1927 бо қарори Раёсати КИМ ИҶШС намоёндогани баландмақоми Ўзбекистон Файзулло Хоҷаев – муовини раиси кумита ва Акмал Икромов – узви кумита тасдиқ гардиданд.

Ҳамин тавр Ўзбекистон ҳамчун яке аз ҷумҳуриҳои туркзабон ба раванди лотинӣ кардани алифбо ворид гардид ва соли 1926 дар ҷаласаи чоруми КИМ-и ҷумҳури қарор қабул шуд, ки аз алифби арабӣ расман даст кашада, ба алифби лотинӣ гузарад.

Ҷумҳурии Мухтори Тоҷикистон, ки соли 1924, пас аз тақсими ҳудуди миллӣ дар Осиёи Миёна, дар ҳаёти Ҷумҳурии Шуравии Сотсиалистии Ўзбекистон ташкил шуда буд, дар раванди лотинӣ кардани алифбо бетараф буда наметавонист. Аз як тараф, Тоҷикистон аз ҷиҳати

маъмурӣ ба Узбекистон тобеъ буд ва мебоист супориши мақомоти болоиро иҷро намояд, аз ҷониби дигар, сиёсати пешгирифти давлату хизб, тақозо мекард, ки ҷумҳуриҳои нави шуравӣ аз алифбои арабиасос ҳамчун унсури замони кухнаи феодалӣ даст кашида, алифбои лотиниро қабул намоянд.

Ҳамин тавр, ҷун дар Узбекистон ва дигар ҷумҳуриҳои шуравӣ дар Тоҷикистон низ аз ҳисоби ходимони давлатию хизбӣ ва аҳли зиё бо қарори КИМ соли 1927 Кумитаи марказии алифбои нави тоҷикӣ таҳти роҳбарии Нусратулло Махсум таъсис дода шуд, ки ба ҳайати раёсати он Нисор Муҳаммад, Садриддин Айнӣ ва дигарон ворид гардида буданд.

Дар Тоҷикистон раванди ба ҳуруфи лотинӣ гузаштан, пас аз анҷом додани корҳои ташкилӣ ва қабули санадҳои дахлдор, асосан аз соли 1927 бо вусъат додани корҳои тарғиботию ташвиқотӣ дар байни мардум шуруъ гардид. Роҷеъ ба ин масъала, яъне раванди гузариш аз алифбои арабиасос ба алифбои лотинӣ, ҷӣ муҳаққиқони тоҷик ва ҷӣ хориҷӣ, асосан дар доираи собиқ Иттиҳоди Шуравӣ, тадқиқоти гуногун анҷом дода, ҳам дар шакли рисолаҳои алоҳида ва ҳам дар асарҳои калонҳаҷми худ ба ин мавзӯ дахл намуда, сабабу омилҳои қабули алифбои навро ба таври гуногун шарҳу эзоҳ додаанд.

Аз ҷумла, дар маводи илмӣ таҳқиқотии олимону муҳаққиқони тоҷик Муҳаммадҷон Шакурӣ “Хуросон аст ин ҷо. Маънавият, забон ва эҳёи миллии тоҷикон” (Нашри дуюм, Душанбе: Дониш, 2009. – 576 с.); И. Усмонов “Баҳси алифбои тоҷикӣ” (Душанбе: ЭР-граф, 2008. – 48 с.); А. Набиев “Нарзулло Бектош ва илму адаби тоҷики солҳои 20-30-юми садаи XX” (Душанбе: Ирфон, 2003. – 314 с.); П. Гулмуродзода “Забон ва худшиносии милли” (Душанбе: Пайванд, 2007. – 234 с.); А. Азимов “Таджикская печать в период культурной революции (1929-1940 гг.)” (Душанбе: Шарки озод, 2009. – 47 с.); М. Абдуллаев “Таджикская публицистика и национальная идентичность” (Душанбе: РТСУ, 2014. – 309 с.); М. Имомов “Айнӣ ва баъзе масъалаҳои табилии хат” (Номаи пажӯҳишгоҳ. – Душанбе: 2001. – №1. – С.79-87); С. Назарзода “Ташаккули истилоҳоти иҷтимоӣ-сиёсии забони тоҷики дар садаи XX” (Душанбе: Дониш, 2004. – 302 с.); Ш. Ҳамдампура “Алифбои рабуда” (Душанбе, 2003. – 106 с.); А. Усмонов “Развитие духовной культуры таджиков в XX веке” (Хучанд, 2012. – 484 с.); рисолаҳои номзодии Х. Андамов “Роль журнала "Рахбари дониш" в формирующейся системе таджикской периодической печати 1920-1930-х годов XX века”, М. Назарова “Латинизация алфавита и её влияние на образовательную систему Таджикистана (1929-1941гг.)” ва ғайра масъалаи мазкур мавриди омӯзишу баррасӣ қарор гирифтаст.

Мавриди зикр аст, ки дар натиҷагирӣ муҳаққиқон оид ба ин масъала асосан ду нуқтаи назар ба мушоҳида мерасад, ки ҳардуи он ҳам така ба маъхазҳои таърихӣ дорад. Гурӯҳи аввал, аз ҷумла М. Шакурӣ, М. Имомов, С. Назарзода, Ш. Ҳамдампура ва дигарон сабаби ин иқдому бештар ангезаи сиёсӣ ҳисобида, онро ба сиёсати давр марбут медонанд. Гурӯҳи дигари муҳаққиқон, аз зумраи И. Усмонов, А. Азимов, М. Абдуллоев ва ғайра сабабро дар мушкилоти ҳуруфи арабӣ ва душвории омӯзиши он арзёбӣ мекунанд.

Дар мақолаи мазкур истиноди бештар ба сарчашма-маводи рӯзномаи “Овози тоҷик” дар солҳои 1927-1928 қарда, сабабу омилҳои

гузаштан ба алифбои лотинӣ ва даст кашидан аз алифбои арабӣ шарҳу тавзеҳ ёфтааст.

Аввалин мақолае, ки дар рӯзномаи “Овози тоҷик” оид ба ин масъала нашр шуд, 9 августи соли 1927 ба қалами Фитрат иншо гардида, “Масъалаи алифбо” [17] ном доштааст. Муаллиф дар оғози мақола масъалаи мазкурро дар қаламрави ҷумҳуриҳои мусулмонии шуравӣ чунин арзёбӣ мекунад: “Имрӯз яке аз масъалаҳои бузург ва ҳодисаҳои ҳайратбахш, ки дар дохили минтақаи шуроӣ (СССР.–Ҷ.М.) бо қамолӣ гармӣ гузориш дорад, ҳамин аст, ки ҷумҳуриятҳои туркии шуроӣ аз ҳуруфи арабӣ ба ҳуруфи лотинӣ мегузаранд. Озарбойҷон, Тотористон, Туркманистон, Қазоқистон, Қирғизистон ва Ўзбекистон дар ин роҳ саргармӣ доранд. Маҷлис пас аз маҷлис, лоиҳа пас аз лоиҳа, қарор пас аз қарор ба майдон меояд”.

Сипас, суоли табиӣ ба миён мегузорад, ки ҳар як хонанда онро пеш гузошта, ҷӯи ҷавоб аст. “Аҷабо, инҳо чӣ меҳоянд? Чаро алифбои ҳудашонро ба алифбои тозаӣ дигаре табдил мекунад? Ҳукуматҳои мазкур барои чӣ ин қадар ҳароҷоти зиёдро ба гардан гирифтанд?”.

Муаллифи мақола ба ин суолҳо тавре посух медиҳад, ки гӯё сабабу омилҳои қабул кардани алифбои лотинӣ аз нуқтаи назари ҳукуматдорони он ҷумҳуриҳо тавзеҳ дода мешавад: “Инҳо мегӯянд, ки алифбои кӯхнаӣ мо, ки алифбои арабӣ аст, барои мо ғайриҷараёнд. Мо бо ин алифбои беғайриҷараёнда пӯсида тамоми халқи ҳудашонро бо ҳату савод карда наметавонем. Мо бо алифбои кӯхнаӣ худ дар майдони ҳаёт ҳамрикоби миллатҳои мутамаддин рафта наметавонем”.

Дар ин зимн муаллиф фикру андешаи шахсии худро низ чунин қатъӣ баён мекунад: “Бо ҳамин алифбои кӯхнаӣ, ки дорем, масъалаи маориф ва маданиятро умуман ва масъалаи ҳату саводро хусусан пеш бурдан мумкин аст ё не? Ман мегӯям, ки мумкин нест. То алифбо ҳамин алифбост ва ҳарф ҳамин ҳарф, пеш бурдани ин масъалаҳо мумкин нест!”.

Сабабу омилҳои дигаре, ки муаллифи мақола онро боиси ба миён омадани масъалаи қабули алифбои нав ҳисобидааст, ба ҳамзистии тоҷикону ўзбекҳо дар як қаламрав, номутобикати ҳарфу овозҳои забони тоҷикӣ ва арабӣ, душвории ҳуруфи арабӣ ҳангоми таҳсил дар макотибу нашр дар матбаҳо марбут аст.

Дар нимаи дуҷуми солҳои бистуми асри XX вобаста ба сиёсати пешгирифтаи хизбу ҳукумат чиҳати иваз кардани алифбои арабиасос ба алифбои лотинӣ мардум бештар меҳостанд ба як суоли худ посух гиранд, ки чаро алифбои навро қабул кунем? Маводи сершумори рӯзнома, ки дар он рӯзҳо ба нашр расидаанд, маҳз кӯшиши ҷавоб додан ба ин саволро доштаанд. Рустой дар мақолааш “Алифбои лотиниро барои чӣ қабул мекунем?” сабаби қабули алифбои навро чунин шарҳ додааст:

“Дар мактабҳои қадим, барои ҳатту савод баровардан ақаллан чаҳор-панҷ сол хондан лозим буд. Мактабҳои усули ҷадид ҳамоно ҳату саводро ба мо дар панҷ-шаш моҳ меомӯзад...” [12].

Устод Садриддин Айни, ки узи раёсати Кумитаи марказии алифбои нави тоҷикӣ буданд, ба баҳсҳои қабули алифбои нав фаъолона ширкат варзида, андешаҳои ӯро дар матбуоти даврӣ, аз ҷумла рӯзномаи “Овози тоҷик” ва маҷаллаи “Раҳбари дониш” иброз доштаанд. С. Айни дар мақолаи “Дуҷуми нав ва алифбои нав” [1] қабули алифборо ба сохти нави ҷомеа, ки баъди инқилоби Октябр таҳкурсияш гузошта шуд, марбут

дониста, чунин нигоштааст: “Маълум аст, ки мо баъд аз инқилоби Уктобр ба сохтани дунёи нав қадам монда, ба зиндагонӣ кардан дар дунёи нав шуруъ кардаем. Лекин сохтани дунёи нав ва зиндагонии нав талаб мекунад, ки ҳамаи ҳамватанон бо илму дониш, ҳеҷ набошад бо хату савод бошанд. Алифбое, ки то ҳол дар миёни тоҷикон маъмул аст, на инки барои дунёи нав, ҳатто барои дунёи кӯҳна ҳам кифоя намекард. Сабаби ҳамин буд, ки чандин сол боз дар миёнаи мусулмонон ислоҳи алифбо, ислоҳи усули таълим масъалаи пурҳарҳашае шуда омад”.

Дар идомаи андешаҳо ӯ ба Фитрат истинод намуда, ибраз медорад, ки донишмандони форсизабон “илоҷи комилро дар тарк кардани алифбои арабӣ ва қабул кардани алифбои лотинӣ медонистанд”.

Сабабҳои ба алифбои лотинӣ гузаштанро Сотим Улуғзода дар мақолаи хеш “Масъалаи лотинӣ кардани алифбои тоҷикӣ” мухтасар тавзеҳ ва ҷорӣ намудани ҳуруфи лотиниро омили пешрафт медонад, “зеро лотинӣ шудани алифбои тоҷикӣ яке аз сабабҳои гум шудани бесаводӣ ва нодонӣ буда ва боиси зуд тараққӣ кардани маданияти миллати тоҷик мебошад”. Ин муаллиф хатти арабиро боиси таназзули фарҳанг ҳисобидааст “алифбои арабӣ боиси душворӣ ва саҳтии савод ва ақиб мондани маданияти тоҷик мебошад” [15].

Аксарияти муаллифони мақолаҳои рӯзномаи “Овози тоҷик” сабабҳои қабули алифбои лотиниро ба талаботи ҷомеаи нав ҷавобгӯ набудани алифбои арабиасос донистаанд, ки гӯё он садди пешрафти ҷомеа гардидааст. Дар мақолаи Уйғур “Барои ҷӣ алифбои лотиниро қабул мекунем” [13] нух сабаби “партофтани алифбои арабӣ ва қабул кардани алифбои нави тоҷикӣ”-ро нишон дода шудааст.

Дар идома муаллиф сабабҳои қабули алифбои лотиниро номбар ва шарҳу эзоҳ медиҳад. Сабаби аввалро муаллифи мақола дар он дидааст, ки алифбои арабиасос “ба хусусият ва қонунҳои савтии забони тоҷикӣ ҷавоб дода наметавонад”. Сабаби дуюм чунин шарҳ дода мешавад, ки алифбои арабӣ “бо ишоратҳо ва нуктаҳои гуногуни худ ғайри мутаносиб аст, ки ин аҳвол гуногун будани ҳарфи арабӣ, гарчӣ ба он мутаносиб, яъне хушрӯй шудани хат таъсир кунад ҳам, аз ҷиҳати дигар вақтро бисёр сарф мекунад. Бинобар ин ба зудӣ ба ҳалок (монда- Ҷ.М.) шудани ҷашм қувваи босира сабаб мешавад. Ин, албатта, қувваи босираро заъиф карда, ба кунд шудани зеҳн ҳам сабаб мешавад, ки барои тарбияи фикр ва шӯғли инсонӣ ҳам хеле зарарҳои бузурге дорад”.

Муаллиф якчанд сабабҳоро ба омилҳои техникӣ марбут донистааст. Ба назари ӯ, гӯё, ҳуруфи арабӣ боиси душвории кор дар матбаа, наشري рӯзномаю маҷаллаҳо гардида, ҳамчунин аз рушди техникӣ (мошинаи хатнависӣ, тезнависӣ ва ғ.) бебаҳра мондан ё кам баҳра бардоштани мусулмонон мешудааст. Ба иловаи ҳамаи ин ҳуруфи техникӣ, маданияту фан будани лотинӣ ва аҳаммияти техникӣ доштани он ҳамчун сабабҳои қабули алифбои лотинӣ дониста мешавад.

Сабабҳои дигаре, ки муаллиф дарёфтааст, марбут ба илму фан буда, таъкид мегардад, ки ҳуруфи арабиасос ба қонунҳои фанҳои риёзӣ номутобик мебошад, яъне вай баръакс аз тарафи рост ба ҷап навишта мешавад, инчунин истифодаи ҳуруфи мазкур дар азҳудкунии илму фанҳое ба мисли ҳандаса, химия, табиъия ва ғайра мушкilot пеш меорад.

Дар мақола шиори дар он замон хеле маъмули ба ҳам наздик кардани миллатҳои шуруи тавассути як ҳуруф ва инчунин робита бо кишварҳои Ғарб, ки ҳуруфи лотиниро истифода мебаранд, сабаби дигари пеши гирифтани ин иқдом ҳисобида шудааст.

Дар мавриди наздик шудан ба кишварҳои Ғарб бояд тазаккур дод, ки дар солҳои бистум гоӣ ба вучуд овардани инқилоби ҷаҳонӣ хеле маъмул буд ва як сабаби гузариш ба алифбои лотинӣ дар ҷумҳуриҳои шуравӣ маҳз ба ҳамин омил вобастагӣ дошт. Сарварони давлату ҳизб мақсад доштанд, ки тавассути ҳуруфи нави лотинӣ ранҷбаронро муттаҳид ва гоӣҳои инқилобиро дар кишварҳои дигар паҳн намуда, заминаҳои инқилобро ба миён оранд.

Дар мақолаи мазкур яке аз сабабҳои асосии даст кашидан аз алифбои арабиасос, робита доштани он ба дини ислом номбар мешавад. Муаллиф бори аввал ин нуктаро ба таври ошкоро баён мекунад, ки муаллифони дигар аз изҳори он бинобар сиёсати давр, яъне мубориза бо дин ва ҳуруфот, ҳудудӣ кардаанд ва ё ҳадди аксар ба он танҳо ишорае намудаанд. Ҳарчанд дар мақола ин нукта чун сабаб таъкид намегардад, аммо аз ошкоро зикр кардани он ҳувайдост, ки андешаи мазкур дар байни мардум ҷой дорад ва онро нодида набояд гирифт. Уйғур ошкоро менависад, ки ҳуруфи арабӣ бо дин ба мо омадааст ва бо дин алоқаи ногузастанӣ дорад: “Ба мо маълум аст, ки ҳуруфи лотинӣ монанди ҳуруфи арабӣ бо ҳамроҳии дин наёмада, балки вай аз ин хел алоқаҳо ӯрӣ аст. Аммо ҳуруфи арабӣ ба мо ҳамроҳии дини ислом омадааст, ки аз ҳамин ҷиҳат то ҳол ба тараққии мо монеъ шуда омад. Чунки алифбои арабӣ бо дин алоқаи маҳкаме дорад (Қуръон ва китобҳои дигар)...”.

Дар мақолаи “И.” (имзои мустаор) таҳти унвони “Дар бораи алифбои нави тоҷикӣ” [7] се сабаби қабули алифбои лотинӣ қайд карда шудааст, ки муаллиф дар навбати аввал робита доштани алифбои арабиасосро ба дин таъкид менамояд: “Якун, алифбои арабиро то инқилоби Уктовр сармоядорон ва муллоён муҳофизат карда омаданд. Муллоён алифбои арабиро яке аз қисмҳои дин карда, ба назари халқ гӯё ҳамин алифбои арабӣ аз тарафи Худо фиристода шуда гуфта нишон дода омаданд...”.

Сабаби дуюми қабули алифбои лотиниро муаллиф ба донишомӯзии насли наврас ва таъмини рушди иқтисодӣ марбут медонад: “Модоме ки фарзандони заҳматкашони миллати тоҷикро ҳонондан ва аз фунунҳои замони ҳозира баҳравар кардан ва хоҷагии ҷумҳурияти ҷавони Тоҷикистонро бардоштан меҳохем, албатта, ба алифбои лотинӣ гузаштан дар ҳамин вақт матлуб аст...”.

Аз даст додани вақт дар ин ҷода бар дӯши Тоҷикистони аз ҷиҳати иқтисодию фарҳангӣ ҳанӯз муҳтоҷ ҳароҷоти иловагиро ба бор меорад, ки сабаби сеюм ба ин мавзӯ иртибот дорад: “Севум ин ки Ҷумҳурияти Тоҷикистон ба тозагӣ ташкил шуда, аз хусуси моддӣ ва маънавӣ муҳтоҷҳои бисёре дорад. Бо ин муҳтоҷӣ барои набудани китобҳои тоҷикӣ ҳаракатҳои бисёр сарф намуда, китобҳои тоҷикӣ бароварда истодааст. Агар алифбои лотиниро ба зудӣ қабул накарда, чанд соли дигар акиб монда қабул кунем, он вақт ҷӣ қадар китобҳои бо алифбои арабӣ баровардагӣ набуд ва бекор мешаванд. Ҳамчунин то он вақт ҳонда ба алифбои арабӣ хату саводнок нашудагӣ одам аз дигар маҷбур мешавад, ки ба алифбои лотинӣ ҳонад”.

Ба андешаи мо вобастагии Тоҷикистон ба Ҷумҳурии Узбекистон яке аз сабабҳои дигари гузариш ба алифбои лотинӣ мебошад, ки муаллифи мақола онро дар қатори сабабҳо шомил накарда, ҳамин тавр зикр намудааст: “дигар ин ки яке аз бузургтарин ҷумҳуриятҳои Осиёи Миёна, ҳамсояи абадӣ ва кумакдиҳандаи доимии Ҷумҳурияи Тоҷикистон, ки Узбекистон аст, алифбои лотиниро қабул кардааст”.

Мақолаҳои сершумори дигаре, ки дар руҳияи замона дарҷ шудаанд, ба мисли Ҳ. Бақозода “Алифбои тозаро қабул мекунем” (Овози тоҷик. – 1927. – 15 сентябр), “Дар атрофи алифбои лотинӣ” (Овози тоҷик. – 1927. – 27 сентябр), Ё. Паҳлавонзода “Алифбои нави тоҷикӣ” (Овози тоҷик. – 1927. – 14 ноябр), Уйғур “Тоҷикҳои Осиёи Миёна ва алифбои нав” (Овози тоҷик. – 1927. – 12 декабр), Орифӣ “Алифбои нав дар тараққӣ аст” (Овози тоҷик. – 1928. – 4 январ) ва ғайра мебошанд. Муаллифони ин мақолаҳо бештар ҷанбаҳои илмию фарҳангӣ ё иҷтимоию иқтисодӣ доштани гузариш ба алифбои лотиниро қайд намуда, аз зикри омилҳои сиёсии он худдорӣ кардаанд.

Омилҳои сиёсии гузариш ба алифбои лотинӣ бештар дар мақолаҳои сарварони Ҷумҳурии Узбекистон, ки он вақт Тоҷикистон тобеи он буд, ба назар мерасад. Аз ҷумла, мақолаи сарвари Ҳукумати Узбекистон Файзулло Хоҷаев “Дар бораи алифбои нав” [18] чунин оғоз мешавад: “Қорӣ намудани алифбои нави лотинӣ на танҳо аҳамияти маданӣ, балки аҳамияти ғавқулодаи бузурги сиёсӣ ва хоҷагиро доро мебошад”.

Ф. Хоҷаев низ чун дигарон ақибмонии иқтисодӣ ва фарҳангиро ба алифбои арабиасос марбут дониста, зудтар қорӣ қардани алифбои лотиниро масъалаи аввалиндараҷаи сиёсӣ меҳисобад: “Мо масъалаи алифбои навро масъалаи дараҷаи аввали сиёсӣ ва давлатӣ мешуморем. Бинобар он, идораҳои давлатии мо аз кумиҷроияи марказӣ ва ҷамъияти шуруӣ инро равшан бифаҳманд ва дар ин бора маърақаҳои ташвиқотӣ барпо кунанд”.

Дар мақолаи сарвари КИМ Узбекистон Ю. Охунбобоев “Вазифаҳои мо дар бораи алифбои нав” [11] низ аҳамияти сиёсӣ доштани ин иқдом қайд карда мешавад: “Аҳамияти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодии алифбои нав ба оммаи васеи деҳқонони ранҷбар фаҳмонида шуда, онҳо ба тарафи ин кор кашида шаванд...”.

Нуктаи дигаре, ки дар мақолаи мазкур ба назар мерасад, ишора ба ҳуруфи байналмилалӣ будани лотинист. Тавре қаблан зикр гардид, Иттиҳоди Шуравӣ мақсад дошт бо қорӣ қардани алифбои лотинӣ иттиҳоди байналмилалии ранҷбарон ва дар ин росто инқилоби ҷаҳониро ба вуҷуд оварад. Ҳарчанд дар мақола оид ба инқилоби фароғири якҷанд давлатҳо сухан намеравад, аммо аз байналмилалӣ будани алифбои нав ин хулоса бармеояд: “Инро ҳам бояд донист, ки алифбои нав алифбои байналмилалӣ аст. Бояд ин ҳақиқатро ранҷбарони ҳар ғӯшаи ҷумҳурияи мо бидонанд ва дӯстони ҳақиқии алифбои нав бошанд”.

Роҷеъ ба аҳамияти байналмилалии алифбои лотинӣ ҳамчунин ақидае ба назар мерасад, ки гузариш ба ин алифбо дар Тоҷикистон барои кишварҳои ҳаммарзу ҳамҳуруфу ҳамзабон ибрат мегардад. Дар мақолаи А. Аминзода “Дар бораи қабул қардан ё нақардани ҳарфи (х, ғ)” ин маънӣ чунин баён мешавад: “Мақсади мо, аз як тараф, осон намудани корҳо бошад, аз тарафи дигар умедворем, ки аз мо ибрат гирифта,

мардуми Эрон, Афғонистон, Ҳиндустон ва ғайра ҳам ба мо ҳамроҳ шуда, алифбо ва имлои қабулкардаи моро онҳо ҳам қабул мекунад” [3].

Дар аксарияти мақолаҳои фарогири мавзӯ, дар баробари шарҳи мухтасар ё муфассали сабабу омилҳои гузариш ба алифбои лотинӣ, танкиди шадиди алифбои арабиасос ба мушоҳида мерасад. Таназзули иқтисодию иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, бесаводии мардум ва ҳамаи дигар ҷанбаҳои манфии ҷомеа ба алифбои арабиасос рабт дода мешавад, ки ин ҳолат бори дигар ангезаи сиёсӣ доштани иқдоми мазкурро бозгӯ мебошад. Дар мақолаҳои қаблан зикршуда агар ба ин нукта ишора шуда бошад, пас дар маводи дигар “камбудихо” муфассал баён шудаанд, ки чандон воқеят надоранд. Магар мардумеро, ки адабиёти оламшумулро дорост, 99 фоиз бесавод номидан аз рӯи ҳақиқат аст?! Ҳазорон китобҳои динӣ, илмӣ бадеие, ки бо ин ҳуруф навишта шудаанд, пас барои кӣ иншо гардидаанд?! Барои бесаводон...?

Дар мақолаи қаблан зикршудаи И. “Дар бораи алифбои нави тоҷикӣ” ин маънӣ чунин баён гардидааст: “Алифбӯе, ки мо аҳолии Осиёи Миёна то имрӯз қабул карда омада истодаем, ин алифбо моли араб буда, мо ўро ҳазору чандсад сол боз қабул карда омада истодаем, бо вучуди он чаро 99 фоиз беҳабар, бесаводанд? Чаро мо аз улум ва фунуни замона бебаҳра мондем?

Ин аст, ки алифбои ҳазорсолаи араб миллатҳои Осиёи Миёнаро дар ин ҷумла тоҷиконро ба дараҷае расонид, ки 99 фоиз мардум ба ҷанголи ҷаҳолат гирифта гардидаанд...” [7].

Дар мақолаи ба муносибати Анҷумани алифбои нави тоҷикӣ бахшидаи Зехнӣ “Дар бораи алифбои нав” [4] алифбои арабӣ на танҳо боиси ақибмонии илму фарҳанг, балки ислохнопазир ҳисобида шудааст: “Хусусан ягон миллате аз миллатҳои мусулмон, ки дорои алифбои арабӣ ҳастанд, ҳаргиз монанди миллатҳои маданияи Урупо соҳиби маданият ва илму ирфон нашуданд. Чаро? Аз ин рӯ ки эшон дорои алифбои арабӣ буда, алифбои арабӣ ҳам қобили ислоҳ нест...”

Аён аст, ки мақола дар руҳияи сиёсати давр иншо шудааст, вагарна ин қадар бад нишон додани алифбои арабиасос чӣ маънӣ дорад? Бо ин ҳуруфе, ки пӯсидаю нодаркор ҳисобидаанд, гузаштагонанон садҳо китобҳои адабиву илмӣ офарида, чандин кашфиётҳоро қабл аз олимони Урупо анҷом додаанд. Хулосаи муаллиф ангезаи сиёсӣ дошта, ба талаботи даври инқилобӣ ҷавобгӯ набудани алифбои арабиасосро далолат мекунад: “Хулоса, алифбои арабӣ саропо ноқис барои касби ирфон ва маданияти имрӯза, банди роҳ аст...”

Рӯзномаи “Овози тоҷик” дар иртибот ба ҷорӣ кардани алифбои лотинӣ ҳамчунин ба масъалаи оммафаҳм, сода кардани забони тоҷикӣ, забони матбуот таваҷҷуҳ зоҳир намуда, силсилаи мақолаҳоро роҷеъ ба ин мавзӯ дарҷ намудааст. Мақолаҳои Зехнӣ “Вазифаи матбуоти тоҷик дар бораи забон” (Овози тоҷик. –1928. –26 ноябр), “Фикри ман дар бораи забони ҷопӣ” (Овози тоҷик. –1928. –4 декабр; – 6 декабр), Р. Ҳошим “Ба мо забони оммафаҳм даркор аст” (Овози тоҷик. –1928. –29 ноябр), Б. Иқромӣ “Дар гирди масъалаи забони матбуоти тоҷикӣ” (Овози тоҷик. – 1928. – 16 декабр), Муъинзода “Дар атрофи масъалаи забони китобӣ-адабӣ” (Овози тоҷик. –1928. –27 декабр) фарогири ин мавзӯ мебошанд.

Зехнӣ дар мақолаи “Вазифаи матбуоти тоҷик дар бораи забон” таъкид менамояд, ки забони ҷопӣ ҳанӯз ҳам зери таъсири забони эронӣ

аст ва онро бояд оммафаҳм кард: “Забони чопии ҳозир ҳанӯз дар таҳти таъсири забони иронӣ аст. Ҳарчанд дар вақтҳои охирин содатар шуда истодани забон ба назар намуда истад ҳам, боз ҳам ҷумлабандии мушкил хонандагонро аз фаҳмидани мақсад маҳрум мекунад” [5].

Дар мақолаи дувуми ӯ таҳти унвони “Фикри ман дар бораи забони чопӣ” андешаи канорагирӣ аз забони форсӣ бештар тақвият ёфта, ба ин мақсад далелҳои зерин оварда шудаанд: “Қабули забони форсии иронӣ барои мо аз ҷанд ҷиҳат дуруст нест.

1) Бисёрии калимаҳои арабӣ ва қоидаҳои ӯ.

2) Ҷумлабандии мушкил, ки ба табиат, аз фаҳми мардуми тоҷик дур аст.

3) Дигаргунии гуфтугӯи одӣ, оҳанг, ифода, услуб.

4) Забони синфи давлатмандон ва манфурҳо будани ӯ.

5) Дигар будани мавқеи ҷуғрофӣ, сиёсӣ ва табиӣи Эрон ва Осиёи Миёна ва ғайра.

Бо ин далел ва сабабҳо мо наметавонем забони имрӯзаи Иронро қабул кунем” [6].

Далелҳои оварда ҷандон қонеъкунанда ва қобили қабул нестанд ва аён аст, ки мақола таҳти таъсири сиёсати замона иншо гардидааст. Забони классикиро байни тоҷикону эронӣ тафриқа гузоштан ва дурӣ ҷустан аз он маънои дур шудан аз гузашта, аз адабиёти беш аз ҳазорсолаи хеш ва ниҳоят дур шудан аз асли хешро дорад.

Дар мақолаи Р. Ҳошим “Ба мо забони оммафаҳм даркор аст” [19] чунин андеша баён мешавад, ки дар баробари масъалаи қабули алифбои нав масъалаи забон, содаю оммафаҳм гардонидани он низ ба майдони мубоҳиса кашида шуд: “...вақте ки масъалаҳои алифбои нав дида мешуд, масъалаи забон баромад ва аз ҳама масъалаҳои дигар дида бештар боиси мубоҳиса ва қилу қол гашт...

Вақте ки мо барои тоҷикон алифбои нав қабул карданӣ шудем, лозим омад, ки як забон ва ё як лаҳҷаеро асосӣ гирифта, дар болои он алифбои навро бисозем ва ба ҳар овозе, ки дар он забон мавҷуд аст, шакле дуруст кунем”.

Муаллиф дар идомаи мақолааш мубоҳисони забонро ба ду гурӯҳ чудо мекунад, ки яке ҷонибдорони забони омма буда, дигаре забони китобӣ-классикиро тарафдорӣ мекарданд. Андешаҳои гурӯҳи аввал бештар руҳияи замонаро ифода мекард, зеро онҳо даъво доштанд, ки “дар бораи забони классикӣ гап задан даркор нест, чаро ки он ба талабҳои имрӯзаи мо ҷавоб дода наметавонад”.

Муинзода низ дар мақолааш “Дар атрофи масъалаи забони китобӣ-адабӣ” ҷонибдорӣ худро аз содаю оммафаҳм кардани забони тоҷикӣ баён карда, муҳимияти ин масъаларо марбут ба қабули алифбои нав ва даст кашидан аз алифбои арабиасос доништааст: “Солҳо боз дар бораи забони китобӣ-адабии тоҷикӣ гуфтугӯ меравад ва аз ҳар кас фикрҳои гуногун шунида мешавад. Ин масъала, хусусан ба муносибати қабул кардани алифбои нав ва ҳалос шудан аз душвории алифбои пӯсидаи арабӣ аҳаммияти зиёд касб кард...” [10].

Дар самти инъикоси гузариш ба алифбои лотинӣ рӯзномаи “Овози тоҷик” силсилаи хабару гузоришҳоро аз ҷаласаю машваратҳои расмӣ фарогири мавзӯ дарҷ намуда, оммаи васеъро ба қарору санадҳои қабулшуда ошно сохтааст. Аз ҷумла, дар мақолаҳои ҳамноми Ҳоҷӣ

Муъин ва Фахриддин “Анчумани зиёиён наздик омад” (Овози тоҷик. 1927.– 15 ва 27 сентябр), Н. Эркин “Анчумани зиёиёни Ўзбекистон чӣ корҳо кард?” (Овози тоҷик. –1927. –18 октябр), Уйғур “Маҷлиси маслиҳати алифбои нави тоҷикӣ” (Овози тоҷик. –1927. –5 декабр), “Пленуми дуҷуми алифбои нав” (Овози тоҷик. –1928. –21 январ), Шуъла “Алифбои нав ва қабули он” (Овози тоҷик. –1928. –21 январ), Обид Исматӣ “Анчумани алифбои нави тоҷикӣ” (Овози тоҷик.–1928. –7 ноябр, –16 ноябр) масъалаҳои дар ҳамоишҳо роҷеъ ба қабули алифбои нав баррасишуда ба таври мухтасар ва гоҳе муфассал инъикос гардидаанд.

Дар нигоштаи Уйғур тахти унвони “Маҷлиси маслиҳати алифбои нави тоҷикӣ” аз маҷлиси машваратие, ки дар шаҳри Самарқанд оид ба муҳокимаи лоиҳаҳои алифбои нав баргузор гардидааст, маълумоти мушаххас дода шудааст. Муаллиф роҷеъ ба ин мавзӯ чунин нигоштааст: “Кумитаи марказии алифбои нави тоҷикӣ, ки якуним моҳ пеш аз ин дар Самарқанд ташкил шуда буд, баъд аз андак ҳозирӣ ва тайёри, яъне баъд аз тайёр кардани лоиҳаҳои алифбои нави тоҷикӣ бо иштироки қувваҳои илмӣҳои тоҷикон дар 17-19 моҳи нуёбр маҷлиси маслиҳатии худро дар Самарқанд гузаронид.

Дар рӯзнома масъалаҳои зер буд:

- 1) Масъалаи алифбои нави тоҷикӣ – Уйғур.
- 2) Корҳои алифбои нав дар Ўзбекистон – Ҳошимуф.
- 3) Хондани лоиҳаи профессур Семёнуф – Бектош.
- 4) Маъруза ва хондани лоиҳаи худ – Фитрат...” [14].

Аз гузориши муаллиф бармеояд, ки маҷлиси машваратӣ се рӯз давом карда, дар интиҳо лоиҳаи пешниҳодкарда Фитрат бо тағйироти андак (аз 25 ҳарфи пешниҳодшуда 23-тоаш қабул ва 2-тоаш рад гардидааст) аз ҷониби аҳли маҷлис пазируфта шуд.

Ин мазмун, яъне дастгирӣ ёфтани лоиҳаи Фитрат дар мақолаи Шуъла “Алифбои нав ва қабули он” таъкид гардида, ҳамзамон андешаи ба алифбои туркӣ наздик кардани он ба миён гузошта шудааст: “Конференсия дар болои ҳарду лоиҳа хеле музокира ва гуфтугӯҳо кард. Охир лоиҳаи Фитрат бо баъзе ислохотҳо қабул гардид ва умуман фикри якҷанд рафикон ин шуд, ки мо алифбои худро аз алифбои умумии туркӣ чудо накунем ва ба ин наздик равем. Барои ин ки ба мо аз ин қор манфиатҳои зиёде меояд. Мо ҳарфҳои дигар супориш (заказ) намекунем. Аз матбуот ва матбааи ҳамдигар фоида мебинем...” [20].

Дар мақолаи Обид Исматӣ “Анчумани алифбои нави тоҷикӣ”, ки дар ду шумораи рӯзномаи “Овози тоҷик” нашр гардидааст, аз баргузориҳои Анчумани алифбои нави тоҷикӣ ҳисоботи муфассал дода мешавад. Анчумани мазкур 28-30 октябри соли 1928 дар бинои дорулмуаллимини тоҷикони шаҳри Тошканд доир гардида, дар он асосан се масъалаи муҳим – 1) муҳокимаи лоиҳаи алифбои нави тоҷикӣ; 2) масъалаи имло ва забони адабӣ; 3) нақшаи панҷсолаи лотинӣ ва ҳисоботи кумитаи марказии АНЛТ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Он нукта қобили тавачҷуҳ аст, ки баҳсҳо дар атрофи мухтавои алифбои нави тоҷикӣ ҳанӯз идома дошта, аммо маъракаи ташвиқотӣ оид ба қабули алифбои нав дар байни аҳоли анҷомёфта ҳисобида мешавад: “Акнун давраи ташвиқотӣ гузаштааст. Дар ин ҷо ба пеши мо масъалаи қабул кардани алифбои осон меистад. Бояд як алифбо дуруст карда шавад, ки вай барои халқ осон бошад. Сониян, алифбои тоҷикиро бо

алифбои туркӣ баробар кардан дуруст нест, балки хусусиятҳо ва ҳар гуна манфиатҳои забони тоҷикиро риоя кардан лозим аст...” [8].

Ин маънӣ, яъне ҳал шудани масъалаи қабули алифбои нав дар мақолаи қаблан нашршудаи муаллифи мазкур ба мушоҳида мерасад: “Акнун дар бораи қабул кардани алифбои лотинӣ гап намезанем, чунки ин масъала ҳал шудааст, фақат ҳозир дар болои ин алифбои қабулшуда музокира, мубоҳиса ва ҷанҷол давом мекунад...” [9].

Роҷеъ ба анҷом ёфтани маъракаи ташвиқотӣ ва ҳал гардидани ин масъала бояд тазакурр дод, ки инқилоби Октябрӣ ва бар асари он ҷангҳои бардавом бо босмачиён, муборизаи беамон бо мухолифони ҷомеаи нав ва дину оийнҳои замони гузашта мардумро тарсону ҳаросон карда буд ва онон аз ошкоро гуфтани сухани дилашон ҳарос доштанд. Ин маъниро санадҳои бойгонии он солҳо тасдиқ менамоянд. Тибқи маълумоти Раёсати давлатии муттаҳиди сиёсӣ (ОГПУ-Объединённое государственное политическое управление) “дар соли 1926 бисёр аҳли зиёи тоҷик ошкоро ба алифбои лотинӣ гузаштанро ҷонибдорӣ намуда, аммо дар доираҳои маҳдуд боқӣ мондани ҳуруфи арабиро тарафдорӣ мекарданд” [16, с. 219].

Дар ҳамаи давру замон, ки солҳои бистуми асри XX истисно нест, ҳар фарде, ки ошкоро ба сиёсати пешгирифтаи ҳукуматдорон муқобил мебаромад, ҳамчун душман ҳисоб ёфта, ба оқибати нохуше гирифтور мегардид. Аз ин лиҳоз ахбори идораи мазкур асоси воқеӣ дорад, зеро барои аҳли зиёи тоҷик яқбора даст кашидан аз алифбои ҳазорсолае, ки бо он ҳазорҳо адабиёти бадеию илмӣ офарида шудааст, ҷандон осон набуд.

Онҳо ин маъниро низ хуб дарк намуда буданд, ки яке аз мақсадҳои асосии даст кашидан аз алифбои арабиасос ва ҷорӣ кардани алифбои лотинӣ мубориза бо дини ислом аст ва ақидаи мазкур ҳатто дар маҳфилҳои расмӣ ошкоро баён мешуд. Ба таври мисол, дар анҷумани кормандони маорифи Қафқози Шимоли дар Пятигорск соли 1923 қайд гардидааст, ки “ҳуруфи лотинӣ дин, Қуръон ва масҷидро маҳв мекунад” [16, с. 218]. Ҳамчунин рубрикаҳои доимии матбуоти даврӣ, ки “мубориза бо дин” ном доштанд, баёнгари ин ҳақиқати таърихӣ мебошанд.

Дар рӯзномаи «Овози тоҷик» зимни баррасии сабабу омилҳои гузариш ба алифбои лотинӣ ҳамзамон ҷиҳати омӯзиши ин алифбо маводи гуногуне нашр гардидааст, ки аввалини он ба 13 феввали соли 1928 рост меояд. Дар саҳифаи чоруми ин шумораи рӯзнома бо ҳуруфи лотинӣ эълоне ба мазмунӣ зайл дарҷ шудааст: «Эълон. Рӯзномаи «Овози тоҷик» барои наشري алифбои лотинӣ дар саҳифаи худ гӯшаи лотинӣ мекушояд. Аз муҳбирон ва нависандагони худ хоҳиш мекунем, ки ба ҳамин ҳуруф хабар ва мақола нависанд» [21].

Дар зери эълони мазкур алифбои нави лотинӣ-тоҷикӣ тариқи ҷадвал нашр гардидааст, ки дар сафи ҳар як ҳарфи лотинӣ ифодаи форсӣ-тоҷикии он нишон дода шудааст.

Дар шумораи минбаъдаи рӯзнома аз 27 феввали соли 1928 аллакай се хабари кӯтоҳ бо ҳуруфи лотинӣ таҳти сарлавҳаҳои «Алифбои нави лотинӣ ва занон», «Дарси лотинӣ мешавад» ва «Китобҳои тоҷикӣ» дар саҳифаи сеюми он нашр гардидааст.

Иқдоми мазкур дар шумораҳои баъдӣ идома ёфта, дар баробари наشري Алифбои нави лотинӣ ҳамчунин маводи ханӯз хурдҷам бо ин

хуруф интишор гардидааст. «Бар зидди хуруфоти арабӣ» (Овози тоҷик. - 1928. –11 апрел), «Алифбои лотинӣ шавад – нек хоҳад кард» (Овози тоҷик. -1928. –22 апрел) ва мақолаҳои дигареро метавон номбар кард, ки бо хуруфи лотинӣ чоп шудаанд.

Ҳамин тавр, рӯзномаи «Овози тоҷик» на танҳо дар баррасии сабабу омилҳои гузариш ба алифбои лотинӣ, балки дар тарғибу ташвиқи алифбои нав нақши муассир бозидааст.

Бо баррасии маводи рӯзномаи «Овози тоҷик» ва фикру андешаҳои муҳаққиқони соҳа доир ба ин масъала сабабу омилҳои гузариш ба алифбои лотиниро метавон чунин натиҷагирӣ кард:

1. Сабаби асосии гузариш ба алифбои лотинӣ омили сиёсӣ доштааст, ки онро метавон чунин шарҳ дод:

а) ғояи ба ҳам муттаҳид намудани заҳматкашони дунё дар остонаи инқилоби ҷаҳонӣ;

б) рад кардани фарҳангу адабиёти гузашта ҳамчун мероси давраи феодали, мероси сармоядорон;

в) мубориза муқобили дини ислом, хуруфоти динӣ;

2. Мушкил будани хуруфоти арабӣ ҳангоми оғози таҳсил. Сабаби мазкурро бисёр муҳаққиқони тоҷик ҷонибдорӣ менамоянд. Аз ҷумла профессор А. Азимов сабабҳои гузариш ба алифбои лотинию кирилло натиҷагирӣ намуда, таъкид менамояд, ки “ сабаби ивази хуруфи арабӣ ба лотинӣ дар мушкилии омӯзиш буд” [2, с.143].

3. Сабаби иқтисодӣ – камхарҷ будани наشري маводи чопӣ ба хуруфи лотинӣ.

Сабабҳои дигаре, аз қабили ба талаботи техникаю технология ҷавобгӯ набудани хуруфоти арабӣ, омили пастравии иқтисодӣ, бесаводии оммавӣ ва амсоли инҳо чандон асоси воқеӣ надоранд, зеро рушди имрӯзаи бесобиқаи иқтисодии на танҳо баъзе кишварҳои араб, балки давлатҳое, ки алифбои хоси худро доранд, ба мисли Ҷопон, Чин ва ғайра сабабҳои номбаршударо беасос мебароранд. Омили рушди иқтисодию иҷтимоӣ на алифбои душвор ё осонфаҳм, балки дараҷаи раҳбарии қордонӣ, сиёсати дурусти кадрӣ, пешрафти воқеии техникаю технология, фарҳангу маориф ва амсоли он буда метавонад.

Дар солҳои бистуми асри XX, ки ҷомеаи нав – ҷомеаи сотсиалистӣ бунёд мекарданд, ҳамаи кӯшишҳо баҳри аз байн бурдани меросу нишонаҳои ҷомеаи барҳамхӯрдаи капиталистӣ феодали нигаронида шуда буд, ки табдили алифбо ҳам ин мақсадро пайгирӣ дошт.

Рӯйдодҳои солҳои минбаъда нишон доданд, ки ҳадафҳои давлату ҳизб то андозае ба даст омада бошад ҳам, яъне дар самти дур шудани аҳоли аз фарҳангу адабиёти гузашта, аз дину ойин, вале муяссар нагаштани мақсади асосӣ – иттиҳоди заҳматкашони дунёву инқилоби ҷаҳонӣ аҳаммияти алифбои лотиниро аз байн бурд. Ҳамин тавр, дар интиҳои солҳои сиюми асри XX зарурати дигари табдили алифбо ва гузариш ба хуруфи кириллӣ ба миён омад.

Адабиёт

1. Айни, С. Дунёи нав ва алифбои нав / С. Айни // Овози тоҷик. – 1927. – 5 сентябр.

2. Азимов, А. Таджикская журналистика в период культурной революции (1929-1940 гг.) / А. Азимов. – Душанбе: Шарки озод, 2014. – 313 с.
3. Аминзода, А. Дар бораи қабул кардан ё накардани ҳарфи (х) (ъ) /А. Аминзода // Овози тоҷик. – 1928. – 27 май.
4. Зехнӣ Т. Дар бораи алифбои нав / Т. Зехнӣ // Овози тоҷик. – 1928. – 30 сентябр.
5. Зехнӣ Т. Вазифаи матбуоти тоҷик дар бораи забон / Т. Зехнӣ // Овози тоҷик. – 1928. – 26 ноябр.
6. Зехнӣ. Фикри ман дар бораи забони ҷопӣ / Т. Зехнӣ // Овози тоҷик. – 1928. – 4 декабр.
7. «И». Дар бораи алифбои нави тоҷикӣ / И // Овози тоҷик. – 1928. – 16 январ.
8. Исмаиӣ, О. Анҷумани алифбои нави тоҷик / О. Исмаиӣ // Овози тоҷик. – 1928. – 7 ноябр; -16 ноябр.
9. Исмаиӣ, О. Ба муносибати анҷумани алифбои нав / О. Исмаиӣ // Овози тоҷик. – 1928. – 7 октябр.
10. Муъинзода. Дар атрофи масъалаи забони китобӣ-адабӣ / О.Муъинзода // Овози тоҷик. – 1928. – 27 декабр.
11. Охунбобоев, Ю. Вазифаҳои мо дар бораи алифбои нав / Ю. Охунбобоев // Овози тоҷик. – 1928. – 18 октябр.
12. Рустой. Алифбои лотиниро барои ҷӣ қабул мекунем? / А. Рустой // Овози тоҷик. – 1927. – 5 сентябр.
13. Уйғур. Барои ҷӣ алифбои лотиниро қабул мекунем? / Уйғур // Овози тоҷик. – 1927. – 1 декабр.
14. Уйғур. Маҷлиси маслиҳати алифбои нави тоҷикӣ / Уйғур // Овози тоҷик. – 1927. – 5 декабр.
15. Улуғзода, С. Масъалаи лотинӣ кардани алифбои тоҷикӣ / С. Улуғзода // Овози тоҷик. – 1927. – 13 октябр.
16. Усмонов, А.И. Из истории таджикской культуры: реформы письменности в Таджикистане / А.И. Усмонов // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – 2018. – №2 (74).– С. 217-222.
17. Фитрат. Масъалаи алифбо / Фитрат // Овози тоҷик. – 1927. – 9 август.
18. Хоҷаев, Ф. Дар бораи алифбои нав / Ф. Хоҷаев // Овози тоҷик. – 1928. – 28 март.
19. Ҳошим, Р. Ба мо забони оммафаҳм даркор аст / Р. Ҳошим // Овози тоҷик. – 1928. – 29 ноябр.
20. Шуъла. Алифбои нав ва қабули он / Шуъла // Овози тоҷик. – 1928. – 21 январ.
21. Ёълон // Овози тоҷик. – 1928. – 13 феврал.

Джураев Мирзоали

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕХОДА НА ЛАТИНСКИЙ АЛФАВИТ В ГАЗЕТЕ «ОВОЗИ ТОДЖИК» (1927-1928 годы)

В статье анализируются вопросы перехода с арабского алфавита на латиницу в Таджикской Автономной Советской Социалистической Республике на основе материалов газеты «Овози тоджик» в 1927-1928 гг.

В 20-х годах XX века в Советском Союзе поднимался вопрос об отказе мусульманских регионов от арабского алфавита и переходе на латиницу. Этот шаг, более политически мотивированный, предполагалось осуществить постепенно, в течение трех лет.

Таджикская Автономная Советская Социалистическая Республика чей арабский алфавит имел тысячелетнюю историю, обязательно вступила в процесс латинизации алфавита, и как составная часть Советского Союза, должна была осуществлять политику центральной власти.

В направлении реализации политики правительства и разъяснения широкой общественности причин и факторов перехода на латиницу основным инструментом считалась периодическая печать, и через нее в широких масштабах развернулась пропагандистская кампания. В этой важной политической кампании была задействована таджикская периодическая печать, особенно газеты «Овози тоджик», «Бедории тоджик», журнал «Путеводитель знаний», в которых публиковались мнения и предложения ученых, писателей, корреспондентов, педагогов и других.

Каковы были мысли и предложения интеллектуалов по поводу отказа от арабского алфавита и перехода на латиницу? Читая периодические издания второй половины XX века, мы узнаем о содержании мнений, а также о причинах и факторах принятия латинского алфавита. Хотя не каждый вопрос был открыто изложен в периодической печати и статьи должны были быть написаны в соответствии с политикой правительства и требованиями времени, некоторые намеки раскрывают причины этого шага.

В статье предпринята попытка выявить и показать именно такие факторы, скрытые за кулисами, наряду с общими причинами и обстоятельствами.

Ключевые слова: латинский алфавит, арабский алфавит, ликвидация безграмотности, «Овози тоджик», родной язык, каллиграфия и правописание, таджикская пресса, таджиконаселяющие регионы, новый таджикский алфавит, образование и культура, общепонятный язык.

Juraev Mirzoali

PROBLEMS OF TRANSITION TO THE LATIN ALPHABET IN THE NEWSPAPER "OVOZI TOJIK"(1927-1928 years)

The article discusses the issues of transition from the Arabic alphabet to the Latin alphabet in the Tajik Autonomous Soviet Socialist Republic based on the materials of the Ovozi Tojik newspaper in 1927-1928.

In the 20s of the 20th century, the question was raised in the Soviet Union about the Muslim regions abandoning the Arabic alphabet and switching to the Latin alphabet. This step, more politically motivated, was supposed to be implemented gradually, over three years.

Tajik Autonomous Soviet Socialist Republic whose Arabic (Persian) alphabet had a thousand-year history, necessarily entered into the process of romanization of the alphabet, and as an integral part of the Soviet Union, the policy of the central government had to be implemented.

In the direction of implementing the government's policy and explaining to the general public the reasons and factors for the transition to the Latin alphabet, the periodical press was considered the main tool, and through it a propaganda campaign was launched on a large scale. The Tajik periodical press was involved in this important political campaign, especially the newspapers “Ovozi Tojik”, “Bedorii Tojik”, the journal “Rahbari Donish”, which published the opinions and proposals of scientists, writers, correspondents, teachers and others.

What were the thoughts and proposals of intellectuals regarding the abandonment of the Arabic alphabet and the transition to the Latin alphabet? By reading the periodicals of the second half of the 20's of XX century, we learn about the content of opinions, as well as about the reasons and factors for the adoption of the Latin alphabet. Although not every issue was openly stated in the periodical press and articles had to be written in accordance with government policy and the demands of the time, some hints reveal the reasons for this move.

The article attempts to identify and show just such factors hidden behind the scenes, along with common causes and circumstances.

Keywords: Latin alphabet, Arabic alphabet, illiteracy eradication, newspaper “Ovozi Tojik”, Tajik press, Tajik-populating regions, education and culture, Tajik language.

ТДУ:002+07+05+008+37точик+81точик+82точик

Юсфов Ифтихор

«МАН»-И МУАЛЛИФ ДАР ПУБЛИТСИСТИКАИ ШЕРАЛӢ МӢСО

(Дар мисоли асарҳои «Мардистон» ва «Ҷасорат»)

Дар ҳар як асар, новобаста аз он ки ба кадом мавзӯ тааллуқ дорад, фаъолмандии муаллиф ба назар мерасад. Ин ҷиҳат дар «Ман»-и муаллиф буруз ёфта, ба композитсияи асар таъсир мерасонад, ба он ҳусн ва неру мебахшад. «Ман»-и муаллиф на танҳо дар тавсифу тасвири атрофу акноф, балки дар баёни мулоҳизаҳо, нақли мушоҳидаҳо ва таҷрибаҳои шакл мегирад.

Албатта, на дар ҳама маврид «Ман»-ро метавон ба даҳолати пайдарпайии муаллиф ё унсури нодаркори асар дохил намуд. Он метавонад ба сохтор ва мазмуни асар таъсир расонда, онро дигар созад. Ҳамчунин яке аз воситаҳои таъсиррасонӣ ба афкори хонанда «Ман» аст. Бешиак хонандаи заки бо дарки «Ман»-и муаллиф эҳсос карда метавонад, ки бештари ҳодисаву воқеаҳои асар дидаву шунида ва бевосита мушоҳидаи худӣ нависанда аст. Яъне ӯ шоҳид ва ҳатто иштирокчи бевоситаи ҳодисаву воқеа мебошад. Маҳз ҳамин ҷиҳат «Ман»-и муаллифро қавӣ гардонида, ҳосияти публитсистии асарро намудор мекунад.

«Ман» дар осори бадеӣ ба саноеъ ва балогати калом маҳдуд гардад ҳам, ҷо-ҷо ҷӣ дар муколамаи қаҳрамонон ва ҷӣ дар нақли адиб мушоҳида мегардад. Аммо корбурди он дар осори публитсистӣ бинобар таҳлилу тасвир гардидани воқеоти рӯз доманиаи васеъ падо кардааст.

Дар эҷодиёти нависандагони публитсисте, ки осорашон аз ду ҷаҳама адабиёт ва публитсистика об меҳӯрад «Ман»-и муаллиф бештар ба воситаи унсурҳои забонӣ буруз мегардад.

Калидвожаҳо: Шералӣ Мӯсо, асар, муаллиф, сахна, композитсия, бадеӣ, публитсистӣ, ҳусн, қубҳ, шахсият, адиб, «Ман», таъсиррасонӣ, афкор, хонанда, мушоҳида, адабиёт, публитсистика, унсурҳои забонӣ.

Бо қорбурди «Ман» агар муаллиф, аз як тараф, матнро аз якнавохтӣ раҳонад, аз тарафи дигар, ҳамчун қаҳрамони мутлақо мустақил ва шоҳиди бевоситаи ҳодисаҳову воқеаҳо намудор мегардад.

«Ман» бештар намои публитсистӣ дорад, чунки дар осори бадеӣ «Ман» бештар ба муаллиф хос буда, риштаи тасвири таҳрик дар дасти нависанда аст. Дар ин маврид муҳаққиқ Е. Прохоров дуруст қайд мекунад, ки «Ман» – оғози ташкили асар аст» [9, с.3]. Дар публитсистика бошад, «Ман» ба қаҳрамон низ хос аст, чунки ғояи ҳар як асари публитсистиро назари муаллиф ташкил медиҳад, ки дар заминаи таҳлилу баррасӣ ва арзиш додан ба зухурот, рӯйдод, факт ва маърифати аз ҷониби инсон дар бораи инсон ҳосилшуда ба даст омадааст. Ва инсон ҳамон вақт мавзӯи баҳси публитсистика қарор мегирад, ки «Мани иҷтимоӣ»-и ӯ буруз меёбад ва таъсирпазир мегардад. Дар бурузи «Мани иҷтимоӣ»-и ҷунин инсон ғаёломандии ду ҷиҳат – дараҷаи маърифат ва мавқеи шахрвандии ӯ нақш мебозад» [4, с.8-9].

Чуноне зикр гардид, «Ман»-и муаллиф бештар дар осори адибоне волеҳӯрад, ки аксари воқеаҳову ҳодисаҳои тасвиргашта маҳсули дидаву шунида ва мушоҳидаҳояшон аст. Ба ин гурӯҳ метавон нависандагони публитсист Бахтиёр Муртазо, Раҷабалӣ Аҳмад, Ҷамолиддин Тошматов, Шералӣ Мӯсо ва дигаронро дохил намуд.

Шералӣ Мӯсо бештар раванди бунёдкорӣ, тасвири сохтмонҳои азими аср, ситоиши ваҳдату истиқололи миллӣ, гуманизм, дӯст доштани меҳан, офаридани симои роҳбару аҳли меҳнат ва эҷодро, ки аз мавзӯҳои муҳими иҷтимоӣ ба ҳисоб мераванд, дар меҳвари эҷоди худ қарор додааст. Бинобар ин, қариб дар ҳамаи асарҳои ӯ «Ман»-и муаллиф ба назар мерасад. Аммо дар қиёс ғаёломандии муаллиф дар «Ҷасорат» ва «Мардистон» мақоми маҳсусро касб мекунад. Дар ин асарҳо «Ман»-и муаллиф дар чанд шакл мушоҳида мегардад:

1. «Ман»-и ноқили ё ровигии муаллиф;
2. «Ман»-и муаллиф ҳамчун қаҳрамони мустақил;
3. «Ман»-и қаҳрамонҳо.

1. **«Ман»-и ноқили ё ровигии муаллиф.** Дар матни публитсистӣ «Ман»-и ноқили ё ровигии муаллиф дар шаклҳои гуногун ба назар мерасад. Як намои он «Ман»-и одӣ аст, ки муайянкунандаи андешаву мавқеи муаллиф мебошад. «Ман»-и муаллиф ҳамеша муҳотаби худро дорад ва аксар маврид дар шакли мурочиат баён мешавад. Ба таъбири М. Муродӣ «Ман» ҷавҳари маънавии публитсистика аст, ки ба шарофати он мавзӯ руҳ пайдо мекунад, муассиру ҷолиб мешавад ва таваҷҷуҳи аудиторияро ба худ мекашад» [4, с. 40].

Дар «Ҷасорат»-и Ш. Мӯсо намои «Ман»-и ноқили ё ровигии муаллиф дар чанд шакл зухур кардааст. Якум, он ҳислати ҳулосавӣ дошта, мазмунан ба табиату ҳӯии муаллиф алоқаманд аст. Масалан, порчаи «Аммо ман беш дӯст медорам ин ғасро» бевосита эҳсоси ҳуди

муаллиф буда, чумлаи баъдӣ «Онро фасли хазон гӯянд. Бештар фасли заррин номаш баранд» барои шарҳу тавзеҳ ва қиёс омадааст. «Аммо ман онро мавсими андеша меномам», ба табиати эҷодии муаллиф ва хислати бевоситаи ӯ пайванд гаштааст [6, с.171]. Ин ҷо «Ман»-и муаллиф дар шакли танҳо бе таъкид омадааст. Аммо дар чумлаи «Ҳамаи инро дар оинаи дил андеша карда, мувофиқи ҳасби ҳол мисраҳои Рустами Ваҳҳоб ба ёдам омад:

Агар дар ин ҷаҳон як тифли хор аст,

Башар маҳруми ҳаққи ифтихор аст» [6, с.104], «ман»-и муаллиф ду маротиба таъкид гашта, бандакҷониши шахси якуми танҳо – «ам» дар танҳои мансубияти ду чумлаи содаро ба муаллифи сатрҳо ифода кардааст. Яъне чумлаи «Ман ҳамаи инро дар оинаи дил андеша карда, мувофиқи ҳасби ҳол мисраҳои Рустами Ваҳҳоб ба ёд овардам» аз ҷиҳати гарамматикӣ фаҳмо ва бояд дар чунин шакл бошад, ки бешак «Ман»-и муаллиф маҳсуб меёбад.

Дар «Мардистон» бошад, ин ҳолат бештар дар шакли монолог мушоҳида гардид. Чунончи, дар порчаи «Оре, ин ҳама панд аст, ҳақиқатест бе баҳс. Ва ман ин ҳама панду андарзхоро на барои зебаш пайиҳам овардам. Не, барои он ки худро тасалло бидиҳам, аммо нашуд, ки нашуд. Охир ба мо дар курси дусолаи университети муҳбирони коргар таълим дода, таъкид карда буданд, ки агар аз дар пеш карданд, аз тиреза даро. Аз ҷониби дигар Шамсулло бояд маро бифаҳмад. Охир ман барои ҳавоҳӯрӣ ба ин ҷо наомадаам-ку. Асари мустанадро бофта намешавад. Бояд ҳақиқатро бинависӣ» [7, с. 100], монолог аз як ҷиҳат мушкилии пешмодаи публитсистро фаҳмонад, аз ҷиҳати дигар, ба мулоим гуфтани он сабаб шудааст. Аммо нутқи айнан нақлшудаи дар давоми он омада «–Эҳа, ба гумонам қорам дӯлоб» монологи якрангро ба ҳаракат овардааст.

Ҳолати дигар, ки бештар дар шакли ровигӣ ё ноқилии ӯ ба назар мерасад, ин рӯчуъ ва табиати ботинии нависанда мебошад. Дар «Ҷасорат» чунин шакли он мушоҳида гардид: «Дилам мехост ҳарчи зудтар ба ҷои қор бирасам. Аммо ҳисси аҷиби қунҷқобӣ маро меҳқӯб кард. Масалан порчаи «Ҳамзамон эҳсос кардам ба ду тақсим шудаам. Ниме аз ман таъкид менамуд:

– Бирав!

Ними дигарам нидо кард:

– На!» [6, с.191], ҳосили эҳсоси ботинии муаллиф мебошад, ки бандакҷонишини «-ам» ва ҷонишини шахсӣ – соҳибии «ман» ба қӣ мансуб будани ин андешахоро бозгӯ мекунанд. Матни «Пас аз салому алейк пурсидам:

– Аз тамошоӣ парчам сер нашудед?

Бо лутф изҳор дошт:

– Не, писарам, серӣ надорам. Охир, онро бори аввал мебинам. Таърифаширо шунидаму аз Зафаробод барои дидан омадам.

– Аз худи Зафаробод барои тамошоӣ Парчам омадед?»

[6, с.192], низ амсоли порчаҳои боло буда, идораи риштаи суҳбат дар дасти муаллиф аст ва аз чумлаи аввал муҳтавои он бараъло маълум мегардад.

Дар “Мардистон” бошад ин шакл дар қолиби нисбатан озод вохӯрда, қаҳрамонҳо дар суҷа нисбатан фаъолтаранд. Дар порчаи зер

баръакси монологҳои “Ҷасорат”, ки фақат дар андешаҳои ҳуди адиб рӯчуъ мекунад, як риштаи ҳаракат дар дасти қаҳрамон аст: “Ҳомӯшии ӯ ким-чизро ба ман талқин менамояд. Вале ман онро дарк карда наметавонам. Ниҳоят ҳомӯшии ӯ косаи сабрамро лабрез менамояд:

- Шамсулло, – номашро ба забон меорам ман.
- Лаббай, устод.
- Ҷаро намекурсӣ, ки ман кистам?
- Устод, шумо меҳмони азизи мо ҳастед. Ҳамин кофист.
- Ман дуздам, – беихтиёр нидо мекунам ман» [7, с.101].

Дар асари “Ҷасорат” ҷумлаҳои низ мушоҳида мегарданд, ки муаллиф шояд бинобар умумӣ гуфтан, ҳузури дигар шоҳидон ва тааллуқ доштани воқеа ба ҳамаи онҳо ҷонишини шахси яқини ҷамъро истифода мебарад. Масалан, дар ҷумлаи «Зимни боздид дониستم, ки соҳибкор Абдулло Ҳасанов ба Сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон кавл додааст, то соли оянда боз яқини ҷонишини корхона бо ҳамин иқтидор бунёд намуда, нархи хишти пухтаро то ба 37 дирам поён мебарад» [6, с.228], муаллиф феълӣ «доништан»-ро дар шакли ҷамъ истифода бурдааст, ки ин усул дар адабиёти тоҷик маъмул буда, гузашта аз тақаббул аст. Муҳаққиқи рус В. Виноградов бар он ақида аст, ки образи муаллиф аз виҷағҳои забони матн таркиб ёфта, мансубияти шахсии ӯро ифода мекунад. Дар осори Шералӣ Мӯсо яке аз ҷонишини виҷағӣ «Ман»-и аёни муаллиф мебошад. Масалан, дар мисоли зер «Ман»-и публицист дар сарҳати аввал омада, ҳислати умумӣ пайдо кардааст: «Хушбахтона, ба ман ҳам муяссар гардид, ки аз номи адибони Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонро бо ин дастоварди бузург табрик намуда, ба ӯ сӯҳбатмандию сарбаландӣ орзу намоям» [6, с.271]. Вале дар сарҳати баъдӣ «Ман»-и ӯ аз мансубияти умумӣ ба инфиродӣ мегузарад, ҷунки воқеа байни ӯву мушоҳида ба амал омада, ҳатти суҷа мутлақо дар дасти муаллиф аст:

«Ман идома додам:

– Ҷаноби оӣ, вақте ки Шумо қатъӣ гуфтед, «мо бо ноҳун бошад ҳам нақби Анзобро мекушоем», дар дили баъзеҳо шубҳа ҷой шуд, зеро ки ин иқдом дар мафкураи онҳо намеғунҷид. Ва онро афсона меҳонданд. Агар аз рӯи инсоф гӯем шубҳаи онҳо то ҷое асос ҳам дошт. Ҷунки дар тӯли 70 сол Империяи Шуравӣ онро соҳта натавонист. Ва Шумо муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон афсонаро ба ҳақиқат табдил додаед.

Сипас китоби тозаҷодӣ худро бо номи «Мардиштан», ки ба соҳтмони нақбҳои Шаҳриштану Ҷормағзак баҳшида шуда буд, ба Президент тухфа кардам.

Муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бо нигоҳи шуъларезу пурнур китобро ҷун ганҷ аз дасти ман гирифт.

Он рӯз ман хушбахт будам!» [6, с.271-272].

Агар ин шакл дар “Ҷасорат” ҳамчун “Мо” зухур карда бошад, пас дар «Мардиштан» муаллиф ҳамчун қаҳрамон аз методу усулҳои ба даст овардани иттилоъ ва амсоли ин истифода бурда, ба гузашта рӯчуъ намудааст, ки ин «Ман»-и ошкорои ӯро дар қолаби монолог намо додааст: «Оре, ин ҳама панд аст, ҳақиқатест бе баҳс. Ва ман ин ҳама панду андарзхоро на барои зебаш пайхам овардам. Не, барои он ки худро тасалло бидиҳам аммо нашуд, ки нашуд. Охир ба мо дар курси дӯсолаи университети муҳбирони коргар таълим дода, таъкид карда буданд, ки агар аз дар пеш карданд, аз тиреза даро. Аз ҷониби дигар

Шамсулло бояд маро бифаҳмад. Охир ман барои ҳавохӯрӣ ба ин ҷо наомадаам-ку. Асари мустанадро бофта намешавад. Бояд ҳақиқатро бинависӣ» [7, с.100].

2. «Ман»-и муаллиф ҳамчун қаҳрамони мустақил. Ба ақидаи адиб ва мунаққид Баҳром Фирӯз ҳар як ҳунарвар ҳангоми эҷод як нуқси бузурги ботини худро бояд барҳам занад ва «ин нуқс – вобастагии инсонӣ эҷодкор ба шахси худ аст. Аз худ бояд ки бигурехт, аз кулли тараддуду ташвишҳои рӯзмарра, аз хонавода, аз дӯстону ҳамнишинон, аз ҳамаи ин зохирнамоиҳо... Худро ва ин ҳамаро аз масофаи дуртар, бо чашми дигар мебояд, ки нигарист. Он гоҳ ҳарчи менависед, ҳама даркорӣ, муҳим ва дар мақоми худ меояд» [1, с.81].

Дар баъзе маврид «Ман»-и муаллиф дар «Ҷасорат»-и Шералӣ Мӯсо на он қадар бамавқеъ ва дуруст корбурд шудааст. Ӯ дар як фикри мушаххас, ки бевосита ҳудаш онро нақл мекунад ва шохиди воқеа низ ҳаст, «ман»-ро ду маротиба ва дар мавқеи нодуруст истифода мебарад. Масалан, дар ҷумлаи «Дар ин мақола *ман* сабабҳои дар тамоми дунё маҳбубият пайдо кардани Эмомалӣ Раҳмон ва ўро «Президенти мо» хондани мардуми тоҷикро, бо мисолҳои мушаххас исбот кардам» [6, с.109] муаллиф дар аввал ошкоро «ман» мегӯяд ва дар охир мансубиятро низ истифода бурдааст, ки ин такрори мантиқӣ ва на он қадар дуруст аст. Мебоист ӯ «Дар ин мақола сабабҳои дар тамоми дунё маҳбубият пайдо кардани Эмомалӣ Раҳмон ва «Президенти мо» хондани мардуми тоҷикро, бо мисолҳои мушаххас исбот шудааст» мегуфт, ё ҷонишини «ман»-ро истифода намекард. Дар ин бора муҳаққиқ М. Муродӣ дуруст дарёфтааст, ки «аз мутолиаи баъзе очеркҳо ҳамчунин жанрҳои дигари публицистиву бадеӣ эҳсос мешавад, ки ҷойи «Ман»-и муаллифро, ки баёнгарӣ хислати қаҳрамон бояд бошад, бештар ман-маниҳои худӣ нависандагон мегирад» [4, с.107].

Дар баъзе мавридҳои дигар Ш. Мӯсо аз «Ман»-и муаллиф бамавқеъ истифода бурдааст. Масалан, дар ҷумлаи «Зери он нур парчами поки Ватан парафшон аст, гӯиё бо расидани боди Истиқлол ва ҷилваи пирӯзӣ мераксад, нигоҳи ман ҳам бо он ҳамчӯр мегардад» [6, с.189], истифодаи «Ман»-бамаврид аст, чунки муаллиф хурдтарин ҷузъиёт – нигоҳро бо предмети бузург ва дар айни замон барои ӯ муқаддас пайванд медиҳад.

Ҳамчунин дар ҳолатҳои тасвири симои барояш ошно муаллиф аз руҳияи фардиаш корбурд мекунад. Масалан, дар матни «Ман низ бо меҳр саломашро алайк гирифтам. Вай ҳамчунон бо меҳр афзуд:

– Ҳуш омадед, устод!» [6, с.248], идомаи нақл куллан тағйир меёбад, яъне рӯи муаллиф ба гузашта пайванд гаштааст: «Ширин ва дилкаш табассум кард. Чехрае ошно. Мешиносамаш? Оре, ба ёдам омад. О Нуралӣ аст. Нақбкан. Марди озода ва бааҳду вафо».

Дар ҷумлаи «Ва ман устод Мирзо Турсунзода ро ёд меоварам, ки таъкид карда буданд: «Ҷӯрабекро ба чашми кам мабинед. Халки мо хушбахт аст, ки Ҷӯрабек барин сарояндаву мутриби нотақрор дорад» [6, с.251] низ айнан гуфтаҳои боло ба назар мерасанд, ки намунаи чунин мисолҳо дар осори мавриди назар мушоҳида гардиданд.

Дар «Мардистон» бошад, ҳалли конфликт дар корбурди «Ман» гоҳо номукамал анҷомида, таҳлили бадеии масъалаҳо дар суҷаи асар чандон амиқ ба назар намерасад. Аммо нависанда ба муҳимтарин хусусиятҳои эҷодии худ, ки иборат аз кушодани олами маънавии

қаҳрамонон, дунёи ботинӣ ва ҳаёти онҳо мебошад содиқ буда, онро ба меъёри дигар, аз дидгоҳи масъалаи ахлоқ, садоқат, шукргузорӣ ва сабури ба миён гузоштааст ва «Ман» садои вичдони ӯст: «Не, Шамсулло, тушбераро хом шумурдаӣ, аз ман халос нахоҳӣ хӯрд!» хитоб мекунам дар дил. Аммо сад афсӯс, ки алҳол ба ман муяссар намегардад, ки калиди дилашро ба даст биёрам. Охир ҳақ надорам, ки ӯро маҷбур бикунам» [7, с.100]. Дар ин асар истифодаи «Ман» аз чанд ҷиҳат ба он ҷолибияту ба гуфтаҳои муаллиф тақвият бахшидаанд. Гоҳо ӯ ба дурустии ин ё он чиз шубҳа карда, саҳафоти гузаштaro варақгардон мекунад, гоҳи дигар иқрор мешавад, ки ким-чизро дар хотир надорад, аммо дар ана ҳамин ҳолат «ман»-и ӯ ба ёриаш мешитобад. «Агар ростӣ гапро гӯям ман бовар надоштам. Ҳарчанд ҳар соядаст барои ман тӯмор аст. Ва дар китобхонаи шахсиям қариб панҷсад китоб бо соядаст дорам». Ҳамзамон «ман»-и муаллиф баёнкунада ва кашфкунандаи воқеоту ҳодисот буда, дар асари мавриди назар чунинт намунаҳои он воқеаҳоро: «Ман ба соҳиби ин овоз – ҷавонмарди миёнакади шикамқалон бо шакку шубҳа нигаристам. Ва Худоё, киро дидам? Бовар накардам. Чанд маротиба чашм ба ҳам задам. Не, хато накардам» [7, с. 24]. Ба ҳамин мазмун гоҳо «ман»-и ӯ ҳулосакунандаи суҷаи асар низ мебошад: «Аз оне, ки ман ба наздаш омадам, ба ҳолати шарму маъзарат афтода, бештар сурх шуду зери арақ монд».

Дар бадеият нависанда назди қаҳрамонҳояш муаммоҳои гуногуни ҳаётиву маънавӣ, ахлоқиву идеявӣ мегузорад ва онҳо дар «монологҳои ботинии худ роҷеъ ба ин муаммоҳо фикр мекунанд ва оқибат ба ҳулосаи дуруст меоянд» [8, с. 104]. Аммо дар асарҳои публицистӣ ин оҳанг тағйирёбанда аст ва дар бисёр маврид рӯҷуъ ба ҳулосабарорихи ҳуди муаллиф роҳи ҳалли масоили гуногунанд: «– Ман бовар дорам, ки ту ҳаргиз ба худситоӣ роҳ нахоҳӣ дод! Ман ҳам ҳеҷ гоҳ хоҳони ин нестам» [7, с.103]. Ё дар мисоли зер айнан чунин хатти ҳаракат воқеаҳоро: «Аслан шубҳа қардан ба ман одат шудааст. Он ба ман ҳеҷ гоҳ зиён наовардааст, балки имон додааст, ки ба хатогӣ роҳ надихем» [7, с.267].

3. **«Ман»-и қаҳрамон.** Дар адабиёт муайян қардани «Ман»-и муаллиф мушкилтар аст, чунки зимни офариниши образ ё тасвири он фақат мавқеи адиб ҳамчун ноқил ё ровӣ мушоҳида мегардад. Ин қор дар публицистика нисбатан осон буда, қариб тамоми ҷузъиёти асар дидаву шунидаҳои ҳуди публицистанд. Дар журналистика бошад, осонтар аст, чунки қулли воқеа ё ҳодиса бевосита аз нигоҳи ҳуди журналист баён мегардад, новобаста аз он ки ӯ унсурҳои махсуси забониро ба қор мебарад ё не. Ҳарчанд дар ин ё он асар қаҳрамон бевосита соҳиби нутқ, яъне озод ва аз ҷиҳати суҷа мустақил аст, аммо қилави тасвир ҳамеша дар дасти муаллиф қарор дорад. Дар осори мавриди назари мо чанд намои «Ман»-и қаҳрамон мушоҳида гардид. Аз қумла дар аксар диалогҳо тасвири ҳодисаву рафти воқеа дар дасти муаллиф аст, аммо қараёни қушодани ҳодисаву воқеа бевосита ба қаҳрамон рабт мегирад. Дар порҷаи матни «Пас аз салому алейк пурсидам: – Аз тамошои парҷам сер нашудед?» то ин ҷо таҳрикдиҳанда муаллиф аст, аммо аз қумлаи «Бо лутф изҳор дошт:

– Не, писарам, серӣ надорам. Охир, онро бори аввал мебинам. Таърифашро шунидаму аз Зафаробод барои дидан омадам» хати ҳаракат

дар дасти қаҳрамон ва «барои дидан омадан»-аш намои «Ман»-и ўст ва ин то охири муколама идома меёбад:

«– Аз худи Зафаробод барои тамошои Парчам омадед?

Бадохатан ҷавоб гардонд:

– Албатта. «Шунидан кай бувад монанди дидан».

Кунҷковона пурсидам:

– Ин қадар дер?

Пирамард худро гум накард:

– «Дер ояду шер ояд»!

Боз кунҷковона пурсидам:

– Хӯш, онро чӣ гуна дарёфтед?

Бо барафрӯхтагӣ посух дод:

– Чун Офтоб» [6, с.192] ҳисси кунҷковиву пурсишҳои пайдарпайи муаллиф ба воситаи ҷавобҳои қаҳрамон гиреҳи воқеаро кушодаанд. Маҳз ҷавобҳои қаҳрамон ба ташаккули суҷаи очерк сабаб гаштаанд.

Аммо дар «Мардистон» садо додани «Ман»-и қаҳрамон аз забони муаллиф мушоҳида гардид. Барои мисол, дар порчаи «Ман орзу доштам, ки ин марди шарифро як бор бубинам» [7, с. 89] гуфтани муаллиф маънои онро надорад, ки «Ман» ба ӯ мансуб аст. «Ман» бевосита тобеи ҳамагон «марди шариф» аст, ки дар субъективият аз муаллиф як дараҷа боло меистад. Агар он мард орзуи дидани шахси шарифро дар мисоли муаллиф мекард, пас «Ман» ҳамаҷиҳата «Ман»-и муаллиф буд ва «Бо шарофати нақби Чормағзак натавонӣ ӯро аз наздик дидам, балки дасти муборакашонро фишурда ҳамсухбат ҳам шудам» [7, с. 89] тақвиятдиҳандаи порчаи пешин мебошад.

Шералӣ Мӯсо ҳамчун публицист ҳамеша пайи дарёфти инсонҳои шариф ва меҳнатдӯст аст. Ҳамзамон худ яке аз ғаёлонии ҷомеаест, ки дар он зиндагӣ мекунад, чунки «Ман»-и муаллиф муайянкунандаи мавқеи шахрвандии ӯ низ маҳсуб меёбад. Ӯ аз суҳбати чунин шахсон илҳом, аз саргузашти пурифтихорашон завқ мебарад ва албатта қаҳрамон меёбад. Ин нукта аз забони яке аз қаҳрамонони ӯ чунин садо медиҳад: «– Агар инсонро дӯст намедоштед ва эътиқод намедоштед, ҳеҷ гоҳ ба даст қалам намегирифтед» [7, с. 243]. Ин шинохти «Ман»-и муаллиф аз ҷониби қаҳрамон аст, яъне ӯро ҳатто қаҳрамононаш чун фарди мустақили эҷодӣ мешиносанд. Чунки «Ман» аз хусусиятҳои барҷастаи публицистика буда, натавонӣ мавқеи фардии муаллифро ифода, балки аудиторияро барои дар чунин мавқеъ қарор гирифтани ташвиқ месозад, барои ӯро ҳамфикри худ гардонидан талош мекунад. Ин кӯшишҳо ба шаклгирии афкори омма мусоидат менамояд» [4, с. 40] Чунин «кӯшишҳо» дар публицистикаи Шералӣ Мӯсо шакл гирифта, ба ҳадди рушд низ расидаанд.

Чуноне муҳаққиқ С. Гулов қайд мекунад, «дар баъзе очеркҳо ба сифати қаҳрамони саввум - нависанда амал карда, хонандаро аз сахнае ба сахнаи дигар, аз амале ба амали дигар, аз тасвири ба тасвири дигар мебарад. Пайванди нақлу далел, тавзеҳи факту санад бо роҳбаладии муаллиф ба амал омада, чун аркони суҷа хизмат мекунад.

Нависандагон ҳастанд, ки дар очерк аз суҷаҳои яклухт истифода мебаранд, суҷа дар чунин маврид бо ду роҳ созон дода мешавад. Дар мавриди аввал худи нависанда ноқили тамоми воқеа аст. Дар мавриди дигар як воқеа дар қолиби суҷаи муайян ҷо карда, ғаёолияти

қаҳрамонон дар асоси таҳлили бадеӣ сураат мегирад. Ҳар ду гунаи чунин очеркҳо голибан ё адрес надоранд ё ягон ҷузъи воқеият ишора мешаваду бас. Ин гуна очеркҳо ба ҳикояи воқеӣ шабоҳат доранд ва аз талаботи насри бадеӣ ва мустанад, аз аркони сужасозӣ ва композитсияи асарҳои адабиёт баҳрабардорӣ мекунад» [3, с. 84]. Чунин хатти ҳаракат дар осори Шералӣ Мӯсо низ ба назар мерасад. Чунончи дар мисоли «Табассум намуд Шамсулло, вале лаб ба сухан во накард, боз ба даҳон гӯё об гирифт. Ман хандидам. Вай суоломез ба рӯям нигарист.

– Латифае ба ёдам омад, – гуфтам ба ӯ» [7, с. 99] воқеа бевосита аз ҷониби муаллиф идора мешавад ва андешаву ҳиссиёти ӯ хулосакунанда мебарояд. Яъне шикасту рехти сужаи асар дар дасти ӯст ё аз ӯ вобаста аст ва дуруст ҳам ҳаст, ки «дар очерк зиндагии шахсӣ бо зиндагии иҷтимоӣ омезиш меёбад ва дар партави ин ҳар ду симое муаррифӣ мешавад, ки хости иҷтимоӣ аст» [10, с. 21], аммо Шералӣ Мӯсо хостааст, ки тариқи ин гуна омезиш ва истифодаи диалогу монологҳо ҳислатҳои гуногуни инсониро дар қаҳрамононаш нишон дода, онро ба дигарон ифшо созад, аммо гоҳо ӯ аз ин мақсади дар пешгузаштааш каме дур рафта, «Ман»-и ӯ ба ин чиз монёш шудааст. Дар муколамаи ӯ бо қаҳрамон чунин мушоҳида мегардад: «Умед андешаҳои маро пай бурд магар, ки гуфт:

– Як камбудӣ доранд. Дамдузданд» [7, с. 179]. Аз ин ҷумла чунин бармеояд, ки ҳам «ваҷоҳати муаллиф» ва ҳам «зиракии қаҳрамон» дар пасманзари «Ман»-и муаллифро намо медеҳанд. Ин ҳам ба он далелат мекунад, ки «баъзан бархе аз нигорандагон дар тасвири қорнамоиҳои инсонӣ қору пайқор, бунёдқору созанда, роҳбару ташкилотчӣ ба ҷузъиёти аслии мавзӯ камтар эътибор дода, ба «донотарошӣ» ва «хирадмандиву оқилии худ» фирефта гардида, осемасар пайқари нотамоиро месозанд, ки аз мақсади асосӣ дур рафта, ба носеҳ табдил меёбанд. Албатта, қорбурди чунин шева мамнуъ нест, аммо агар ин оҳанг тавассути тафсили бонизомии ҷузъиёти мавзӯ, тасвири лаҳзаҳои воқеан ҷолиб, нишон додани ҳислату рафтори ҷеҳраҳои қору пайқор ва монанди ин аз забони қаҳрамон ва персонажҳо садо диҳад, образи онҳо ҳам табиӣ мебарояд ва ҳам дар бедории завқи хонанда, ҳисси тавачҷуҳпазирӣ ва ибратомӯзии ӯ таъсираш зиёдтар мешавад» [4, с.105]. Дар асари «Ҷасорат» бошад, муаллиф тариқи қушодани ҳӯю ҳислати ҳамаҷиҳатаи қаҳрамонҳояш симои онҳоро як андоза табиӣ тасвир намуда, диққати хонандаро ба амали онҳо ҷалб мекунад. Дар порчаи «Ҷиҳо меғӯй, Нур?! Ҷаро нағӯям?! Ҷаро?! Магар аз синаи кӯҳи азим, саҳраҳои сангини онро шуқофта роҳ бунёд кардан, бузургтарин шаҳодати муқтадири инсон нест?!

Ва боз бурро ва қатъӣ меафзоям:

– Магар мо аз ҷонбозиҳои нақбканон беҳабарем?!» [6, с. 248] адиб на фақат кӯшиши таъсир расондану тағйир додани афкори қаҳрамон, балки хонандаро низ кардааст. Лекин як ҷиҳатро бояд дар назар дошт, ки асар барои хонандаи ом навишта мешавад ва он бояд дорои хусусияти таҳрикиву ҷанбаи пурқуввати бадеӣ бошад. Аз яқдигарро таъриф кардани муаллифу қаҳрамон на ба хонанда манфиат меораду на ба асар. Дар ин бора адабиётшинос ва мунаққиди рус В. Белинский дуруст қайд мекунад, ки «Шоирӣ бузург дар бораи ҳудаш – дар бораи «Ман» сухан ронда, умумӣ гап мезанад, зеро дар симои ӯ он ҷизе, ки дар зиндагии халқ аст, таҷассум ёфтааст. Бинобар ин ҳар кас дар ғами ӯ ғами худ ва

дар шахсияти вай худашро мебинад» [2, с. 521]. Гумон мекунем, ин тарзи корбурди «Ман» на танҳо ба шоир, балки ба ҳар як эҷодкор хос аст ва он дар осори Ш. Мӯсо ба назар расид ва мисоли боло далели ин гуфта мебошад.

Ҳамчунин дар баъзе мавридҳо нутки қаҳрамон чизеро ифшо месозад ё нақши ҷавоби ҳалқунандаро дорад, аммо «Ман»-и муаллиф суҷаи асарро ба дарозо мекашад ва гоҳо даҳлати муаллиф мушоҳида мегардад. Бештари чунин порчаҳо дар асари «Мардистон» ба назар расиданд. Оид ба ин масъала профессор Саъдуллоев мегӯяд, ки «дар публицистика даҳлати ғаёлонаи муаллиф қадр карда мешавад, вале ҳар чи бисёр шавад хор шавад гуфтаанд» [11, с. 110]. Чунончи дар мисоли мазкур ҷумлаҳои «Ҳамчунон хомӯшона аз ӯ чашм намеканд».

– Валлоҳ, коре, ки шумо мекунед, рустамона аст, – баланд мегӯям ман.

Вай ба ин гуфтаи ман вокунише нишон намедихад. Ин рафтори ӯ тоқатамро тоқ мекунаду ба эътироз водор месозад» зиёдатӣ ба назар мерасад, чунки давоми муколама «– Чаро дам намегиред?

– Аз тарси шамоли Файзобод. Агар истам, шах мешавам» [7, с.182] худ кофист.

Ё дар муколамаи «Рустам бо ҳайрат ба ман чашм дӯхт. Ман гуфтаоямро чунин хулоса кардам:

– Ҷанбаи тарбиявии адабиёт ҳамин аст.

Сипас бо қаноатмандӣ афзудам» [7, с. 184] даҳлати каме ноҷои муаллиф ба назар мерасад, ки на «Ман» балки «Ман»-и «Ман»-и ӯст. Чунки ҳангоме манфиати фардӣ ё худхоҳии инсонӣ ғалаба кард дигар арзишҳо хоҳ-ноҳҳо ё дуҷумдараҷа меистанд ё нест мешаванд. Ҳарчанд дар аксар маврид «Ман»-и қаҳрамон аз ҳар ҷиҳат болотар аз «Ман»-и муаллиф меситад. Дар «Ҷасорат» ин гуна порчаҳо кам бошад ҳам, аммо дар баъзе ҷойҳои ин асар ба назар расиданд. Масалан дар порчаи «Бидуни ҳеҷ муқаддимае аз ӯ пурсидам:

– Чӣ ном дорӣ?

Чашмони ӯ ба ман дӯхта шуданд. Суоламро тақрор кардам. ӯ гуфт:

– Рустам.

Меҳостам бидонам, чӣ чизе дар зеҳнаш ба ҷӯш меояд, ки ин қадар бо муҳаббат ба Парчам менигарад [6, с.194], тақрори суоли муаллиф аллакай қаҳрамонро ба ҳаракат дароварда, хомӯширо ба диалог табдил додааст.

Ҳамин тавр, «Ман»-и муаллиф дар «Мардистон» ва «Ҷасорат»-и Шералӣ Мӯсо қариб дар як сатҳ корбурд гардидааст. Яъне дар ҳарду ҳам муаллифмеҳварӣ ба назар мерасад, аммо истифодаи нисбатан дуруст ва бамавқеи он дар «Мардистон» бештар мушоҳида мегардад. Гумон меравад, ки табиату сохтори асари мазкур ба ин чиз мусоидат кардааст ва албатта ин аз чанд ҷиҳат вобастагӣ дорад. Ҷиҳати асосиро метавон ба муҳтавои ҳуди асар нисбат дод, яъне дар «Мардистон» Шералӣ Мӯсо ба тасвири қиссаи ҳаёту ғаёлоияти кӯҳканону нақбсозони Шаҳристонӣ Хатлон пардохта, бевосита заҳмати ононро инъикос кардааст, аммо дар «Ҷасорат» тасвири корномаи шахсиятҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ ба таври бадеӣ публицистӣ сурат гирифтааст. Бинобар ин, муаллиф дар тасвири таҳлили воқеоти ин асар эҳтиёткорона муносибат намудааст ва «Ман»-и

ӯ як андоза сатҳӣ баромадааст. Аммо ба ҳамаи ин нигоҳ накарда, «Ман»-и муаллиф дар «Мардистон» ва «Ҷасорат»-и Шерали Мӯсо ҷойгоҳи хосаеро касб намуда ба ин асарҳо махсусиятҳои вижа бахшидааст.

Адабиёт

1. Баҳром, Ф. Саҳнаи гардон: маҷмуаи мақола ва очеркҳо / Ф. Баҳром. – Душанбе: Адиб, 1993. – 352 с.
2. Белинский, В. Г. Полное собрание сочинений: В 13 томах. – Том 4 / В.Г. Белинский. – М.: Изд-во АН СССР, 1953. – 675 с.
3. Гулов, С. Махсусияти очерки муосири тоҷик / С. Гулов. – Душанбе: Дониш. – 2012, –116 с.
4. Муродӣ, М. Б. Воқеияти замон ва публицистикаи тоҷик / М .Б. Муродӣ. – Душанбе: Истеъдод, 2022. – 304 с.
5. Мусулмониён, Р. Назарияи адабиёт / Р. Мусулмониён. – Душанбе: Маориф, 1990. – 336 с.
6. Мӯсо, Ш. Ҷасорат. Қисса, ҳикоя, очеркҳо / Ш. Мӯсо. – Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 276 с.
7. Мӯсо, Ш. Мардистон / Ш. Мӯсо. – Душанбе: ЭР-Граф, 2021. – 368 с.
8. Набиев, А. Тасвири олами ботинии инсон, нависанда ва замон: (Масъалаҳои тасвири психологӣ дар насри муосир) / А. Набиев. – Душанбе: Адиб, 1987. – 160 с.
9. Прохоров, Е. П. Искусство публицистики / Е. П. Прохоров. – М., 1984. – 358 с.
10. Саъдуллоев, А. Хамосаи инсони қор / А. Саъдуллоев, П. Гулмуродзода. – Душанбе, 1995. – 64 с.
11. Саъдуллоев, А. Хосияти адабиёт (Бунёди пайванди калом ба бадеъ бо иҷтимоъ) / А. Саъдуллоев. – Душанбе: Адиб, 2000. – 256 с.

Юсуфов Ифтихор

Я «АВТОРА» В ПУБЛИЦИСТИКЕ ШЕРАЛИ МУСО (На примере произведений «Мардистон» и «Джасорат»)

В каждом произведении, независимо от того, к какой тематике оно принадлежит, проявляется активность автора. Эта активность проявляется в «Я» автора и влияет на композицию произведения, придает ей красоту и силу. «Я» автора формируется не только в описании и изображении окружающего, но и в выражении мнения, повествовании своих наблюдений и практическом опыте.

Конечно, не во всех случаях «Я» может быть включено в последовательное вмешательство автора или как ненужный элемент произведения. Это может повлиять на структуру и содержание произведения и изменить его. «Я» автора также является одним из средств воздействия на мнение читателя. Наверняка умный читатель с пониманием «Я» автора может почувствовать, что большинство событий произведения видит, слышит и непосредственно наблюдает сам автор. То есть он является свидетелем и даже непосредственным участником

событий. Именно этот аспект усиливает «Я» автора и показывает публицистический характер произведения.

Даже если «Я» в художественных произведениях ограничивается мастерством слова и красноречием, его можно наблюдать как в диалоге персонажей, так и в высказываниях автора. Однако его использование в публицистических произведениях приобрело широкий диапазон благодаря анализу и описанию сегодняшней действительности.

В произведениях писателей-публицистов, чьи произведения черпают вдохновение из двух источников: литературы и публицистики, «Я» автора проявляется преимущественно через языковые элементы.

Ключевые слова: Шерали Мусо, произведение, сфера, автор, сцена, композиция, художественный, публицистический, красота, зло, личность, писатель, «Я», воздействие, мнение, читатель, наблюдение, литература, публицистика, языковые элементы.

Yusufov Iftikhor

AUTHOR'S "I" IN SHERALI MUSO'S PUBLICISM (On the example of the works "Mardiston" and "Jasorat")

In each work, regardless of what subject it belongs to, the activity of the author is manifested. This activity is expressed in the "I" of the author and affects the composition of the work, gives it beauty and vivacity. The "I" of the author is formed not only in the description and image of the environment, but also in the expression of his remarks, narration, observation and experience.

Of course, not in all cases "I" can be included in the author's consistent intervention or an unnecessary element of the work. This can influence and change the structure and content of the work. Also, one of the means of influencing the reader's opinion is "I". Of course, a smart reader can feel with an understanding of the "I" of the author that most of the events of the work are heard and directly observed by the writer himself. That is, he is a witness and even a direct participant in the event. It is this side that strengthens the "I" of the author" and reveals the journalistic features of the work.

Although the "I" in works of art is limited, but it is in dialogue with the characters, as it is observed in the author's statement. But its use in journalistic works caused a broad outlook in connection with the analysis and description of the events of the day.

In the work of publicist writers, the "I" of the author is increasingly assimilated by linguistic elements.

Keywords: Serali Muso, work, sphere, author, scene, composition, artistic, achievement, shortcomings, personality, writer, "I" impact, opinion, reader, observation, literature publicism, linguistic elements.

МУАЛЛИФОН

Каримова Шаъмигул – мудири шуъбаи илмӣ-методии ПИТФИ.

Муродӣ Мурод – доктори илмҳои филологӣ, профессори кафедраи матбуоти Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, ходими пешбари илмии шуъбаи воситаҳои ахбори омма ва таъбу нашри ПИТФИ.

Муҳиддинов Саидалӣ – доктори илмҳои таърих, профессори кафедраи таърихи умумӣ ва ватании Донишгоҳи Славянии Россия ва Тоҷикистон.

Нуров Нодир – докторант (Phd)-и Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода.

Обидпур Ҷурахон – ходими пешбари илмии шуъбаи илмӣ-методии ПИТФИ, профессор.

Рачабова Назира – омузгори калони кафедраи китобхонашиносӣ ва библиографияшиносии Донишқадаи давлатии фарҳанг ва санъати Тоҷикистон ба номи Мирзо Турсунзода.

Фарангиси Фармон – ходими пешбари илмии Маркази мероси фарҳангии тоҷикони ПИТФИ.

Холмуродов Зафар – мудири шуъбаи фаъолияти иҷтимоиву фарҳангии ПИТФИ.

Хочаев Қурбон – доктори илмҳои педагогӣ, профессор, ходими пешбари илмии шуъбаи фаъолияти иҷтимоиву фарҳангии ПИТФИ.

Шарифзода Фирдавс – номзади илмҳои таърих, докторанти ДДОТ ба номи С. Айни.

Ҷӯраев Мирзоалӣ – номзади илмҳои филологӣ, муовини директори ПИТФИ оид ба корҳои илмӣ.

Юсуфов Ифтихор – мудири шуъбаи воситаҳои ахбори омма ва таъбу нашри ПИТФИ.

АВТОРЫ

Джураев Мирзоали – кандидат филологических наук, заместитель директора НИИКИ по науке.

Каримова Шамъигул – заведующая научно-методическим отделом НИИКИ.

Муроди Мурод – доктор филологических наук, профессор кафедры печати Таджикского национального университета, ведущий научный сотрудник НИИКИ.

Муҳидинов Саидали – доктор исторических наук, профессор кафедры общая и отечественная история Российско-Таджикского (Славянского) университета.

Нуров Нодир – докторант (Phd) Таджикского государственного института культуры и искусства имени Мирзо Турсунзаде.

Обидпур Джурахон – старший научный сотрудник научно-методического отдела НИИКИ, профессор.

Раджабова Назира – старший преподаватель кафедры библиотековедения и библиографоведения Таджикского государственного института культуры и искусства имени Мирзо Турсунзода.

Фарангиси Фармон – старший научный сотрудник Центра культурного наследия НИИКИ.

Ходжаев Курбон – доктор педагогических наук, профессор, ведущий научный сотрудник НИИКИ.

Холмуродов Зафар – заведующий отделом социально-культурной деятельности.

Шарифзода Фирдавс – кандидат филологических наук, докторант ТГПУ имени С. Айни.

Юсуфов Ифтихор – заведующий отделом СМИ и издательского дела НИИКИ.

AUTHORS

Farmon Farangis – Senior researcher of the Centre for cultural heritage of Tajiks of the RICI.

Juraev Mirzoali – Candidate of philological sciences, Deputy Director on scientific issues of the RICI.

Karimova Sham'igul – Head of the Department of science and methodology.

Khojaev Kurbon – Doctor of pedagogical sciences, Senior scientific worker at the Department of Art and Cultural studies of the RICI.

Kholmurodov Zafar – Head of the Department of Culture and Leisure issues of the RICI.

Murodi Murod – Doctor of philological sciences, Professor of Department of Publishing issues of the Tajik National University, Leading scientific worker of the RICI.

Muhidinov Saydali – Doctor of historical sciences, Professor of the Department of General and National History of the Russian-Tajik (Slavonic) University.

Nurov Nodir – PhD student in the Tajik State Institute of Culture and Arts named after M. Tursunzoda.

Obidpur Jurakhon – Professor, Leading scientific worker at the Department of science and methodology of the RICI, Professor.

Rajabova Nazira – senior Lecturer of the Department of Library Science and Bibliography Tajik State Institute of Culture and Art named after Mirzo Tursunzoda.

Sharifzoda Firdavs – Candidate of historical sciences, doctoral student of S. Aini TSPU.

Yusufov Iftikhor – Head of the Department of Mass Media and Publishing issues of the RICI.

МУНДАРИЧА

Мероси фарҳангӣ

Холмуродов З. Бозтоби чашмаҳои муқаддас дар ривоятҳои мардумӣ.....	5
Фарангиси Ф. Оид ба тақаддуси баъзе унсурҳои табиӣ дар байни мардуми ноҳияи Ҷайхун.....	14

Фаъолияти иҷтимоиву фарҳангӣ

Хочаев Қ. Одоби муошират ва меҳмондорӣ дар соҳаи сайёҳӣ.....	26
Шарифзода Ф. Инъикоси дастовардҳои даврони истиқлол дар осорхонаҳои Тоҷикистон.....	34
Рачабова Н. Нақши менеҷменти стратегӣ дар инкишофи соҳаи китобдорӣ дар Тоҷикистон.....	42

Санъатшиносӣ

Муҳидинов С. Саҳми санъатшиносии тоҷик Муққаддима Ашрафӣ дар омӯзиши наққошии минҷатурнигории осеимёнагии асрҳои XVI -XIX....	51
Обидпур Ҷ., Каримова Ш. Вазъи таълим дар мактабҳои бачагонаи мусиқии пойтахт.....	61
Нуров Н. Нигоҳе ба баъзе мушкilot ва мавонеи театри миллий.....	72

ВАО ва таъбу нашр

Муродӣ М. Муаммоҳои бунёди НБО-и «Роғун» ва тавсифи корномаи он дар публиситикаи «Садои Шарқ» (1992-2022).....	81
Ҷӯраев М. Масъалаҳои гузариш ба алифбои лотинӣ дар рӯзномаи «Овози тоҷик» (солҳои 1927-1928).....	94
Юсуфов И. «Ман»-и муаллиф дар публиситикаи Шералӣ Мӯсо.....	108
Муаллифон	119

СОДЕРЖАНИЕ

Культурное наследие

Холмуродов З. Отражение святых источников в народных приданиях.....	5
Фарангиси Ф. Некоторых священных природных элементах в среде населении Джайхунского района.....	14

Социально-культурная деятельность

Ходжаев К. Этикет общения и гостеприимство в отрасли туризма.....	26
Шарифзода Ф. Отражение достижений периода независимости в музеях Таджикистана.....	34
Раджабова Н. Роль стратегического менеджмента в формировании и развитии библиотечного дела в Таджикистане.....	42

Искусствоведение

Мухидинов С. Вклад искусствоведа Мукаддимы Ашрафи в изучение среднеазиатской миниатюрной живописи XVI-XIX вв.	51
Обидпур Дж., Каримова Ш. Состояние обучения в детских музыкальных школах столицы	61
Нуров Н. Взгляд на некоторые проблемы и возможности национального театра.....	72

СМИ и издательское дело

Муроди М. Проблемы строительства ГЭС «Рогун» и описание его подвига в публицистике «Садои Шарк» (1992-2022 гг.).....	81
Джураев М. Проблемы перехода на латинский алфавит в газете «Овози тоджик» (1927-1928 годы).....	94
Юсуфов И. «Я» автора в публицистике Шерали Мусо	108
Авторы	119

CONTENTS

Cultural heritage

Kholmurodov Z. Reflection of holy springs in folk short legends	5
Farangisi F. On some sacredness issues of the natural objects of the Jayhun district's people	14

Social and cultural activities

Khojaev K. Etiquette and hospitality in the tourism sector	26
Sharifzoda F. Reflection of the achievements of the independence period in museums of tajikistan.....	34
Rajabova N. The role of strategic management in the formation and development of the librarianship in Tajikistan	42

Art studies

Muhidinov S. The contribution of the Muqaddima Ashrafi to the study of Central Asian miniature painting of the XVI-XIX centuries	51
Obidpour J., Karimova Sh. Contemporary situation of training in musical educational schools of the capital city	61
Nurov N. Some problems and obstacles of the national theater.....	72

Mass Media and publishing issues

Murodi M. The issues of construction of the "Roghun" and the description of its accomplishment in the journal "Sadoi Sharq" (1992-2022)	81
Juraev M. Problems of transition to the Latin alphabet in the newspaper "Ovozi Tojik"(1927-1928).....	94
Yusufov I. Author's "I" in Sherali Muso's publicism	108

Authors	119
----------------------	-----

ТАРТИБИ ТАҚРИЗДИҲӢ БА МАҚОЛАҲОИ ИЛМИЕ, КИ БА МАЧАЛЛАИ ИЛМИИ «ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ» БАРОИ ЧОП ПЕШНИҲОД МЕГАРДАНД

Мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷалла пешниҳод мегарданд, аз ташҳиси пешакӣ гузаронида мешаванд (ташҳис аз ҷониби аъзои ҳайати таҳририя – мутахассисони соҳа анҷом дода мешавад) ва сипас дар доираи тартиботи ҷорӣ барои чоп қабул мегарданд. Талабот барои тартиб додани шакли ниҳоии матни мақола дар ҳар як шумораи маҷалла чоп карда мешавад.

Ҳангоми қабули шакли дастнависи мақола, корбарони маҷалла доир ба мундариҷа ва риояи талаботи асосӣ ба муаллиф хабар медиҳанд. Норасоӣҳое, ки дар мақола ҷой доранд, то оғози ташҳис аз ҷониби муаллиф бояд бартараф карда шаванд. Сипас мақолаи илмӣ, дар доираи талаботи ҷорӣ, барои ташҳис ба аъзои ҳайати таҳририя ва ё мутахассисони соҳа (номзадҳо ва докторони илм) равон карда мешавад.

Дар тақриз бояд хусусиятҳои муҳими мақола асоснок карда шаванд. Аз ҷумла, навоари илмӣ, муҳимияти омӯзиши масъала, арзиши таърихӣ ва фактологӣ мақола, дурустӣ иқтибосҳои нишондодашуда, услуби матн, истифодаи адабиёти солҳои охир ва камбудии норасоӣҳои мақола. Дар охири тақриз ба мақола баҳои умумӣ дода мешавад ва ба ҳайати таҳририя дар мазмунҳои зерин хулосаи муқарриз пешниҳод мегардад: ба чоп тавсия карда шавад; баъди ислоҳи камбудӣҳо ба чоп тавсия карда шавад; барои тақриз иловатан ба мутахассиси дигари масъалаи дахлдор фиристода шавад; барои чоп тавсия карда намешавад. Ҳаҷми тақриз бояд аз як саҳифа кам набошад.

Мақолаҳои илмӣ барои чоп қабулгардида, аммо ба тағйирот ниёздошта, бо нишон додани тавсияҳои муқарриз ва муҳаррир ба муаллифон фиристода мешаванд. Муаллифон бояд камбудии норасоӣҳои ҷойдоштаро ислоҳ намуда, шакли ниҳоии матни ҷопӣ ва электронии мақоларо бо дастхати пештарааш ба маҷалла пешниҳод намоянд. Баъди ислоҳи камбудӣҳо мақолаи илмӣ тақроран барои тақриз супорида мешавад ва сипас аз ҷониби ҳайати таҳририя барои ҷопи он иҷозат дода мешавад.

Мақолае, ки ба он тақризи мусбат дода шуда, ҷопи он аз тарафи ҳайати таҳририя ҷонибдорӣ гардидааст, барои нашр қабулгардида ба ҳисоб меравад.

Раванди тақриздиҳӣ ба мақолаҳои дастнавис ошкоро сурат намегирад. Паҳн намудани хабар дар бораи раванди тақриздиҳии мақолаи дастнавис боиси поймол гардидани ҳуқуқи муаллиф мегардад. Муқарризон барои нусхабардорӣ намудани матни мақола ва истифодаи он барои эҳтиёҷоти худ ҳуқуқ надоранд.

Муқарризон, инчунин аъзои ҳайати таҳририя то нашри мақола иттилооти дар матни мақолаи дастнавис ҷойдоштаро ба манфиати худ истифода карда наметавонанд. Тақризҳо дар идораи маҷалла ба муддати то 5 сол нигоҳдорӣ мешаванд.

Идораи нашрия ҳангоми дархости дахлдор нусхаҳои тақризҳоро ба Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ирсол менамояд.

ПОРЯДОК РЕЦЕНЗИРОВАНИЯ НАУЧНЫХ СТАТЕЙ, ПРЕДСТАВЛЯЕМЫХ В НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ «ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ»

Статьи, поступающие в редакцию, проходят предварительную экспертизу (проводятся членами редколлегии – специалистами по соответствующей отрасли науки) и принимаются в установленном порядке. Требования к оформлению оригинала статей приводятся в каждом номере журнала.

Если рукопись принята, то редакция сообщает автору замечания по содержанию и оформлению статьи, которые необходимо устранить до передачи текста на рецензирование.

Затем статьи рецензируются в обязательном порядке членами редколлегии журнала или экспертами соответствующей специальности (кандидатами и докторами наук).

Рецензия должна содержать обоснованное перечисление качеств статьи, в том числе научную новизну проблемы, её актуальность, фактологическую и историческую ценность, точность цитирования, стиль изложения, использование современных источников, а также мотивированное перечисление её недостатков. В заключении дается общая оценка статьи и рекомендации для редколлегии – опубликовать статью, опубликовать её после доработки, направить на дополнительную рецензию специалисту по определенной тематике или отклонить. Объем рецензии - не менее одной страницы текста.

Статья, принятая к публикации, но нуждающаяся в доработке, направляется авторам с замечаниями рецензента и редактора. Авторы должны внести все необходимые исправления в окончательный вариант рукописи и вернуть в редакцию исправленный текст, а также его идентичный электронный вариант вместе с первоначальным вариантом рукописи. После доработки статья повторно рецензируется, и редколлегия принимает решение о ее публикации.

Статья считается принятой к публикации при наличии положительной рецензии и если её поддержали члены редколлегии. Порядок и очередность публикации статьи определяется в зависимости от даты поступления ее окончательного варианта.

Рецензирование рукописи осуществляется конфиденциально. Разглашение конфиденциальных деталей рецензирования рукописи нарушает права автора.

Рецензентам не разрешается снимать копии статей для своих нужд. Рецензенты, а также члены редколлегии не имеют права использовать в собственных интересах информацию, содержащуюся в рукописи, до её опубликования.

Рецензии хранятся в редакции журнала в течение 5 лет.

Редакция журнала направляет копии рецензий в ВАК Республики Таджикистан при поступлении в редакцию издания соответствующего запроса.

МАЪЛУМОТ БАРОИ МУАЛЛИФОН

Талабот нисбат ба мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷаллаи илмӣ «Паёмномаи фарҳанг» пешниҳод мегарданд

Дар маҷаллаи «Паёмномаи фарҳанг», асосан, мақолаҳои фарогирандаи таҳқиқотҳои илмӣ оид ба соҳаҳои фарҳанг, санъат, китобдорӣ, ахбори омма ва таъбу нашр, ҳунарҳои мардумӣ ва ғайра, ки дар худ навгонӣ доранд, чоп карда мешаванд.

Ҳамаи мақолаҳои илмие, ки барои чоп ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд: а) мувофиқати сохти мақолаи илмӣ ба талаботи муқаррарнамудаи маҷалла; б) натиҷаи таҳқиқоти илмӣ будани мақола; в) мувофиқат намудани мавзӯи мақола ба яке аз самтҳои илмӣ маҷалла.

Мақолаҳое, ки дар матн онҳо маводи муаллифони дигар бе ишораи иқтибос истифода шудаанд, ба баррасии марҳилаҳои навбатӣ пешниҳод намегарданд ва ба чоп роҳ дода намешаванд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матн мақола бояд дар формати Microsoft Word, бо ҳуруфи Times New Roman барои матнҳои русӣ англисӣ ва бо ҳуруфи Times New Roman Tj барои матнҳои тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошанд.

Ҳаҷми умумии мақола бо формати A4 бо назардошти рӯйхати адабиёти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 10 то 12 саҳифа бояд дар бар гирад.

Сохтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

– индекси ТДУ (индекси мазкурро аз дилхоҳ китобхонаи илмӣ дастрас намудан мумкин аст);

– насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Зубайди А.М.);

– номи муассисае, ки дар он муаллифи мақола қору фаъолият менамояд;

– номи мақола;

– матн асосии мақола;

– рӯйхати адабиёти истифодашуда (на камтар аз 10 номгӯй ва на бештар аз 25 номгӯй адабиёти илмӣ). Рӯйхати адабиёти истифодашуда бояд дар асоси талаботи ГОСТ 7.1-2003 ва ГОСТ 7.0.5-2008 таҳия гардад.

– номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) таҳия гарданд. Аннотатсия дар ҳаҷми на камтар аз 25 сатр ва калидвожаҳо аз 8 то 10 адад бояд таҳия карда шавад;

– дар охири мақола бо се забон (тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ) маълумот дар бораи муаллиф ва ё муаллифон бо тартиби зерин нишон дода шавад: насаб, ном ва номи падар (пурра), дараҷаи илмӣ ва унвони илмӣ (агар бошанд), номи муассисае, ки дар он муаллиф қору фаъолият менамояд, вазифаи ишғолнамуда, телефон, e-mail, нишони ҷойи қори муаллиф.

Ҳангоми иқтибосоварӣ адабиёти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси ҷаҳоркунча [] нишон дода шавад. Намуна: [4, с.25]. Яъне, манбаи иқтибос адабиёти №4 ва саҳифаи 25 мебошад.

Нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд. Инчунин онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд.

Суроғаи мо: ш. Душанбе, хиёбони Н. Қарабоев, 17 (ошёнаи 2), ПИТФИ, шуъбаи воситаҳои ахбори омма ва таъбу нашр. Тел.: (+992 37) 233-84-58, murodi@mail.ru

ИНФОРМАЦИЯ ДЛЯ АВТОРОВ

Требования к научным статьям, поступающим в научный журнал «Вестник культуры»

В научном журнале «Вестник культуры» печатаются статьи, содержащие результаты научных исследований по гуманитарным наукам: культуре, искусству, библиотековедению, СМИ и печатным изданиям, народные ремеслам и другим, имеющим новизну.

Все поступающие в редакцию журнала научные статьи должны соответствовать следующим требованиям: а) статья должна быть написана с соблюдением установленных требований журнала; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) статья должна соответствовать одному из направлений (разделов) журнала.

Все поступающие в редакцию материалы проверяются на наличие заимствований из открытых источников (плагиат), проверка выполняется с помощью системы Antiplagiat. Статьи, содержащие элементы плагиата, автоматически снимаются с рассмотрения, а авторы лишаются возможности опубликовать свою работу в журнале.

Требования к оформлению научных статей:

Статья должна быть подготовлена в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал полуторный.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 10 до 12 стр. формата А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

- индекс УДК (индекс можно получить в любой научной библиотеке);
- название статьи;
- фамилия и инициалы автора (например: Шарипов Д.М.);
- название организации, в которой работает автор статьи;
- основной текст статьи;

– список использованной литературы (не менее 10 и не более 25 наименований научной литературы). Список литературы оформляется согласно требованиям ГОСТ 7.1-2003 и ГОСТ 7.0.5-2008;

– название статьи, аннотация и ключевые слова оформляются на трех языках (на таджикском, русском и английском языках). Аннотация оформляется в объеме не менее 25 строк, ключевые слова от 8 до 10 слов или словосочетаний;

– информация об авторе на трех языках (таджикском, русском и английском). Здесь указываются ФИО автора полностью, ученая степень, ученое звание (если имеются), название организации, в которой работает автор (авторы), занимаемая должность автора (авторов) в данной организации, телефон, e-mail, а также почтовый адрес места работы автора.

При цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках []. Образец: [4, с.25]. То есть, литература №4 и страница 25.

Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать. Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки должны иметь название.

Наш адрес: г. Душанбе, проспект Н. Карабаева, 17 (2 этаж), НИИКИ, отдел средств массовой информации и издательского дела. Тел.: (+992 37) 233-84-58; murodi@mail.ru

ПАЁМНОМАИ ФАРҲАНГ

Наирияи илмию таҳлилӣ
2023, № 3 (63)

ВЕСТНИК КУЛЬТУРЫ

Научно – аналитическое издание
2023, № 3 (63)

HERALD OF CULTURE

Scientific and analytical edition
2023, № 3 (63)

Сармуҳаррир
номзади илмҳои филологӣ
Аминов Абдуфаттоҳ

Мухаррири масъул
доктори илмҳои филологӣ, профессор
Муродӣ Мурод

Мухаррири техникӣ
Кузиев Ҷумъабой

Ба чоп 22.09.2023 имзо шуд. Андозаи 60X84 1/8.
Коғазии офсетӣ. Ҳуруфи Times New Roman Tj.
Чопи офсет. Ҷузъи чопии шартӣ 16.
Адади нашр 200 нусха. Супориши № 17 /23

Маҷалла дар чопхонаи ҶДММ «Аржанг»
ба табъ расидааст.
ш. Душанбе, кӯчаи С. Шерозӣ – 21

